

Fale Alea 'o Tonga

KO E MINITI 'O E

FEME'A'AKI

'A E HOU'EIKI

M MIPA

'O E

FALE ALEA 'O TONGA

FIKA	5
'AHO	T site, 14 Sune 2016

Fai 'i Nuku'alofa

HOU'EIKI M MIPA 'O E FALE ALEA

'Eiki Sea Fale Alea

Lord Tu'ivakan

'Eiki Fakafofonga N pele, Vahefonua Tongatapu

Hou'eiki Minisit Kapineti

'Eiki Pal mia

Samuela 'Akilisi P hiva
Siaosi Sovaleni.

'Eiki Tokoni Pal mia

'Eiki Minisit Fonua, Ngaahi Koloa Fakaenatula
& Kau Tau 'a 'Ene 'Afi

Lord Ma'afu Tukui'aulahi
Dr. 'Aisake Valu Eke
Fe'ao Vakati

'Eiki Minisit Pa'anga & Palani Fakafonua

'Eiki Minisita Ngaahi Ng ue Fakalotofonua

'Eiki Minisit Fefakatau'aki, Ngaahi Ng ue 'a e Kakai
& Polisi, Pil sone, Tamate Afi

Dr. P hiva Tu'i'onetoa
T vita Lavemaau
Sione Vuna Fa'otusia
S misisi Taelangi Fakahau
Poasi Mataele Tei
Dr. Saia Ma'u Piukala
Semisi Lafu Sika

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H ai & Tute

'Eiki Minisit Lao

'Eiki Minisita Ngoue, Me'atokoni, Ngaahi Vao'akau, Toutai

'Eiki Minisit ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga

'Eiki Minisit Mo'ui

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Lalahi & Takimamata

Hou'eiki Fakafofonga N pele

Lord Tu'i' fitu

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 1 Vava'u.

Lord Vaea

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 1 Tongatapu

Lord Tu'ilakepa

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 2 Vava'u.

Lord Tu'iha'angana

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 1 Ha'apai

Lord Tu'iha'ateiho

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 2 Ha'apai

Lord Nuku

'Eiki Fakafofonga N pele 'Eua

Lord Fusitu'a

'Eiki Fakafofonga N pele Ongo Niua

Kau Fakafofonga Kakai

Fakafofonga Fika 4 Tongatapu

M teni Tapueluelu

Fakafofonga Fika 12, Ha'apai

Vili Manuopangai Hingano

Fakafofonga Fika 13, Ha'apai

Veivosa *Light of Life* Taka

Fakafofonga Fika 15, Vava'u

S miu Kuita Vaipulu

HOU'EIKI M MIPA 'O E FALE ALEA

Fakahokohoko

Fale Alea ‘o Tonga	6
Lotu	6
Ui ‘a e Fale	6
Poaki.....	6
Me’a ‘a e ‘Eiki Sea	6
Fiema’u ke tokangaekina ngaahi feitu’u ‘oku t fea	11
Tokoni ‘a e Kautaha Kolosi Kula ki he kakai ne uesia he tafea	13
Ngaue ngaahi va’a Tokoni ki he kakai ne uesia.	17
Mahu’inga ke tokangaekina mo’ui ‘a e kakai	18
Koe mo’ui ‘a e kakai mahu’inga taha ke tokangaekina	19
Fiema’u ke solova palopalema lolotonga ‘oku fekuki moe fonua.....	21
Me’a ‘a e Sea K miti Kakato	22
Alea’i Vouti Fale Alea ‘o Tonga	22
Fokotu’u ke fakafoki pa’anga v henga fili ki he Fale Alea	23
Fakama’ala’ala polokalama ng ue Fale Alea	23
Fokotu’u ke tali Vouti Fale Alea.....	24
Tokanga ki he ngaahi fika fakamole Vouti ‘a e Fale Alea	24
Tali fekau’aki mo e pa’anga ‘ave fakafalemahaki ‘oe Memipa	25
Fehu’ia ‘a e founa ki hono tali ke ‘ave faka-falemahaki ha Memipa ki Muli.	26
Tali ki he fehu’i ki he founa hono ‘ave faka-falemahaki ha Memipa.	26
Saiange ke tuku p ‘a e pa’anga fakav henga ‘i he malumalu Minisit Pa’anga.....	27
Fakama’ala’ala Pule’anga ki he pa’anga malu’i Hou’eiki M mipa	28
Ke tukuange ‘ave faka-falemahaki kau Minisit ki he Pule’anga	28
Ke fakafoki hano ‘ave faka-Falemahaki ‘oe kau Minisit ki he Fale Alea.....	29
Fokotu’u ke hiki v henga Hou’eiki M mipa ‘o e Fale	32
Fakama’ala’ala fokotu’u ke hiki vahenga ‘o e hou’eiki Memipa.	33
Fakamanatu ‘e he Sea ki he Minisita Pa’anga tu’unga ‘oku ‘i ai e Fale Alea.....	36
Tokanga ke fakapotopoto vahe kau M mipa	37
Fakama’ala’ala founa faka-falemahaki Hou’eiki M mipa.....	39
Ke fakatokanga’i hono vahevahe s niti v henga ko e sio ki he fanga ki’i motu	39

Poupou’i ke hiki ‘a e pa’anga faka-v henga pea mo hono hiki mai ki he Fale Alea.	41
Fokotu’u ke ‘ave ki he K miti Pa’anga e fokotu’u ke hiki e v henga	43
Totonu ke kau mo e Hou’eiki N pele ki hono leva’i ‘o e Pa’anga fakav henga.	44
Tui Tongatapu 4 ko e pa’anga fakav henga ke ng ue’aki p ia kau Fakafofonga Kakai	45
Ke felotoi p N pele moe Fakafofonga e kakai ki hono ng ue’aki e pa’anga Faka- V henga	45
Tokanga ki he ngaahi folau ‘a e Memipa Fale Alea	46
Tu’uma’u pe ‘a e pa’anga Fakav henga ‘i he tahakilu nimamano.	49
P loti’i e Vouti ‘a e Fale Alea pea Tali.	49
Alea’i Vouti ‘a e Potung ue ‘Atita.	50
Hoha’a ki he t mui fakamatala ‘atita fakatatau ki he ta’u fakapa’anga	52
Fiema’u fakama’ala’ala mo hono tali ke p loti’i palani ng ue Potung ue ‘Atita	53
P loti Vouti fika tolu ‘Ofisi ‘Atita Seniale	56
Vouti Komisoni V mo e Kakai	56
P loti Vouti Komisoni V mo e Kakai	63
Kelesi	64
Fakam ’opo’opo Feme’a’aki Fale Alea	65

Fale Alea ‘o Tonga

‘Aho T site 14 ‘o Sune 2016

Taimi: 1000-1010

S tini Le’o : Me’a mai e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Aleá. (Lord Tu’ivakan).

‘Eiki Sea : K taki Kalake ‘o fai mai e lotu ‘a e ‘Eikí.

Lotu

(Hua ‘a e Lotu ‘a e ‘Eiki pea kau kotoa ki ai ‘a e Hou’eiki M mipa ‘o e Fale ko e kamata’aki ia ‘a e lotu ‘o e pongipongi ni)

‘Eiki Sea : M l . K taki Kalake ‘o fai mai ‘etau tali uí.

Ui ‘a e Fale

Kalake T pile : Tapu mo e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Aleá, ‘Eiki Pal miá mo e Hou’eiki Minisit . Tapu mo e Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Hou’eiki N pele ‘a ‘Ene ‘Afió, kae’uma’ e Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Kakaí, kae ‘at ke fakahoko e ui ‘o e Falé ki he pongipongi ni, ‘aho T site, 14 ‘o Sune, 2016.

Sea, kole ke u toe fakaongo mu’a.

‘Eiki Sea : M l .

Poaki

Kalake T pile : ‘Eiki Minisit Pa’anga & Palani Fakafonua, ‘Eiki Minisit Mo’ui, ‘Eiki N pele Nuku, Vili Manuopangai Faka’osiula Hingano. ‘Eiki Sea ko e ngata’anga e tali ui ho Falé. ‘Oku kei hoko atu e poaki folau ‘a e ‘Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonuá, peh p mo e ‘Eiki Minisit Fefakatau’aki, Ngaahi Ng ue ‘a e Kakai, Polisi, Pilisone mo e T mate Afi. Pea ‘oku folau ai p mo e ‘Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Lalahi & Takimamata, pea kau ki ai pea mo ‘Eiki N pele Vaea.]Ko ‘Eiki N pele Tu’ilakepa, ‘oku kei hoko atu ‘ene poaki tengetangé. Ta ko eni ‘oku me’a mai, ‘Eiki Sea. Ko e toenga e Hou’eiki M mipa ‘oku ‘ikai ke tali honau uí, ko e tuí ‘oku nau me’a t mui mai p . M l ‘Eiki Sea.

Me’a ‘a e ‘Eiki Sea

‘Eiki Sea : M l . Tapu mo e ‘afio ‘a e ‘Otua M fimafí ‘i hotau lotolotongá, pea ‘oku tau kei fakam l ‘ia p ‘i he’ene ngaahi fakakoloa kuo fai ma’atautolu ‘o tau kei a’usia ai e ‘aho ko ení. Pea ‘oku hang p ko iá, Hou’eiki, ko ‘etau Patiseti ena, k ‘oku ou fakatapu p ki he ‘Ena ‘Afió, kia Kingi Tupou VI, kae’uma’ e Ta’ahine Kuiní, mo e Fale ‘o Ha’amohefo, ‘a e takamuli ‘oku

faí. Tau fakatauange p 'oku kei 'afio 'a e 'Otua M fimafi, koe'uhí ka liuaki mai pea liuaki mai p mo 'Ene 'Afió. Pea 'oku peh e fakatapu ki he Pal miá, kae'uma' e Tokoní, mo e Hou'eiki Fakafofonga e Kapinetí. Peh 'a e fakatapu ki he Hou'eiki Fakafofonga N pele e fonuá, kae'uma'á e Hou'eiki Fakafofonga e Kakaí. Hang p ko 'eku lave ki ai ki mu'á, 'oku m l p mu'a e kei fakakoloa'aki tautolu e mo'uí, 'o tau a'usia ai e pongipongi ko ení. Pea neongo 'oku kei hokohoko mai e t 'a e vaí, ka 'oku tau fakam l 'ia p 'a e ngaahi t puaki 'a e 'Otuá 'oku fai ma'a tautolu.

Hou'eiki,ko 'etau'asenitá...

<006>

Taimi: 1010-1020

'Eiki Sea: ..'ata p ena. Pea ko 'aneafi na'a tau kamata foki 'i he faka-vouti, ka 'oku ou kole atu p ko e ngaahi me'a ko ia 'oku fekau'aki mo 'etau *Budget Statement* fekau'aki pea mo e vouti ko ia, kapau 'e lava p ke toki 'ohake p ia 'i he vouti ko iá, ha me'a 'oku ke fie fehu'ia. Ko ia 'e tukuatu p ki he Sea 'o e K miti Kakato. 'Oku ou tui 'e a'u p ki he uike kuo 'osí kuo lava 'etau Patiseti kae tukuatu ki he Pule'anga ke fai ki ai 'a e ng ue. 'Oku ou tui 'oku tatali mai p 'a e kau ng ue fakapule'angá ki he 'etau Patiseti. Ko e taimi tatau p , ke mou mea'i p 'oku 'i ai 'a e ngaahi k toanga 'oku hoko, pea 'oku tau tokanga ki ai he ko e tokolahi 'iate kimoutolu, te mou me'a atu ki ai. Pea ko e me'a 'e taha na'e 'omai foki 'a e tohi mei he 'Eiki Pal miá, 'o kole ke 'omai 'akinautolu 'a e Potung ue Akó ke fai ha fakataha pea mo e Hou'eiki M mipa. 'Oku ou tui mahalo na'e kole 'a e 'Eiki N pele Fika l 'o Ha'apai...

Kole ke fai ha fakataha moe kulupu fekau'aki moe Ako.

Lord Tu'iha'angana: Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea 'o e Fale Alea 'o Tongá, tapu mo e 'Eiki Pal mia kae 'uma' 'a e kau Minisit , tapu ki he kau Fakafofonga N pele pea tapu ki he kau Fakafofonga 'o e Kakai. 'Eiki Sea, m l 'aupito 'a e ma'u 'a e faingam lie he pongipongi ni. Ko e fakahoha'a p ia Sea hang ko ia 'oku ke me'a'aki. Ko e kole p ki he 'Eiki Pal miá fekau'aki pea mo e me'a ko ia na'a ne me'a'aki fekau'aki mo e akó he ngaahi feme'a'aki 'o e uike kuo 'osi 'o a'u mai ki 'aneafi. Na'e 'i ai foki 'ene me'a 'o peh 'e 'i heni 'ene kau 'ofisa ke fai ha fakamahino 'a e ngaahi me'a ko eni 'oku fai ki ai 'a e tala'a fekau'aki ko eni mo e tu'unga 'oku 'i ai 'a e Potung ue Akó fekau'aki mo e *raw marks* mo e *standardization* 'i he Falaite mo e Hou'eiki Meimipa. 'Oku m l p ia Sea, ka 'oku 'i ai 'a e fakahoha'a mo e kole mei he .. 'Oku 'i ai 'a e kulupu Sea, pea 'oku mahino p foki 'i he me'a 'a e Pal mia, ko e kamata 'o e fakakaukau ko eni na'e fai 'a e ngaahi fakataha mo e kau Pule Ako pea mo e kau Talekita Ako. Ne hoko mai foki he ngaahi m hina p ko e ngaahi uike kuo mahili atú, na'e fai 'a e ngaahi fakamahino mei he Potung ue, pea mo e kau 'Ofisa Kolo pea mo e kau Pule Fakavahe. Ko eni 'oku me'a mai 'a e Pal mia te nau toe lava mai ke fai 'a e fakama'ala'ala mo e fakamahino ki he Fale Alea 'o Tonga.

Mahino p foki Sea ko e kaveinga ko ení, ko e ni'ihí p ia mei he hou'eiki ko eni 'a e N pelé pea mahalo mo e toko taha p ko e toko ua mei he kau Fakafofonga 'o e Kakai. 'Oku nau fa'a 'ohake 'a e me'a ko iá 'i Fale Alea pea 'oku 'i ai 'enau *information* mo 'enau ngaahi me'a 'oku nau fie ma'u ke fa'a fehu'i pea mo fakama'ala'ala. Pea m l p ia 'a e me'a mai 'a e kau 'ofisa ko eni 'a

e 'Eiki Pal mia 'i he Falaite. Ka ko e kulupu ko ení Sea, 'a ko eni 'oku fakalea p ko e kakai eni 'oku nau mamahi'i 'a e akó he fonua ni. 'Oku 'i ai 'a e kau tauhi f nau, 'oku 'i ai 'enau f nau 'oku ako, pea 'i he kulupu ko eni. 'Oku peh 'oku 'i ai mo e kakai 'oku nau mataotao 'i he akó he fonua ni Sea Na'a nau ng ue 'i he Pule'angá pea mo e ngaahi kautaha p 'i tu'a, mo e ngaahi 'apiako 'i tu'a, na'a nau ng ue 'i muli, pea 'oku 'i ai 'enau 'ilo lahi pea mo e *issue* ko eni fekau'aki mo e *standardization mark* pea mo e *raw marks*. Pea ko e kolé p ia Sea ki he 'Eiki Pal miá, ko e 'uhinga kuo 'osi mahino 'a e me'a ia ko na'e me'a mai 'aki 'e he 'Eiki Pal miá, he feme'a'aki 'o e uike kuo 'osi. Ko e me'a eni ia kuo 'osi lele ia, kuo 'osi folau 'a e vaka ia ko eni 'o e *raw marks* pea 'e lele ia. Pea 'oku fai 'a e faka'apa'apa lahi ia ki ai. Ko e 'Eiki Pal miá ia pea ko e 'Eiki Minisit ia pea 'oku 'i ai 'a e mafai fakalao ke ne tu'utu'uni ko e h 'a e *direction* 'e h ki ai 'a e Potung ue Ako.

Ko e 'uhinga p ko e taimi tatau 'oku ne toe 'omai 'a e faingam lie ko ení, pea hang 'oku ou lave ki ai, kuo fai 'a e lava mai 'a e kau 'ofisa ko ení ke fakama'ala'ala mo e kakai 'o e fonua, pea 'oku a'u mai ki he Fale Alea 'o Tonga. Ka ko e kulupu eni Sea 'oku 'ikai ke nau Pule Ako kinautolu p te nau Talekita Ako. 'Oku 'ikai ke nau 'Ofisa Kolo kinautolu p Pule Fakavahe, 'oku 'ikai ke nau Fale Alea kinautolu. Ko e kakai ko ení 'oku ou lave ki aí Sea, ko e kakai eni 'oku nau mataotao 'i he mala'e 'o e akó, pea na'a nau ng ue he fonua ni pea mo tu'apule'anga. 'Oku 'i ai 'enau 'ilo lahi ki he *issue* ko eni. Ko e kole p ia kapau 'e loto 'a e Pal miá, ke 'ai mu'a mo ha taimi 'o e kulupu ko eni ia, kau ai mo e Fale Aleá, ke 'osi atu 'a e ngaahi k toanga ko eni, ki he timi tatau p . 'A e kau 'ofisa ma'olunga ko eni 'a'ana na'e fai 'a e me'a mai ki Fale Alea p ko hai mo nautolu, pea ui mo e kulupu ko eni. Na'a nau si'i kole mai ki ai, ke fai p ha felingiaki mo e ha fakama'ala'ala 'a e ngaahi me'a ko eni 'oku fai ai 'a e t kehekehe. Pea kuo mahino 'a e tu'utu'uni 'a e Pal miá, pea kapau ko e me'a ia kuo 'osi h ki ai 'a e Potung ue Ako, pea 'oku malava ke fai ha fetokoni'aki pea mo kinautolu he felingiaki fakakaukau, ke hoko atu 'a e fakakaukau ko eni kuo tu'utu'uni 'e he taki 'o e Potung ue Ako. Ko e kole p ia Sea ke 'oange 'a e faingam lie tatau ko eni, ki he kau 'ofisa ko eni 'a e Pal miá, ke 'i ai ha faingam lie. Te u fakalea p ke lava mai 'a e kakai ko eni, ko e kau mamahi'i 'o e akó he fonua ni. 'A ia 'oku 'i he kulupu ko eni 'oku 'i ai 'a e kau tauhi f nau 'oku ako p 'enau f nau pea 'oku 'i ai p mo 'enau 'ilo lahi ki he me'a ni, pea 'oku 'i ai pea mo e kau mataotao 'i he akó 'i he fonua ni pea 'oku 'i ai 'enau 'ilo lahi ki he *issue* ko eni. Ke fai ha fevahevahe'aki pea mo e kulupu ko eni 'a e 'Eiki Minisit hang ko 'etau lele he *raw marks* pea te nau fetokoni'aki he 'e 'i ai p 'enau ngaahi fakakaukau 'e tukumai ki loto. Ko e 'uhingá 'oku ou tui ko e kongala'ala 'o e fonua ni pea mo kitautolu k toa 'oku tau loto ki he me'a mahu'inga taha ko ení, ke lele lelei 'a e ngaahi me'a kotoa p . 'Oku 'ikai kae 'omi 'a e ngaahi faikehekehe 'o fakalelei'i kae t naki 'a e ngaahi me'a ko eni 'a e ngaahi 'ilo pea mo e ngaahi taukei ko eni 'oku ou lave ki aí, ki he akó 'i he fonua ni. M l Sea.

'Eiki Sea: M l . Pea hang ko ia na'e lave ki ai 'anenaí, na'e 'omai foki 'a e tohi mei he 'Eiki Pal mia, pea koe'uhí ki he Hou'eiki M mipa 'o e Fale, ke lava mai 'a e Potung ue Ako. Pea kapau 'oku kole 'a e me'a ko ená, pea 'oku ou tuku p ki he 'Eiki Pal miá, mahalo 'oku sai ke fakataha'i ke 'ai ha feitu'u mahalo 'oku saiangé 'a e *hall* 'o e Kuini Salote p ko ha me'a ke fai ki ai 'a e feme'a'aki ko ení, mo e fakama'ala'ala. 'Oku ou tui mahalo 'e saiangé 'a e mole 'a e taimi 'o e Potung ue he toutou... kae tuku atu p ki he 'Eiki Pal miá ke me'a mai p koe h ha'ane me'a ki he kole ko eni.

'Eiki Pal mia: Fakatapu atu ki he Feitu'u na 'Eiki Sea kae 'uma' 'a e toenga 'o e hou'eiki 'o e Fale Alea 'o Tonga. 'Oku mo'oni 'a e fakakaukau ko eni. Ko e lelei taha p eni na'e alafai 'e he motu'a ni ki hono fakahoko 'a e ngaahi *workshop* p ko e *session* 'a ia na'a mau fakaafe'i ki ai 'a e ngaahi kulupu, pea na'a ku 'osi lave p ki ai heni. Ko e kulupu 'uluaki na'a mau fie ma'u, ko 'Aositel lia pea mo Nu'u Sila mo e ngaahi fonua 'oku nau tokoni mai ki Tonga ni 'i he ako. Pea na'a nau *attend* kinautolu 'i he fakataha. Pea na'e 'ohake 'a e me'a ko ia pea mo e kakai kehe p na'a nau kau ki ai. Ko e kulupu hono uá ko e kulupu ko ia 'a e kau Pule Ako p ko e kau Tal kita i he ngaahi 'apiako *private*, 'a ia na'a nau kakato ai pea mo kinautolu mo e ni'ihiki kehe. Ko e kulupu hokó ko e kau Pule Ako. Na'e fie ma'u 'a e kau Pule Akó ke nau 'i ai pea na'a nau 'i ai. Ko e kulupu hokó ko e kau 'Ofisa Kolo mo e kau Pule Fakavahe na'a nau 'i ai. Ko e lelei taha ia na'e alafai 'e he motu'a ni. Pea ko e faka'osí ko e *media*. Na'e fakaafe'i kotoa 'a e *media* 'a Tonga ni pea na'e 'at ke nau fehu'i pea ko e lelei taha ia na'a ku ala lava. 'I he 'aho ni na'a ku fakakaukau ke 'oatu 'eku kolé, koe'uhi ko e Fale eni 'oku 'ohake ai. Ko e taimi ko ia 'oku 'ohake ai heni 'oku fanongo k toa k toa mai ki ai 'a m mani pea mo Tonga ni. Pea na'a ku fakakaukau ko e lelei taha ia teu alafai.

Ko e fokotu'u ko ia 'oku 'omai ke ui ha fakataha. Hou'eiki, ko e me'a eni 'oku ou faka'amu ki ai ke 'ai ha fu'u fakataha lahi. 'Ai ha fu'u l pea fakaafe'i k toa 'a Tonga ni ki ai. 'Oku ou nofo au 'o faka'amu ke lava 'a e fo'i me'a ko ia. P ko e fai ki he Pasilika p ko e *Saint Andrew*, pea fakaafe'i k toa k toa 'a e kau mataotao 'i he mala'e 'o e ako. Fakaafe'i kinautolu ki ai. Ko e *Workshop* ko ia na'e toki faí, na'e 'ikai ke ta'ofi kinautolu ia. Na'a ku faka'amu au na'e *attend* ai 'a e fa'ahinga ko e 'oku ui ko e kau *educators* na'a ku faka'amu au na'a nau 'i ai. Pea ka neongo ia 'oku ou poupu atu ki ai. 'E si'isi'i a Fale ni mahalo 'oku tonu ke 'ai ha fu'u l 'i Pangai p ko ha fu'u feitu'u 'oku 'at lahi pea fakaafe'i k toa ki ai 'a Tonga ni, kau ako mo e kakai k toa ke nau 'i ai pea fai 'a e me'a ko eni. Pea 'oku ou peh ko 'ene nounou tahá ia. Ha'u ai mo e ' fehu'i mo e ngaahi me'a k toa. 'Oku ou faka'amu au ke lava 'a e me'a ko ia 'Eiki Sea. 'Oku ou faka'amu au ke lava, ke 'oua 'e toe 'i ai ha me'a 'e nenefu p 'e toe 'i ais ha me'a 'e fakapulupuli. 'Oku ou fokotu'u atu 'oku ou fakaafe'i 'a e kakai kotoa 'o Tonga ni, ki *Saint Andrew* mahalo ko e feitu'u ia lahi taha te tau ala hao ai. Ka 'ikai ko e fale fakamanatu. Ko koe 'oku ke fie ma'u ke ke *attend* pea ke *attend* ai.

Sea, 'oku ou 'oatu 'a e ki'i fakakaukau fakamuimui ko eni. Na'e 'ikai ke 'at ke 'ave 'a e *raw marks*. Mahalo 'oku hala 'eku fakalea ko ia. Ko e maaka ko ia na'e 'ave ki he ngaahi m tu'a 'i he ..

<008>

Taimi: 1020-1030

'Eiki Pal mia: ... ta'u 'e 10 nai kuo 'osi, ko e *standardization*. Ko e maaka angamaheni ko ko e *raw marks*, na'e 'ikai ke 'ave ia he *report*. Na'a ku h atu he ta'u kuo 'osi pea u fai 'a e tu'utu'uni ko eni. Kuo pau ke tauhi e pepa kotokotoa p , pea sivi kotokotoa p . Tauhi mo e maaka pea 'ai mo hono *standardize* ke fakatou ma'u e ongo me'a 'e ua ko ia. Ka ai ha taha 'oku t la'a pea ha'u 'o sio ki ai, 'o a'u ki he'ene, te u lava he taimi ni ke u peh atu ki ha ongom tu'a, ko e pepa sivi eni ho'o ki'i tamasi'i ko e fika me'a k taki mai 'o mamata ki he ola ho'o sivi ho'o ki'i f nau. Lava 'o fai e me'a ko ia.

'Eiki Sea: M l 'Eiki Pal mia.

'Eiki Pal mia: Ko ia 'oku ou fokotu'u atu ...

'Eiki Sea: Ko e fehu'i p p 'oku ke tali lelei ke fai e fakataha, k 'oku ou kole atu ki ho'o Potung ue, ke nau hanga mu'a 'o *organize* 'a e fakataha ko ia koe'uh kae tuku 'a e fakataha ko eni he Falaite ia kae 'ai ke nau fakataha ki he, p ko f e feitu'u ko ia kae toki fakahoko mai ke fai e fakataha ko ia pea lava atu mo e Hou'eiki M mipa 'o e Fale pea mo kinautolu ko eni 'oku kole ki ai 'a e 'Eiki N pele 'o Ha'apai.

Lord Tu'ihangana: M l Sea ... atu p he fakahoha'a. Ko e, fakam l au ki he 'Eiki Pal mia pea 'oku ou tui p au 'oku ngali fu'u lahi p hono ... hang ko e me'a ko 'a e 'Eiki Pal mia ia, ko e fakahoha'a 'a e motu'a ni ko e kulupu ko eni ia 'oku 'ikai ke nau fu'u, 'oku 'i ai p e kakai pea 'oku, ka ko e peh ko ha'u k toa 'a Tonga ni, mo'oni p ia. K kapau ko e, ko e kulupu ia ko eni, 'a 'oku ou fakalea ko e kau mataotao he ako pea 'oku nau *interest* he me'a ko eni ia. 'Oku ou tui au 'oku 'ikai ke fu'u 'i ai ha, tokolahi f f ia, k 'e mahu'inga ia ke fai kapau 'e lava 'o fakamafola p ko e h he 'oku mahu'inga leva ia ki he kongā, toenga ko 'o e fonua tau peh ko e p seti ia 'e hivangofulu tupu ke nau fanongo ki he t langa 'a e kau mataotao ko eni pea, pea ma'ala'ala e me'a kotoa p pea nau, hang ko 'eku lave pea nau *put in* 'enau fakakaukau, ngaahi me'a 'oku nau ... ke poupu ki he me'a ko ena 'a e Pal mia, kuo lele e vaka ia, ka ko e me'a mahu'inga p ia ke fakama'a'ala'a mo nau ng ue fakataha ke tau lele he me'a mahu'inga taha eni e fonua ko e ako. M l .

'Eiki Sea: M l 'Eiki N pele kae tuku p ia ki he Potung ue 'a e 'Eiki Minisit Ako ke ne fakahoko e, 'a e me'a ko ia. 'Eiki Pal mia me'a mai.

'Eiki Pal mia: Toe ki'i tokoni atu. Ko e fo'i *session* na'e fai kakato mei he 10:00 ki he 6:00 efiafi, fakamafola 'i he leti . Pea na'e, 'oku ou 'amanaki na'e fanongo ki ai 'a e tokotaha kotokotoa p . Lele kakato ai e fo'i polokalama mei he fo'i kamata'anga 'o a'u ki he hala fononga ko 'oku feinga, 'oku taumu'a ki ai 'a e Potung ue Ako ke ne a'usia e taumu'a. Na'a ku fakaongoongo 'i he *media* p 'e 'i ai ha ' *comment* 'a e ni'ihiki ko eni 'oku nau peh 'oku 'i ai e me'a 'oku fehalaaki. 'Oku 'ikai ke u talanoa au ki he m tu'a he 'oku 'osi mahino p ia ki he m tu'a. Na'a ku 'amanaki au 'e 'i ai ha ngaahi me'a he ko e me'a p ia 'e lava ke nau, ke nau lea mai ai, nau lea mai 'i he *facebook* p ko e h ha fa'ahinga me'a. 'Oku 'ikai ke 'i ai ha fa'ahinga me'a te u ongo'i 'oku 'i ai ha taha 'oku t la'a, ka neongo ia, fai e, 'a e me'a ko eni 'oku ke me'a mai ki ai Sea pea fai e me'a ko eni 'oku ou faka'amu ki ai, tau k toa ki ha feitu'u pea fakaafe'i k toa k toa ki ai 'a Tonga ni 'oku fie kau ki ai pea nau me'a mai ki ai ka tau nounou.

'Eiki Sea: M l 'Eiki Pal mia. 'Eiki N pele.

Lord Tu'ilakepa: Tapu p pea mo e Feitu'una Sea. Pea m l e laum lie lelei e Feitu'una, tau ma'u ki he pongipongi fakakoloa ko eni. Fakatapu atu ki he 'Eiki Pal mia kae 'uma' 'a e Tokoni Pal mia mo e Hou'eiki Kapineti. Tapu ki he Hou'eiki N pele, fakatapu atu ki he kau Fakafofonga e Kakai kae 'uma' 'a e kau ng ue 'Eiki Sea. 'Eiki Sea m l mu'a ho'omou laum lie lelei, fakamolemole atu p ki he Feitu'una na'e fai 'a e poaki, na'e fokoutua 'aneafi, ' hake he 'aho ni ... lava mai ke fai e ng ue ko e tu'utu'uni e fonua mo e Feitu'una. K 'oku tau fakafeta'i p ki he

‘Otua ‘e Sea koe’uh he tauhi ‘oku fai neongo ‘oku t mai hono m fimafi hotau fonua ni k ‘oku, tau vakai p ki he fonua ‘oku nau kei lelei p e kakai ‘Eiki Sea neongo ‘oku ‘i ai ‘a e faingata’a.

‘Eiki Sea ‘oku ou, ‘oku ou tu’u p au he pongipongi ni ‘oku ou fakam l atu au ki he ‘Eiki Pal mia hono uki e fakataha ko eni. Kiate au ‘oku ou pou pou kakato atu ‘Eiki Pal mia ki he uki e fakataha ni pea ‘oku mahu’inga ke ‘i ai ‘a e ni’ihi ko eni ‘oku fa’a t t la’a e kau mataotao he fonua ni ‘Eiki Sea. Pea ‘i ai pea mo e Hou’eiki ‘o e Fale ni ‘Eiki Sea, mahu’inga ‘aupito ‘aupito he ‘oku ‘i ai fet ’aki ‘Eiki Sea pea ‘oku ‘i ai mo e ma’u hala he fonua ni ki he me’a ko eni ‘oku me’a mai ‘e he ‘Eiki Pal mia mo e langa ‘i he tu’unga ‘o e ako pea ‘oku totonu p ke tau pou pou ki ai ‘Eiki Sea. ‘Eiki Sea ‘omai mu’a mo e *media* pea ‘ai ke fakataha ‘i ha feitu’u ‘o hang ko e me’a ko ‘oku me’a ki ai ‘a e ‘Eiki Pal mia. Ko e kotoa kotoa ko ‘a Tonga ni ‘Eiki Sea ‘oku ou lave’i ‘e au ia ‘e fu’u lahi ai, k ‘oku ‘i ai p e ni’ihi ‘oku nau fu’u sai’ia ‘aupito ‘aupito ke nau mai ke nau fanongo ki he polokalama ko eni ‘Eiki Sea. ‘Ikai ke u toe lave ki ai hang ko ko e fokotu’u na’e Fakafofonga Fika 1 ‘o Ha’apai, Hou’eiki N pele, ‘Eiki Sea he ko eni ‘oku teu e ng ue ki ai ‘Eiki Sea.

Ko ‘eku tu’u p ‘a’aku he pongipongi ni ‘Eiki Sea koe’uh he nau tokoto p ‘aneafi ‘o fanongo ki he feme’a’aki ‘o fekau’aki mo e palopalema ko eni ‘oku hoko he fonua ni ‘a e t fea hotau fonua ni ‘Eiki Sea. Me’a faka’ofa mo’oni ‘Eiki Sea, ‘aneafi ko u tokoto p ‘ikai ke u, ‘ikai lava tokoto he ‘uh he t ange e ni’ihi ‘o kole mai ke u lele ange ‘o sio honau... ‘ikai ke u ko e h ko ‘eku kaunga ke u ‘alu ‘o sio, fo’i ‘alu p ‘o sio pea t ai hoto loto ‘ete faka’ofa’ia he’enu feinga ke ‘a’au e milemila (h fanga he fakatapu) mo ha me’a ke feinga ke ‘alu e vai, pea he ‘ikai ke, na’e ‘ikai ke peh ko e feitu’u p nau lelei ki ai ka ko e k toi a’u ki Ngele’ia, a’u ki Popua, a’u ki Navutoka, ko Sopa mo H foa mo e ngaahi feitu’u ko ia ‘Eiki Sea.

Fiema’u ke tokangaekina ngaahi feitu’u ‘oku t fea

Ko u fanongo p ‘aneafi he tali ‘a e ‘Eiki Pal mia, ‘ene me’a mai ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha silini ‘Eiki Sea. Ka ‘oku ou manatu’i lelei na’e ‘ohake he Fale ni na’e ‘i ai ‘etau pa’anga talifaki ki he polokalama ‘o fekau’aki mo ha palopalema ‘oku hoko he fonua ni ko e hongofulu tupu miliona ‘Eiki Sea. Pea ko ‘eku fanongo, kau peh p ‘Eiki Sea ke u ha’u ke u ‘eke ki he Minisit Pa’anga p ‘oku f f ‘etau s niti ko ia ki he tu’unga ko ‘oku ‘i ai ‘Eiki Sea. Ko e faka’ofa taha ko u talanoa mo e fa’ ‘e taha, nofo ‘i Tu’at , ko e ‘ hake p ‘o mahino ki ai ‘oku ‘uha pea hifo hifo mo hono mohenga (h fanga he fakatapu) ‘oku tu’u he vai, ala atu ‘o toho’i mai ‘enu kato ‘oku ha’u ngofua, ta ko ko e t t mai ia ‘i he vai ‘Eiki Sea. Pea si’i tangutu ai p , kai kehe ‘oku fai e fakahaofi ‘o nau hiki ki he ‘api ‘e taha ‘i Longolongo, tokolahi ‘aupito ‘aupito e ni’ihi, ‘ikai ke fu’u tokolahi kotoa, ko e ni’ihi p ‘oku nau malava ke nau hola ki he ngaahi ‘api siasi, pea ‘oku ou fakam l atu ki he Potung ue ‘a e Polisi koe’uh ko e fakavavevave e T mate Afi ‘o ‘o to’o e vai mei he ngaahi ‘api siasi ‘e ni’ihi, koe’uh he ‘oku ‘i ai e kakai ‘oku nau ki ai ‘o nofo ai ‘Eiki Sea. Pea ‘oku, ko kinautolu ko ‘oku nofo he feitu’u m tu’u ‘Eiki Sea ‘oku sai p , ka ko e ni’ihi tokolahi p he fonua ni kae tautautefito ki he V henga 4, 1 kae peh ki he V henga 9 kae peh foki ki he fika 3, ko e palopalema lahi ia ‘Eiki Sea. K ‘oku ou ‘oatu p ‘a e ki’i fakamatala ‘Eiki Sea koe’uh ‘oku ou lave’i p ‘e au ‘oku mea’i p ia ‘e he Fale ni. K ko ‘eku ‘eke p ki he Minisit Pa’anga p ko f ‘etau s niti ko eni na’e tuku ko e s niti talifaki ki he fonua ni ‘o fekau’aki mo e ngaahi polokamala ko eni. Na’e hoko foki e ki’i matangi ‘i Vava’u ‘Eiki Sea. Pea na’e ‘ikai ke ‘i ai ha palopalema ia na’e hoko ai ‘Eiki Sea. Ka na’e folau ange ‘a e fu’u vakapuna mei he fonua ni

koe'uh ke 'oange e kakai ke nau ange 'o tokoni 'Eiki Sea ko u lolotonga fokoutua 'i Vava'u 'Eiki Sea, m lie, sai'ia 'aupito he'eku sio ki ai, hifo e ni'ihī 'o heka he loli, hifo e ni'ihī heka he vaka. Pea nau takai, 'osi p ko ia pea nau foki mai pea 'oku 'ikai ke u ma'u ki ai 'Eiki Sea ...

'Eiki Pal mia: Sea, ki'i kole ange mu'a ki he Fakafofonga, fakam l atu ...

'Eiki Sea: Me'a mai 'Eiki Pal mia.

'Eiki Pal mia: He tokanga ki he si'i kakai tukuh usia, ka 'oku ou kole atu, fai mai ang ha fo'i fokotu'u ki he Pule'anga, 'ai, fokotu'u mai ang ha fo'i fakakaukau, 'osi 'oatu 'emau fakakaukau 'aneafi ka ke fokotu'u mai ang ha me'a na'a tokoni mai ka mautolu.

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea, 'oku ou tui 'oku lahi e ni'ihī he Fale ni mahalo p te nau mamahi, 'e 'i ai mo e ni'ihī 'e fokotu'u fakakaukau atu ki he t pile 'a e Kapineti. Ko e Kapineti ko enī 'oku 'osi mateuteu nautolu ki he me'a kotoa p , ka mau 'oatu p 'e mautolu e a'usia 'emau sio ki he faingata'a'ia 'a e kakai. Ka 'oku ou tui au 'Eiki Sea 'oku 'ikai ke totonu ke mau fokotu'u, h kimautolu ke mau fiepoto atu ki ho'o t pile. 'Eiki Pal mia, malava p 'e he Feitu'una ...

'Eiki Pal mia: L l a 'ene fakamatala k ko 'eku kole 'omai mu'a ha'ane fo'i fokotu'u mai na'a tokoni ka mautolu ke vete'aki e fo'i palopalema ko enī.

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea, 'oku ou kole p fakamolemole ki he Pal mia ...

Lord Nuku: Sea.

'Eiki Sea: Me'a mai ...

Lord Nuku: Tuku mu'a kau ki'i tokoni atu ...

<009>

Taimi: 1030-1040

Lord Nuku: ... Fakafofonga. Ko e tokoni atu 'a e motu'a ni 'Eiki Sea, 'Eiki Pal mia, 'oku 'i ai e ngaahi va'a tokoni 'a e Pule'anga, ko e Kolosi Kula kapau 'e fakatafe ha pa'anga kiate kinautolu ke nau hanga 'o fai e tokoni ko enī. Ko e me'a ko enī e *NEMO*, 'a enī ko 'oku 'i ai, 'ave ha ngaahi me'a kia nautolu ke nau hanga 'o fai e ngaahi tokoni ko enī. He ko u lave'i na'e fakaava ko ia e Fale Alea na'e fakahoko mai 'e he seniale ko enī ko 'o Kolosi Kula, ko e fiema'u ha feitu'u ke 'ave ki ai ngaahi koniteina 'o tu'u ai ke tufaki 'a e ngaahi tokoni pea mo e ngaahi me'a'ofa. Ka koe'uhi ko e fengaue'aki 'a e vaka ko enī pea mo e Pule'anga pea mo e va'a ko enī ko 'o e *NEMO*, ko u tui, ko e fokotu'u atú, ka 'i ai ha pa'anga pea tokoni ki he ongo va'a ko enī ke na hanga 'o fai ha tokoni ki he kakai e fonua he ko e tokoni ko ia 'oku fai pe ia 'e he Kolosi Kula, ka koe'uhi kapau 'e tokoni atu ki ai e Pule'anga. Ko e 'atu p 'a e fakakaukau kapau 'e fie fakahoko 'e he Pule'anga he 'oku 'i ai p founa ia 'a e Pule'anga ke fakahoko'aki honau fatongia. Ka koe'uhi ko e kole mai ke 'oatu, pea 'oku mau hanga 'o fokotu'u atu e Kolosi Kula pea mo e *NEMO*, 'a enī ko 'oku nau fa'a hanga ko 'o tufaki ko ngaahi me'a'ofa ke nau , ko e koloa p ha

pa'anga ke fai'aki 'a e me'a ko 'oku fiema'u 'e he kakai. Pe ko e vala p ko e me'akai p ko e h ha founga. Ka ko e tokoni atu p ia 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Me'a mai e Fika 4.

Tokoni 'a e Kautaha Kolosi Kula ki he kakai ne uesia he tafea

M teni Tapueluelu: M l 'aupito 'Eiki Sea. Pea tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea, peh ki he 'Eiki Pal mia mo e Kapinetí. Fakatapu atu ki he t pile Hou'eiki mo e kaung Fakafofonga 'Eiki Sea. M l e ma'u faingam lie ki he pongipongi ni. 'Oku kau e motu'a ni 'Eiki Sea 'i he tokanga ki he kaveinga ko ení. 'I he taimi na'e t ai e faingata'a ko ení na'a ku kau 'i he lele takai holo 'i he ngaahi feitu'u ko ia na'e t fea 'Eiki Sea. Pea ko u tui p na'e mea'i 'e he 'Eiki Tokoni Pal mia, na'a ku fetu'utaki ki ai ko e kumi tokoni 'Eiki Sea. Pea na'e 'omai 'a e fakahinohino ki he motu'a ni ke u lele atu ki he *NEMO*. Pea na'a ku a'u ki he 'ofisi ko ia. Ko e fakahinohino ko ia na'e 'omai kiate au ke u kumi tokoni ki he Kolosi Kula. Pea 'oku 'i ai 'eku fakam l 'Eiki Sea ki he Tal kita ko eni 'o e Kolosi Kula na'e fai e kumi tokoni kia nautolu. Ko e me'a lahi ko ia na'e fiema'u 'e he kakai he vaha'a taimi pehe ni 'Eiki Sea, ko ha sipi ke nau m fana. Pea ko e taimi ko ia na'e hoko ai e t fea, viviku kotoa e ngaahi, 'a e kafu ia ko kakaí taimi na'e fai ai e fetukutukú. Ngaahi kongá 'i Ma'ufanga nau a'u ki ai 'Eiki Sea, ko e lele ko ia 'a e me'alele 'i mu'a 'i hala, ko 'ene kau peau mai p ko 'a e peau 'o h mai he matap mu'a, kolosi ai p he loto falé, 'alu he peitó 'o a'u ki mui. Pea na'e a'u tonu 'a e Kolosi Kula ki ai 'o nau vakai tonu ki ai pea na'e 'i ai mo e ni'ihina'a nau hiki, 'o nofo 'i he ngaahi 'api siasi. 'A ia ko e me'a ko ia na'e vivili kia nautolu ia ko e m fana. Pea na'e 'ikai ke 'i ai ha me'a pehe ni 'a e Pule'anga he vaha'a taimi ko eni na'a ku lele ko 'o kumi tokoni ki ai 'Eiki Sea.

Na'e tu'u mai e Kolosi Kula 'o fai e tokoni ko ení 'o tufa e ngaahi sipi kafu ko hono 'uhinga p ke m fana e kakaí. Pea na'e toki ma'u 'e au e fakamatala 'anep mei he *NEMO*, na'e fai 'enau tufa 'a e tokoni ki he kakai ko eni 'Eiki Sea na'e lele p 'o a'u ki he 10 'anep 'o po'uli. Ko e me'a ko 'oku ou pou pou au ki ai 'Eiki Sea ko hono 'uhinga ko e faha'i ta'u ko ení 'oku 'ikai ke tu'u ia ha ta'u 'oku vilo ma'up ia, ma'up ia. Pea hange ko ia na'a ku fakahoha'asi ai 'a e Fale ko ení 'Eiki Sea 'i he ta'u kuo 'osí, ko e anga ia 'a e tui ko 'a e kau saienisí ki he fakamatala 'ea 'oku taha 'enau tui 'i he fo'i me'a ko ia. 'E t taaitaha e t 'a e af mo e ngaahi matangi pehe ni 'Eiki Sea, ka ko e *intensity*, p ko 'ene lahi 'e fu'u lahi 'i he anga maheni 'oku tau anga ki aí pea ko e anga p ia e pou pou 'a e motu'a ni 'Eiki Sea kapau 'e 'i ai ha fa'ahinga mateuteu mahino te tau 'i ai ka t mai p 'oku 'i ai p ha paletu'a makehe mei he ngaahi sino fakavaha'apule'anga hang ko e Kolosi Kula 'a ia 'oku 'ikai ke lava ke tau pule hangatonu tautolu ki ai 'Eiki Sea ko e sino tau'at ina p ia fakavaha'apule'anga. Ka na'e e falala ia ki ha tokoni 'a e Pule'anga. 'Oku mahino p kiate au 'oku si'isi'i e ivi e Pule'anga ke tau feinga ke 'ufi'ufi'aki e t pile ko ení 'a e fiema'u e kakaí ha ki'i holoholo, kuo pau p ia ke 'i ai e feitu'u he 'ikai ke lava ma'ufi'ufi. Ka ko e taimi pehe ni 'oku t ai e faingata'a 'Eiki Sea, ko e hau e ongó kapau he 'ikai ke 'i ai ha feitu'u ke to e 'alu 'o kumi tokoni ki ai ki he tokolahi ko ia 'a e fiema'ú 'Eiki Sea. Ko eni 'oku 'ikai ke tu'u e 'uhá pea ko e anga p ia e pou pou ki he Pule'anga kapau mu'a 'oku 'ikai ke 'i ai ha pa'anga peh pea fakapapau'i 'Eiki Sea 'o hoko mai he kaha'ú 'oku 'i ai ha paletu'a mo'oni e Pule'anga. Ko e pou pou p ia 'oku 'oatu 'Eiki Sea. M l 'aupito e ma'u faingam lie.

'Eiki Sea: M l , faka'osi mai 'Eiki N pele.

Lord Tu'ilakepa: M l 'Eiki Sea. 'Eiki Sea ko u fakam l koe'uhi ko e l pooti ko eni 'oku 'omai 'e he Fakafofonga Fika 4 fekau'aki mo e, pea ko e laum lie ia 'o e fiema'u e tokoní. Ka 'oku tau faka'amu p 'e Hou'eiki Pule'anga ke peh tofu p kotoa, 'ai p ko e feitu'u ko , si'i lave ai 'a e tafa'aki 'a e Fakafofonga Fika l peh ki Ngele'ia, faai atu ki Navutoka mo ha feitu'u p 'oku fiema'u e tokoní, 'oku mahu'inga 'aupito ia ki he kakai e fonua 'Eiki Sea. 'Eiki Sea ko e me'a ia 'oku ou lave ki ai 'o l pooti mai 'o fekau'aki. Ko e me'a eni ia 'oku ou tokanga ki ai 'e 'Eiki Minisit Mo'ui. 'Oku 'ikai ke u lave'i p ko e h e l loa mei heni 'e 'i ai leva 'a e me'a 'e hoko 'i he ngaahi feitu'u ko ení fekau'aki mo e mo'ui lelei 'a e kakaí 'Eiki Sea. Pea ko e me'a 'oku fai ai e tokanga ia ki he Feitu'una 'Eiki Minisit Mo'ui, 'oku 'i ai e ni'ihi 'oku nau l pooti mai, 'Eiki Sea 'oku 'ikai ke tau fa'a fakamatala. Ko e 'uhinga 'oku, tapu ange mo e Fale 'eiki ni, 'oku 'i ai e ngaahi feitu'u ko e hake ko eni 'a e vaí pea 'oku ngaue leva 'a e me'a ta'e'amanekina ko 'oku mou 'osi mea'i p 'Eiki Sea. Na'a faifai ange kuo t ha taifoti pea 'e to e 'i ai ha fa'ahinga mahaki kehe. Ka ko u 'oatu p ko e 'uhinga ke mea'i 'e he Fale 'eiki ni. Pea kapau 'oku kei 'i ai ha seniti 'i he'etau silini ko eni 'oku kei toe ki he ngaahi faingata'a'ia pehe ni, 'oku tau faka'amu ke vahe'i mu'a e ngaahi seniti he ngaahi me'a fakavavevave ko ení 'Eiki Sea. 'Eiki Sea 'ikai ke u to e lave ki ai, koe'uhi 'Eiki Sea ko eni 'oku fai e feme'a'aki ki ai 'Eiki Sea he Fale 'eiki ni.

'Eiki Sea, tuku mu'a ke u 'o hake me'a ko ení koe'uhi he 'oku fu'u lahi e fema'uma'u'aki hala he fonua ni 'Eiki Sea 'o peh nai ko e laó 'oku 'ikai ke ng ue ki he ni'ihi, ka ko e laó 'oku ng ue ki he ni'ihi. Pea 'oku lahi hono 'ave pea t langa'i 'e he m tia 'Eiki Sea, 'o peh 'oku 'ikai ke lava 'o ng ue laó ki he Hou'eiki N pele koe'uhi ko e tukufakaholó. Sea 'oku ou fie fakah he Fale 'eiki ni, 'oku loi pea 'oku 'ikai mo'oni 'a e ngaahi fakakaukau ko ia 'Eiki Sea. Fakatatau ki he me'a na'e 'omai 'e he 'Eiki Pal mia he 'aho 'aneafi, 'oku 'ikai ke ng ue laó ki he ni'ihi 'o e tukufakaholó. Koe'uhi p 'Eiki Sea ko hono fakatotolo'i e paasipootí he fonua ni pea a'u ki ha tu'unga 'oku 'ikai ke mahino p 'oku tau tu'u mei f . Pea ke mea'i 'e he Hou'eiki e Fale ni, pea ke lave'i 'e he kakai e fonua, ko e h e tu'unga na'e a'u ki ai 'a e fakatotolo fekau'aki mo e paasipootí. Pea fanongonongo he fonua ni, 'oku 'ikai ke lava ke puke Feitu'u na koe'uhi he 'oku 'ikai ke ng ue laó he fonua ni 'Eiki Sea. 'Eiki Sea ko 'aneafi, na'e tuki 'i ai e ni'ihi 'i he t pile ko ení kuo puke 'o fakah . Kuo 'i ai e ni'ihi kuo to'o mei ai e hingoa tukufakaholó. Ko e ng ue ia 'a e laó 'Eiki Sea. Pea ko u 'omai p 'Eiki Sea koe'uhi ki he Fale ni he ko e, 'Eiki Pal mia fakamolemole atu ki he Feitu'u na, 'oku fa'a hoko ma'up ho'o me'a maí, ko e me'a ia 'e tui ki ai 'a e kakai e fonua ni 'Eiki Sea.

Veivosa Taka: Sea, ki'i tokoni ange ki he Fakafofonga. Tapu p pea mo e Sea mo e Fale 'eiki. Ko u ki'i tokoni p Sea, 'oku 'i ai e ngaahi hia matea 'e ng ue fakavavevave ki ai e laó, hang ha ni'ihi na'e fakah , ko e ngaahi hia fakatu'ut maki. Pea ko e ngaahi hia ko , fanga ki'i hia iikí, toki fai p ng ue ki ai. Ka 'oku 'ikai ke peh

'Eiki Sea: 'A ia Fakafofonga, ko e h e hia iiki ko 'oku ke 'uhinga ki afí.

Veivosa Taka: Hang p ko ha ki'i lele he halá 'o 'ova he l miti ko eni 'o e, 'oku 'i ai p taimi ke fai ai e ng ue ka 'oku 'ikai ke peh ia ke puke 'o 'ave 'o fakah . Ko e ngaahi hia lalahí p . Ka 'o kapau na'e 'i ai ha ni'ihi ia he Hou'eiki na'e fakah , 'oku pau p ko ha ngaahi hia lalahi. M l Sea.

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea, ko u fakam l atu. Ko e tokoní foki ki he lavea ke sai. Pea kapau ko e tokoni ia, ke ne to e hanga 'e ia 'o to e tuku e fo'i lavea ke to e lahi ange. Ko u tui au 'Eiki Sea 'oku 'ikai ke h hoa tatau ia mo e me'a 'oku ou lave ki ai 'Eiki Sea. Ka ko u 'o hake p 'Eiki Sea he Fale ni koe'uhí he 'oku lahi e fu'u ta'emahino hotau fonua ni 'o fekau'aki mo e laó 'Eiki Sea. Ko e fanga ki'i lao iiki 'Eiki Sea 'oku malava p ke mo'ua 'a e taha kotoa p 'Eiki Sea. Ka ko u 'o hake p 'Eiki Sea ki he Fale ni he 'oku me'a heni e 'Eiki Pal mia pea ke fakapapau'i 'a e me'a ko ia na'e mafola he fonua ni pea ma'u hala ai e ni'ihi he fonua ni 'o taku 'o peh 'oku 'ikai ke ng ue laó ki he ni'ihi e Hou'eiki N pele. Pea peh 'oku nau fa'ifa'iteliha, ko u kole atu, tuku 'aupito, 'aupito, 'aupito 'a e fa'ahinga fakamatala fakavalevale ko ia he fonua ni. 'Oku ng ue laó ki he ni'ihi ko ia 'o tatau ai p p ko e h ...

<001>

Taimi: 1040-1050

Lord Tu'ilakepa: hia lalahi p ko e hia iiki 'oku ng ue ki ai e laó 'Eiki Sea. 'Eiki Sea 'oku ou 'o hake p me'a ko ení koe'uhí ke ta'ofi pea tuku 'a e ngaahi fakamatala 'oku fai he mitiá he 'oku ongo fakamamahi 'Eiki Sea, 'etau fanongo ki ha me'a peh 'oku hoko hotau fonua ni. Pea 'oku ou kole ki he Feitu'u na 'Eiki Pal mia, ki'i meme'a lelei p ki he fonua ni he ko ho'o fakau'á p kuo mau fakau'a kotoa e kakaí. Ko ho'o toloi p kuo toloi kotoa e kakaí. Ko ho'o *full stop* p 'oku *full stop* e kakaí. Ka koe'uhí ke fakapotopoto ho'o me'á, pea kapau 'oku 'omai ha fakamatala peh , fai mo 'omai e fakamatala fekau'aki mo e paasipootí. He 'oku tau tuku telinga ki ai, he na'e ai e pa'anga he tukupou e fonuá na'e vahe'i ki he Potung ue Polisi ke nau 'o fai e fakatotolo ko ení. Pea koe'uhí ke fakapapau'i pea ke mahino ki he kakaí, 'a e tu'unga na'e a'u ki ai, pea kuo 'osi fakah he fonua ni ko e finangalo ia e Tu'í 'Eiki Sea. Pea ko au 'oku ou pou pou 'aupito ki he me'a ko e faitotonu 'Eiki Sea, ke fai mo 'omai, kapau leva 'oku 'i ha me'a ke fai ki he Feitu'u na 'Eiki Sea, pea 'oku totonu ke ng ue e laó ki ai. 'Oua te tau hanga 'o fakap p lou'i 'Eiki Sea 'a e kakai e fonua ni, pea ho'ata leva 'oku 'ikai ke malava, p 'oku 'ikai ke lava 'Eiki Sea, pea tu'u mai leva, h mai leva hotau takí ...

Veivosa Taka: Sea, ki'i tokoni p Sea.

'Eiki Sea: Ke tali e tokoní N pele?

Veivosa Taka: Tapu mo e 'Eiki Sea, kae 'uma' e Fale ni Sea.

Lord Tu'ilakepa: Sea, kapau p 'oku lelei ki ai tokotaha, pea 'oku sai p ke fai mai 'ene tokoní.

'Eiki Sea: Pe'i me'a mai.

Veivosa Taka: M l e faingam lie 'oku ma'ú 'Eiki Sea. Kuo u manatu'i hake 'e au e me'a 'a e Fakafofongá, ko e 'asi he pepá, Kele'á. Ko e peh ko e fakamatala 'a e polisi 'oku ne ongo'i 'a e anga 'etau v feng ue'akí. Ko e 'uhinga ia 'oku faingata'a ai ke ... ka 'oku 'ikai ke peh ia na'e ta'ofi he laó. Ko 'ene ongo'i p ko 'ene 'alu ke talanoa mo e N pelé fekau'aki mo e fa'ahinga

keisi ko eni fekau'aki mo e paasipooti. Ka 'oku 'ikai ke peh ia 'e he pepá 'oku 'ikai ng ue 'a e laó ki he Hou'eiki Sea e Fale Aleá.

'Eiki Sea: Fakafofonga, ko e 'eke atu p . Na'a ke fanongo ki he me'a 'a e 'Eiki Pal miá? 'Ene me'a mai 'aki 'a e lea ko iá? 'Oku 'ikai ke ng ue 'a e laó koe'uhí ko e tukufakaholó?

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea, ko

Veivosa Taka: 'Eiki Sea,

'Eiki Sea: P ko e pepá p na'a ke me'a ki aí?

Veivosa Taka: 'Ikai ka ko 'eku faka'uhinga ia ko 'a e lea ko na'e fakahokó. Ko e 'uhingá ko e femamae'aki e anga e v e nofó. Ka 'oku 'ikai ke peh ia ke ta'ofi e laó ...

'Eiki Sea: M l , me'a hifo ki lalo.

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea, 'oku ou fie fakaafe atu p 'Eiki Sea, fakamolemole p Fakafofongá 'oku 'ikai ko e Kele'a p ia. 'Oku 'asi ia he *facebook* pea 'oku fetohi'aki e ni'ihi ai, 'i he ... 'a ia ko e kongá p ia e mitiá. Ko e me'a ko 'oku ou tokanga ki aí 'oku ou tokanga ki he 'Eiki Pal miá, he ko ia na'a ne hanga 'o tukuange mai 'a e fo'i s tesi ko ia ki he fonua ni 'Eiki Sea. Pea ko e me'a ia na'a ku lave ai 'anenaí, ko 'ene fakau'á p kuo fakau'a e ni'ihi tokolahi 'Eiki Sea. Ka 'oku totonu ke vakai fakalelei e kakai e fonuá 'o vakavakai fakalelei ki he me'a ko ení.

'Eiki Sea: Me'a mai 'Eiki Pal mia.

'Eiki Pal mia: Fakam l atu ki he 'Eiki N pele he'ene me'a mai he 'isi mahu'inga ko eni. Ka kuo u fakalongolóngó, he 'oku 'ikai ke u loto ke u fai ha fa'ahinga fakamatala heni ke tau ongo'i 'oku tau manavah . Kuo u kole atu ki he N pele ko ení, ki'i fakama'uma'u hifo, he kou nofo ko ení 'oku ou nofo mo e ngaahi me'a 'oku 'ikai ke u loto ... kuo tau 'osi, kuo 'osi e me'a ko ena 'oku ke talanoa mai ki aí. Tau fononga eni 'i he vaa'ihala fo'ou, pea 'oku ou kole atu, k taki fakamolemole ki'i pukepuke hifo he 'oku 'ikai ke u loto au ke u hanga 'o fai ha fa'ahinga fakamatala heni ke hang ko 'oku tau to e ...Kuo u kole atu, kapau 'oku ke fie ma'u ke ke ma'u ki he fakamatala ko iá, 'oku 'at

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea, 'oku ou faka'amu p 'Eiki Sea,

'Eiki Pal mia: 'Oku ou 'at lelei ke ke me'a mai ki he 'Ofisi Pal miá kau folahi atu 'a e 'u me'a ko iá kia koe. Ka 'oku ou kole atu, ke ke ki'i fe'unga ho'o fakamatala ka tau hoko atu.

Lord Tu'ilakepa: Kuo u kole fakamolemole.

'Eiki Sea: Me'a mai koe ...

Lord Tu'ilakepa: Kuo u kole fakamolemole atu p 'Eiki Pal miá. Pea ke fakamolemole p ki he Feitu'u na, kapau 'oku ai he M mipa 'i he Fale ni kapau 'oku ai ha me'a 'oku tokanga ki ai, pea 'oku totonu p ke ke tukuange ha faingam lie e ni'ihi e kau M mipa e Fale ni. Ko e tui kuo ke

‘osi mea‘i p ko e me‘a ko ení na‘e fakamafola he leti . Pea ‘ikai ke u to e hoko atu ki he Feitu‘u na ho‘o me‘á, ka ‘oku ‘ai p ki he fakapotopoto tahá, pea ‘oku ‘ikai ke taau mo fe‘unga ke ai ha taki he fonua ni ke ne fakamanamana‘i ha taha ‘i he Fale ni pe ko e kakai ‘o e fonua ni ‘Eiki Sea. ‘Eiki Sea ‘oku ou fakam l atu he ma‘u faingam lie ka ‘oku ou ‘ohake p ‘i he pongipongi ni ke fai ha vakai fakalukufua ki ai Sea, kae m l e ma‘u faingam lie ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea: ‘Io kae manatu p foki ko ‘etau Kupu 4 e Konisit toné ‘oku talamai p me‘a ko iá, ko e laó ‘oku tatau p ki he me‘a vale pea mo e Hou‘eiki, Tonga p ‘ikai ko e Tonga ‘oku mafamafa tatau e laó mo e tatau ki he tokotaha kotoa p . Pea ko e me‘a ia ‘oku totonu ke tau manatu‘i, ‘oku ‘ikai ke tau faikehekehe. Ko e Tonga kitautolu mei ‘olunga ki lalo. Tau tatau kotoa p pea ‘oku pule ‘a e laó, kia kitautolu.

‘Eiki Tokoni Pal mia me‘a mai.

Ngaue ngaahi va‘a Tokoni ki he kakai ne uesia.

‘Eiki Tokoni Pal mia: M l Sea. Tapu mo e Feitu‘u na ‘Eiki Sea, kae ‘uma‘ e Hou‘eiki M mipa e Fale Aleá. Ko e ki‘i fakamatala atu p ‘o t naki atu p ki he ngaahi fakamatala ko eni fekau‘aki mo e me‘a ko eni ki he t fea ko eni na‘e hokó. ‘Oku ou fakam l atu p ki hono ‘ohake he ongo Hou‘eiki N pele ‘a e me‘a mahu‘inga ko ení ke tau sio p ‘oku tokangaekina p hotau ngaahi kakai ko eni na‘e uesia lahi ko eni ‘i he t fea ko eni na‘e hokó. Hang ko eni na‘a ku lave ki ai ‘aneafí, na‘e fai p ‘a e ng ue ‘a e pule‘angá, na‘e me‘a p ki ai ‘a e N pele, na‘e lele atu ‘a e T mate Afí ‘o to‘o ‘a e vai na‘e ‘i he ki‘i holo ‘o e ‘api Siasi ‘e taha. Ko e ‘uhingá p ko e pou pou ki he fakakaukau ‘a e *disaster* ko eni ‘a e pule‘angá, ke teuteu‘i ‘a e ngaahi holo peh , ko e ‘uhingá ka ai ha fakatamaki ko ngaahi ‘apí pea nau hiki ki ai. ‘A ia ‘oku ai e fakam l makehe heni ki he kau Polisí mo e T mate Afí, peh na‘e ai e ‘api ‘e hongofulu tupu na‘a nau lava atu ‘o tokonia ‘i he taimi ko eni, tau peh , p Falaité ki he p Tokonakí. ‘A ia na‘e hokohoko atu ai p ‘enau fai fatongiá kae ‘uma‘ ‘a e m tu‘a mei he Potung ue ‘a e motu‘a ni, ke vakai p ko e to e h ha me‘a ‘e fai ha tokoni ki ai. Taimi tatau p na‘e fai mai e fetu‘utaki hang ko e Fakafofonga Tongatapu 4, ko e m lohinga ko ‘etau ng ue ko eni ki he fakatamaki fakanatulá, ko e ng ue fakatahá. Hang ko e faka‘at mai he ngaahi Siasí honau ngaahi holó. Hang ko e kau mai ‘a e *Red Cross*. Manatu‘i ko e kautaha ia ko eni ‘oku ‘i tu‘a he Pule‘angá. Hang ko e kau mai ‘a e *Caritas*. ‘A ia na‘e lava leva ai ‘o fai ai ‘a e feng ue‘aki ai ‘a e Fakafofonga ni mo e va‘a ko eni ‘e taha ko eni ‘o e va‘a ng ue ko eni fakatamaki fakaenatulá ‘o mahalo na‘e ma‘u atu ai ha ki‘i me‘a ai ‘o tokoni atu ai ki he k inga ko iá. ‘I he taimi tatau na‘a mau fakaongoongo ki he Potung ue Mo‘uí ke nau ‘omai ha‘anau vakai ki he tu‘unga ko eni ‘o e ... na‘a ai ha fakatamaki mei he hake ko eni e vaí. ‘A ia na‘e ma‘u mai e l pooti ‘ane efiafi pea na‘e fai ai ‘a e fep talanoa‘aki mo e kau ‘ofisa mei he Potung ue Mo‘uí pea na‘e ‘eke ange p ko e h leva ha‘anau *recommendation*. Ko e h e me‘a ke ala fai ke fakasi‘isi‘i ai na‘a hoko ha mahaki. ‘A ia ko e me‘a p ia na‘a nau lahi tokanga ki aí, he ko e hake ko eni ‘a e vaí na‘a palopalema ai e ma‘u‘anga vaí. ‘I he hake ko eni ‘a e vaí na‘a ha‘u ai ha ngaahi ... tau peh ngaahi siemu mo e al me‘a peh . Pea ko e fokotu‘u leva na‘e ‘omaí leva, f f kae fai ha tokoni ‘ave ha vai.

Ko e ‘uhingá ke ‘oatu ha vai ke ‘oua, ke mahino ‘oku ma‘a e vai ko iá ke ‘oua ‘e toe ma‘u he‘etau k inga ko eni ‘a e vai ko eni tau peh na‘a ala uesia ‘i he hake ko eni ‘a e pelepelá mo e al me‘a peh . Pea na‘e fai ai ‘ane efiafi ‘a e lava atu ‘a e kau ng ue kae ‘uma‘ ‘a e kau Polisí mo e me‘á,

mo e T mate Afí, na'e kau mahalo ki ai mo e kau 'ofisa mei he *High Comm* Nu'usilá he ko 'enau tokoni, ka na'e fakafou mai he *Caritas*. 'A ia 'ikai ko e pule'angá p ka na'e feng ue'aki mo e ngaahi va'a kehekehe ke lava 'o fai hotau fatongia ko e 'uhingá ke tokoni'i 'aki nautolu ko ia na'e uesiá. 'A ia na'e fai ai 'a e 'ave ai 'a e ngaahi vai, na'e sio leva ki he ngaahi *hygiene kit* hang ko e koa mo e ngaahi al me'a peh , ko e 'uhingá p mahino e ngaahi feitu'u ko ení 'ikai ke nau lava a'u mai ki ha ngaahi feitu'u m m a ta'ea'a mai 'i he pelepelá. 'A ia na'e fai e ng ue ko ení hang na'e lave ki ai Tongatapu 4, pea ko e 'uhingá p ia 'e hokohoko atu p ia Sea hono tokangaekina 'a e tu'unga ko eni ko eni p ko e h ha me'a te tau lava ai ke fakasi'isi'i ai ha uesia ai ha mo'ui 'a e k inga ko eni na'e uesia 'i he t lahi ko eni 'a e 'uhá ko eni 'i he p Falaité ki he pongipongi Tokonakí. Ka 'oku ou tui 'e toki lave atu 'a e 'Eiki Minisit Mo'uí, ke ne toki fakama'ala'ala atu ki he ngaahi fokotu'ng ue ke tau feinga p ke tokangaekina kinautolu ko eni na'e uesiá. Pea 'oku lele p pea mo e ng ue 'a e Potung ue Lalahí kae 'uma' 'a e Polis mo e T mate Afí ke nau sio ko e h nai ha ngaahi founga 'e toe lava ai ke fakasi'isi'i ai 'a e uesia e ngaahi feitu'u ko ení. Mahino p ia 'oku tonu ke tau tokanga ange ke tanu ange mo e al me'a peh . Mahino 'aupito p ko e ngaahi feitu'u ko ení 'oku 'i he feitu'u ia 'oku ma'ulalo ange ia 'i he tahí. He 'ikai ke tau lava tautolu 'o taki 'a e ... 'ai ha *drainage* mo ha me'a 'alu ki tahi kapau 'oku ma'ulalo ange ia 'i tahi. 'A ia 'oku ai 'a e ngaahi fokotu'utu'u mai 'a kinautolu ko eni 'oku nau 'iloange 'o lelei ange fekau'aki mo e ngaahi palopalema peh ni, pea 'e toki ai

<003>

Taimi: 1050-1100

'Eiki Tokoni Pal mia: ...(hoko atu) ka 'i ai p ha fakalakalaka ai, 'e fakahoko mai p ki he Fale ni Sea, pea ko e ki'i *update* atu p ia 'i he ngaahi ng ue na'e faí Sea. M l .

'Eiki Sea: Me'a mai!

Mahu'inga ke tokangaekina mo'ui 'a e kakai

Lord Tu'i'afitu: Tapu mo e Feitu'u na Sea, pea kou kole ke u h fanga 'i he ngaahi talafakatapu kuo talaafaki ho Fale ni. Fakafeta'i p ki he 'Otua 'oku fakalaum lie lelei 'a e Hou'eiki 'o e Fale ni.

Ko e uike kuo 'osí mo e uike ni Sea, 'ene fakah hoa tatau pea mo e T Folofolá 'a e Tu'í, 'uhinga ai 'a e fifili 'a e motu'a ni 'oku fai ai 'a e ki'i fakahoha'a 'i he pongipongi ni. 'I he mahu'inga m lie 'o e 'uhinga 'o e mo'uí. Ko e uike kuo 'osi mo e uike ni, 'oku tau fononga p 'i he mahu'inga 'o e mo'uí. Na'e kau 'i he T Folofola 'a 'Ene 'Afió. Pea 'oku ou fifili ai 'i he 'uhinga 'e ua ko eni.

'Uluakí. Ko e feliuliaki 'o e 'Eá 'i mamaní, kuo tala 'e he kau Saienisi he 'ikai toe tu'u ia, pea tu'u lavea ng fua 'a e mo'uí 'a ha'a tangatá, 'i he feliuliaki 'o e 'eá. Ka 'i ai ha me'a 'oku toe tu'u lavea ng fua ange ki he mo'ui 'a e tangatá, 'i he ngaahi mahaki faka tangata (h fanga he talafakatapú), ko e 'Atakai. Ko e fehu'i 'a e motu'a ni? Na'e 'i ai ha V sone ke fakamahu'inga'i 'e he Pule'angá 'i he fakataha lalahi na'e fai fakamamani lahi na'e fai 'i Palesí. Na'e 'ikai ke me'a ai 'a e 'Eiki Pal mia 'o Tongá 'e 'i ai ha 'aho pehe ni, ke fakamahu'inga'i 'a e mo'ui 'a e kakaí, 'uluakí ia. Na'e tonu ke tokamu'a pea malumu 'a e Taki 'o e Pule'angá, he 'oku hoko mai 'a e

fakatamaki ko ia 'o uesia 'i he 'Atakai, 'o 'ikai 'i 'uta p , ko e v v , pea mo e tahi mo e anga 'etau nonofó.

Ko hono uá Sea. 'A e me'a 'oku ou fifili ki ai 'i he mo'uí. 'A e tu'unga 'oku 'i ai 'a e Sipotí he taimi ni, 'oku hang 'oku tau hanganoa mei ai. Kou fanongo hake he *news* kou fiema'u p ko e ha 'a e v feng ue 'aki 'o e Pule'anga Tongá pea mo e Pule'anga *Papua New Guinea*, fakamolemole. 'Oku lolotonga fai 'a e laka fakah h ia 'i *Papua New Guinea*, ke fai 'a e *Vote of No Confidence* 'a e Pal mia ko na'e fai 'etau aleapau ai ke fai 'a e feng ue 'aki ko eni. Ko e ha 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a e Pule'anga? Hang ko e lau ko e fo'i pulu eni hangehang 'e mate ai ki'i manupuna 'e ua. Tafa'aki 'o *West Papua* pea ko Papua eni 'oku tau feng ue 'aki *International*, ko e *Regional* ? Ko ha nai 'a e v feng ue 'aki 'a e Pule'angá 'i he me'a 'e ua 'oku fifili ki ai 'a e motu'a ni. Ko ia p Sea, m l .

'Eiki Sea: Me'a mai 'a e 'Eiki Minisit Mo'ui.

Koe mo'ui 'a e kakai mahu'inga taha ke tokangaekina

'Eiki Minisit Mo'ui: Sea, tapu p pea mo e Feitu'una Sea, kae 'uma' 'a e Hou'eiki 'o e Fale Aleá, ka e 'at mo e motu'a ni ke fai atu p ha ki'i tokoni fekau'aki pea mo e talanga ko ia ki he pal palema ko eni 'o e tafeá Sea. Kou fie fakamanatu p 'e au ia ki he Fale 'eiki ni Sea, 'oku 'ikai ko e toki fuofua tafea eni 'oku hoko 'i he fonua ni. 'Oku hoko mai p 'i he ngaahi ta'u ko , ka 'oku lahi ange 'a e ta'u ni. Sea, 'oku tau sio p 'i he ngaahi ongoongo 'i he ngaahi tafea lalahi 'oku toe kovi ange ia 'i 'Aositel lia, 'Initia mo e ngaahi fonua lalahi ia 'o mamani.

Sea, ko e me'a mahu'inga eni ki he Potung ue Mo'uí, pea hang ko e me'a 'a e 'Eiki N pele Fika ua 'o Vava'ú, fekau'aki pea mo ia. Sea, na'e fai p 'a e ng ue fakataha 'a e Potung ue Mo'ui, fai p 'a e ki'i savea Sea. Pea mahalo ko kimoutolu ko na'a mou fanongo ki he talanga 'i he Leti 'ane efiafi. Na'e lava atu 'a e kaung ue 'a e Potung ue ni 'o fai p ha ki'i fakamaama mo ha tokoni p ki he kakai 'o e fonuá.

Sea, ko hono mo'oni 'ona he taimi ni, 'oku m lie'ia 'a e motu'a ni 'i he ngaahi fokotu'u ke to'o 'a e pa'anga ki he *Red Cross* ki he ngaahi tokoní. 'Oku 'ikai mahino p ko e ha e tu'u he taimi ni Sea. 'Oku 'ikai tui 'a e motu'a ni ia 'oku toe 'i ai ha me'a ke tau toe lava 'o tokoni'i 'aki 'a e ngaahi fo'i vai ko eni. Ko e me'a mahu'inga p meihe Potung ue Mo'uí, ko e fale'i p Sea 'a e tu'unga mo'uileleí. Na'e 'osi lele holo p 'a e kaung ue 'o nau fai 'a e fakatalanoa, pea ko e me'a mahu'inga Sea, ke mavahe 'a e kakai ki ha feitu'u matu'ú. Ko e ngaahi me'a ko eni 'oku fakamatala ko ki ai fekau'aki pea mo e ngaahi pal palema 'i he ma'u'anga vai 'e lava 'o fakatupunga ai ha ngaahi fokoutua, ko e fakalele mo e ngaahi me'a kehe. Tau 'osi 'ilo p 'a e ngaahi me'a ko eni pea 'oku mahu'inga 'aupito ke ma'a 'a e ma'u'angavai 'oku ma'u 'e he kakai 'o e fonuá. Mahu'inga ke fale'i 'a e fanau ke 'oua tenau 'o va'inga holo 'o kaukau holo 'i he 'u toka'angavai p ko e tafea ko eni 'oku hokó Sea. He ko e me'a mahu'inga ia ko e ma'u me'atokoni, ko e vai pea mo e ng ue 'aki ko eni 'a e *toilet* (h fanga he fakatap) Sea, 'a e mahu'inga ko ke nau mavahe leva ki he ngaahi *evacuate centre* ko kuo 'osi fai ki ai 'a e talanoa, ko e 'uhingá ko e ngaahi me'a ko ia.

Mahino p Sea, 'e 'i ai 'a e hoha'a 'a e ngaahi famili. Ko e fale'i ko mei he kaung ue Sea. 'Oku lahi p 'a e ngaahi famili ia 'oku 'ikai fie mavahe ia mei honau ngaahi 'apí. Pea 'oku mahino p kiate kiatoulu 'oku 'i ai 'enau ngaahi koloa 'oku 'i honau ngaahi falé. Ka ko e fale'i kapau 'e nofo p ha tokotaha 'o tokanga'i ka nau mavahe 'o tatali ki ha taimi 'e 'osi. Kou tui 'oku 'osi 'i ai 'a e fokotu'utu'u 'a e Pule'anga ke fai ha savea. Ko e ha ha founa 'e malava ai ke 'oua 'e toe hoko 'a e ngaahi tafea lalahi ko eni Sea. Pea ko e ngaahi tafea lalahi Sea, 'oku 'i ai p hono ngaahi 'uhinga. Pea ko e fakatokanga p ia ki he kakai 'o e fonuá, 'oku fu'u lahi foki 'etau talanoa 'i he mofitengi, ko e chikungunya, sika ko eni na'e toki t fakamuimuí. Ko 'eku fakamana tu p ki he Fale ni, kae'uma' 'a e kakai 'o e fonuá. Ko e namu ko 'oku nau fetuku holo 'a e ngaahi fokoutua ko ia, 'oku 'ikai ke nau fanau kinautolu ia 'i he vai pelepelá mo e ngaahi ano ko eni. 'A ia ko e me'a mahu'inga ia ke mahino ki he kakai, ko e ngaahi namu ko 'oku nau fetuku 'a e ngaahi fokoutua ko ia, 'oku 'ikai ke nau fanau kinautolu ia 'i he ngaahi vai pelepele pea mo e toka'anga vai ko eni Sea.

Lord Tu'ilakepa: Ki'i fakamolemole p ki he 'Eiki Minisit . 'A ia 'oku nau fanau 'i he vai f ? Vai melie!

'Eiki Minisit Mo'ui: 'Oku fanau ia 'i he vai 'oku ma'a pea 'oku tu'uma'u, 'oku 'osi fakamo'oni'i fakasai nisi ia 'oku 'ikai ke nau fanau nautolu 'i he ngaah toka'angavai pelepele pea mo e me'a ko eni. 'Oku 'i ai p 'a e kalasi namu ia 'oku nau fanau 'i he ngaahi vai ko eni, ka 'oku 'ikai ke nau fakatupunga 'enautolu 'a e ngaahi fokoutua ko eni 'oku tau, 'a e Tengi pea mo e Siká pea mo e chikungunya nia ko eni, 'a na'e toki hoko ko eni. 'A ia Sea, ko e fo'i me'a mahu'inga p eni ia 'a e tu'unga fakahaisini, pea na'e 'osi lava atu 'a e Potung ue kae'uma' 'a e Nimo, 'o tufotufa atu p 'a e ngaahi vai inu ke ma'u ke fakapapau'i 'oku ma'u 'e he kakai 'oku nautolu 'oku uesiá 'a e vai 'oku ma'a ki he'enau inu. Kae 'uma' 'a e fanga ki'i *hygienic kits* ke tokoni'i kinautolu pea meihe 'Ofisi ko ia 'o e Nimó, ke tokoni kia kinautolu.

'Oku mo'oni 'aupito p Sea, 'a e pal palema ko eni 'oku fekau'aki pea mo eni 'oku mahino'i kotoa p 'ekitautolu Sea.

'Eiki Sea: 'Eiki N pele! 'Oku 'i ai ha me'a 'oku ke fie me'a ki ai?

Lord Tu'iha'ateiho: Sea, ko e ki'i fehu'i?

'Eiki Sea Fale Alea: Me'a mai!

Lord Tu'iha'ateiho: K taki p 'Eiki Minisit Mo'uí. Ko 'eku ki'i fehu'i p fekau'aki pea mo e *Blood Taking Day*, 'a ia ko e 'aho ni mahalo. 'Oku kei tu'ul hoko p 'a e me'a ko ia? 'A e to'o toto?

'Eiki Minisit Mo'ui: 'Io, Sea. Fakam l p ki he 'Eiki N pele 'i he fehu'i mahu'inga ko eni, mahalo na'a 'oku fiema'u 'e he 'Eiki N pele ke kau 'i he *blood donor* ko eni ki he me'á. 'Oku tu'ul hoko p 'a e fakahoko 'a e fakamanatu fakamamani lahi ko ia 'a e 'aho 'o e *Blood Donors*, pea kapau 'oku faingamalie 'a e Feitu'una, 'e tali lelei 'e he kaung ue. Sea, ka ko e fale'i p , pea meihe Potung ue Mo'uí ki he kakai 'oku nau fanongo mai 'oku uesia 'i he ngaahi me'a mahu'inga fekau'aki mo e tu'unga fakahaisini ko 'o e mo'uí. Ma'u 'a e vai 'oku ma'a, ko e fanofano mo tokanga kina 'a e ngaahi me'a ko telia na'a hoko ai ha t ha to'u mahaki he 'osí. Kae hang foki

ko 'eku lave, 'oku 'ikai ko ha toki hoko eni ia 'a e tafeá 'i he fonua ni. Fa'a hoko p ka ko e lahi taha eni 'ene hokó, pea 'oku mahino p foki Sea, 'a e *climate change*, ka 'oku tui lahi 'a e motu'a ni 'oku hanganoa 'a e mamani 'i he *climate change*, ka kou tui 'e 'i ai p 'a e solova 'o e *climate change*. Mahalo ko e *Family Planning* tene hanga 'o solova 'etau ngaahi pal palema ko ia ki he *climate change* 'a e tupu tokolahí. M l Sea, 'a e ma'u faingamalie.

'Eiki Sea: M l ! Hou'eiki! Pea mo e ngaahi feme'a'aki.

Lord Tu'ilakepa: Kole p ki he Feitu'una na'a 'i ai ha ki'i faingamalie.

'Eiki Sea: 'Oku fakatupu p 'a e fakakaukau 'a e Hou'eiki, koe'uhí ke takitaha tokanga'i hono V henga Fili. Ko e pa'anga ko eni 'oku tuku atu 'e he Pule'angá 1kilo 5mano, pea mahalo na'a 'oku toe fakalahi ko 'Eiki Minisit Pa'angá? 'E toe fakalahi 'a e silini ko eni?

'Eiki Minisit Pa'anga: Tapu mo e 'Eiki Sea, pea peh ki he 'Eiki Fale Alea. 'Oku mahino kiate au kuo hoko 'a e tahataha ia, ka 'oku toe meimei 5milion ia 'oku toe 'i he'etau silini ko eni ki he ngaahi fakatamaki fakanatula Sea. 'A ia 'oku kei toe hang p ka 'oku fakaongoongo p ki he ngaahi ng ue ko kuo fai ke mahino.

'Eiki Sea: Ko e fehu'i p 'e toe fakalahi 'a e silini ko eni ki he ngaahi *constituency* meihe 15 ki he 20?

'Eiki Minisit Pa'anga: Kou kole p ke tali ke 'osi 'a e L pooti 'a e 'Atita mo fakalelei'i 'a e ngaahi feitu'ú, pea tau toki vakai ki he Ta'u Fakapa'anga ka hokó, Sea. M l .

Fiema'u ke solova palopalema lolotonga 'oku fekuki moe fonua

'Eiki Sea: Ko e 'uhingá p koe'uhi kapau ko e ta'u 'e f ke ke t t naki 'a e pa'anga ko ia ke fakakaukau'i he ko e me'a foki ko , ko e feliuliuaki 'a e 'eá, 'e 'ikai p ke toe tuku ia. Ka 'oku mahino 'e 'alu ke lahilahi, ka kou tokanga p na'a 'oku 'i ai ha me'a ke 'ai ha fo'i *project* faka'angataha koe'uhi ko e me'a ia ko 'etau feng ue 'aki ia 'a e Pule'anga pea mo e Fale Alea, koe'uhi ke 'osi atu, p teke hokohoko atu kae lava ke tu'uloa ha fa'ahinga me'a ke solova 'aki 'a e ngaahi me'a ko eni, 'a e feliuliuaki 'a e 'eá. Ko e mahino mai he 'ikai p ke tuku ia,ko e toki tafea eni 'oku lahi. F f ai ka tafea ka hoko maí? Pea 'oku tonu p ke fai ha fakakaukau ki ai koe'uhi ko e ngaahi V hengá.

Na'e 'i ai foki 'a e kole 'a e Kolosi Kula ki he ngaahi V hengá lalahi, na'a lava ke fokotu'u ki ai 'enau hang ha Senit ki he'enau *container* ke tuku ki ai 'a e ngaahi 'u me'a 'e lava ke tokoni ki he kakaí. Koe'uhi na'a ko ha me'a ia ki homou *constituency* ke mou takitaha fakasiosio ha feitu'u ko na'a lava ke mou feng ue 'aki pea moe Kolosi Kulá, koe'uhi ko e ngaahi tokoni ko eni, na'a lava ke tuku p ia ai ko e fo'i Senit ke hoko 'a e ngaahi me'a ko eni 'oku ofi p , lava ke nau ala ki ai 'o tokoni kia kinautolu kau faingata'a'ia. Ka koe'uhi ko hono 'ohake ko eni 'o e ngaahi feme'a'aki 'o e pongipongi ni. Pea ko e me'a p ia 'oku tonu ke tau toe fakakaukau ki ai. Ko e ha 'a e me'a 'e lava ke tau fai koe'uhi ke solova'aki 'a e ngaahi tafea'anga ko eni. 'E lava p ko hai 'etau kau m taotao 'i he Sivolo 'Enisiniá mo e ngaahi me'a ko ia. Ko e kakai ia 'oku tonu ke nau mai ke mou fetalanoa'aki ke nau 'ilo 'a e ngaahi me'a ke fakatafe 'a e vai mei loto kitu'a ki tahi p ko e f 'ia.

Sai p ‘etau feme’ a’aki heni ‘a e me’á, kae ‘ai p ‘etau feme’ a’aki mo ‘ai ha me’ a ko pea ‘osiange ‘a e me’á kuo fai ha ng ue, koe’uhi ke ‘aonga ‘a e pa’anga a e Pule’angá. ‘a e tukuhau ‘a e kakaí. Me’ a mai

Lord Tu’ilakepa: ‘Eiki Sea, kou fiema’u au, ka koe’uhi ko ‘etau taimi Sea.

‘Eiki Sea: Mahalo ‘oku saia ka tau ki’i m l l ai. M l .

<004>

Taimi 1115-1130

S tini Le’o: Me’ a mai ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea.

‘Eiki Sea: Hou’eiki tau liliu ‘o **K miti Kakato**.

(liliu ‘o K miti Kakato, me’ a mai Sea ‘o e K miti Kakato ki hono me’ a’anga)

Me’ a ‘a e Sea K miti Kakato

Sea K miti Kakato: Tapu mo e ‘Eiki Pal mia kae ‘uma’ ‘a e Hou’eiki Minisit ‘o e K pineti, tapu ki he kau Fakafofonga ‘o e kau N pele, tapu ki he Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Kakai, m l ho’omou laum lie lelei hoko atu ‘etau fatongia.

Na’e ‘i ai p ‘a e fakatokanga mai ‘a e ‘Eiki Sea ‘aneafi ke tau luelue lelei p he’etau ‘esitimetri ‘oua ‘e fakavave’i kovi ka tau folau p mo e tokanga ki he ‘etau fatongia, pea kuo lava ‘a e vouti ‘uluaki pea ko e faka’ ilonga lelei ia, tau hoko atu ki he ‘etau vouti fika 2 ‘a ia ko e Fale Alea ia ‘o Tonga pea ‘oku ou tuku ki he ‘Eiki Minisit pea ‘oku ‘at p ke ne kamata’i mai mei he t pile ‘a e Pule’anga.

Alea’i Vouti Fale Alea ‘o Tonga

‘Eiki Minisit T naki Pa’anga H Mai: Tapu pea mo e ‘Eiki Sea, tapu pea mo e Hou’eiki M mipa ‘o e Fale.

‘Eiki Sea ko e vouti ko ena ‘a e ‘ofisi ‘o e Fale Alea, ko e ...mou fakatokanga’i hifo p ko e fakalahi si’i p , ‘uhinga p ia ko e ni’ihi ‘o e kau ng ue na’e fakah mai ‘o fakakakato ‘a e ngaahi lakanga ko ia na’e kei *vacant* ‘i he ta’u motu’a, pea kuo fakakakato ‘i he ‘e ta’u ni. ‘A ia ko e ...’ikai ke to e ‘i ai ha to e fu’u pa’anga mavahe vahe’i ki he Fale Alea, k ko e ...na’e fai Sea ‘a e fakataha ‘a e K miti ko ‘a e *Public Account* na’e ‘ohake ai ‘a e *issue* ko eni, ko e ‘uhinga ko e pa’anga ko eni ‘oku vahe ko ki he ngaahi v henga fili, pa’anga ‘e tahakilu nimamano ‘i he ta’u ni. Fokotu’utu’u Patiseti ko ki he ta’u fakapa’anga hoko ‘oku to e ‘omai ai p ‘a e pa’anga tatau, k ko e pa’anga ko eni ‘Eiki Sea ‘oku fakah ia ‘i he polokalama fika 8 ko ‘a e Potung ue Pa’anga.

Sea K miti Kakato: K taki Minisit ‘oku ‘i ai ha peesi?

‘Eiki Minisit T naki Pa’anga H Mai: Fakah ia ‘i he polokalama fika 8 p ko e peesi 136 ‘i he vouti ko ‘a e Potung ue Pa’anga. ‘A ia ko e fakafehu’i ko mo e fakatalanoa ki he pa’anga ko eni ‘Eiki Sea, ko e vouti ko eni ko e vouti ia ‘a e Fale Alea, ‘a e pa’anga ng ue ko eni, ‘oku vahe’i ko ‘o ‘ave ki he kau fakafofonga ke fakahoko ‘aki honau ngaahi fatongia ki he ngaahi v henga fili. Ko e tali ko na’e fai ‘e he Minisit Pa’anga ko e tu’utu’uni eni ‘a e Fale Alea ki he Pule’anga ko eni kuo ‘osi. Pea na’e ‘uhinga p ia ‘Eiki Sea he ko hono ‘uhingá na’e te’eki ai ke fu’u maau hono fokotu’utu’u ‘a e founa ng ue fakapa’anga ko ke ng ue’aki ‘a e pa’anga ko eni pea na’e peh ‘e he Fale he ‘aho ko ia, ‘oku tonu ke ‘ave ki he malumalu ko eni ‘o e Potung ue Pa’anga, ke nau hanga ‘o fokotu’utu’u ha founa ng ue ke mahino ‘oku ng ue lelei’aki mo malu’i hono p ‘usi’i ‘o e pa’anga ko eni.

Fokotu’u ke fakafoki pa’anga v henga fili ki he Fale Alea

‘Eiki Sea ‘oku ou tui kuo lava ‘e he Potung ue Pa’anga ia pea mo e ‘Eiki Minisit ‘o fakahoko ‘a e ng ue ko eni. Ko e taha ‘o e poini mahu’inga ‘oku tonu ke mea’i ‘e he Hou’eiki ‘Eiki Sea, ko e pa’anga ng ue ko e ngaahi potung ue ‘oku tau hanga ‘oange ki ai ‘a e ‘inasi mo e pa’anga ke ne hanga ‘o fakah ki tu’a ko e lahi eni ‘o e pa’anga ‘oku fakamoleki ‘e he fonua ke fakalele’aki mo fakahoko ngaahi fatongia ‘o e potung ue takitaha ‘i he ta’u ko ia.

Pea ‘i he fakakaukau ko ia Sea ‘oku ‘i ai ‘a e fokotu’u mai ki he Fale ni, p ‘oku loto lelei ‘a e Fale ni ke to e fakafoki p ‘a e pa’anga ia ko eni pea mei he Potung ue Pa’anga ‘o ‘ave p ia ki he malumalu ‘o e Sea ‘o e Fale Alea ke ne pule’i hono fakamoleki ‘o e pa’anga ko eni. Kae mahalo ko e fokotu’u mahu’inga p ia ‘Eiki Sea, ko e toenga ‘o e ngaahi fakamole pea mo e ngaahi vahevahe ki he Fale Alea ko e pa’anga tatau p ia mo e fakafuofua ‘a e Potung ue ‘i he hili ‘a e fep talanoa’aki pea mo e Sea pea mo e Fale ke lava mafuesia ‘a e ngaahi fatongia ‘o e Fale Alea ‘o hang ko ia ‘oku ‘omai ‘i he ‘enau *corporate plan* ki he ta’u fakapa’anga hoko, 16/17. M 1 ‘Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: M 1 . ‘Eiki N pele Fika 3 ‘o Tongatapu.

Lord Tu’ivakan : Tapu mo e Sea kae ‘uma’ ‘a e Hou’eiki K miti Kakato. Sea fakam l atu p ki he ‘Eiki Minisit Pa’anga H Mai. Ko e ki’i lave nounou atu p au ia hang p ko e me’a ‘oku ‘ikai foki ke ‘i ai ha tu’u hiki lahi f f ia ‘i he Patiseti ko eni, k ko e ...k taki p Hou’eiki mou me’a hifo p ki he peesi 75 ki he fakamatala fakalukufua ko ia ‘oku h ai ‘a e hiki uakilu ‘a e Patiseti fua ‘e he Pule’anga.

Fakama’ala’ala polokalama ng ue Fale Alea

Hou’eiki ko e ...Sea makatu’unga eni mei he ngaahi liliu p mei he pa’anga ko ia ‘oku vahe’i ki he v henga m l l , kau ai p mo e pa’anga ki he ako faka-Fale Alea na’e fa’a tokoni mai ai ‘a e *UNDP* k kuo ‘osi ia. Pea fakakaukau p ke tauhi ‘a e ako ni he ‘oku ‘aonga ‘a e ako ni Sea peh ki he fakahoko fatongia ‘o e Fale ni. Fakatokanga’i ange p Sea ‘oku holo ‘a e tokoni mai mei he ngaahi hoa ng ue makatu’unga ia Sea ‘i he kakato ‘a e taimi ko ia ne nau tokoni mai ai ki ha polokalama ng ue ‘a e Fale ni. ‘Oku ‘amanaki foki ke fakahoko ‘a e konifelenisi ‘a e *regions* ‘i he m hina katu’u ki he Fale Alea ‘o Tonga mo e ngaahi hoa ng ue ko eni ‘o e ‘ *states* ‘a e ‘ Fale Alea *state* ko eni ‘o ‘Asitel lia pea ‘oku ‘i ai ‘a e kakai tokolahi te nau me’a mai, pea ko ia ‘oku

faka'amu p 'a e 'Eiki Minisit 'e ngali ma'u p me'a ko ia, neongo p 'oku 'ikai ke 'asi k 'oku kole p koe'uh ke ki'i faka...tokoni 'i he tafa'aki ko ia.

Pea ko ia 'i he 'ene tu'u peh Hou'eiki mahalo ko e ki'i fakalahi p 'oku fe'unga mo e tolumano si'i, pea ko e hang p ko na'a ku lave ko ki ai ko e uakilu ko eni ia ki he ngaahi me'a p 'oku ...na'e kole p ki he Minisit k 'oku ou tui Hou'eiki ko e ngaahi me'a kehe ko ki he ngaahi *basic* mo e me'a hang p ko na'e me'a ki ai 'a e 'Eiki Minisit T naki Pa'anga, k 'i he 2009 foki na'e 'i ai 'a e hiki ko 'o e *basic* na'e tatau p ia mo e *daily* pea tatau pea mo e kau Hou'eiki M mipa k toa 'a e kau ng ue.

Fokotu'u ke tali Vouti Fale Alea

Pea 'oku mahalo 'e tuku p ki he 'Eiki Minisit Pa'anga he koe'uh ko e ngaahi me'a ko eni ia na'e 'osi ...ko e fokotu'utu'u mai ia 'e he K miti Pa'anga ia 'i he 2009, mahalo 'oku mea'i lelei p 'e he Pal mia na'e Sea 'i he K miti Pa'anga ko ia makatu'unga ai 'a e ngaahi me'a ke to'o mo e ngaahi me'a ke t naki. K ko 'ene fakak toa Sea 'oku fokotu'u atu p ke tali p mu'a 'a e Patiseti ko eni he 'oku 'ikai ke to e 'i ai ha me'a f f , m l Sea.

Sea K miti Kakato: M l , ko e fokotu'u ke tali, 'Eiki Minisit 'oku 'i ai 'a e me'a 'oku ke tokanga ki ai?

'Eiki Minisit Pa'anga: Sea tapu p mo e Feitu'una peh ki he Hou'eiki K miti Kakato. Ko 'eku lave p 'oku 'i ai 'a e konifelenisi ko fakafeitu'u 'oku fai mai 'i Siulai, k 'oku fai p 'a e tokonaki ia mo e teuteu 'i he ta'u fakapa'anga ko eni, 'a ia ko e ngaahi me'a k toa 'oku fai 'emau feinga 'amautolu 'o fakahoko ai 'a e teuteu ko ia koe'uh ke ...ko e lahi kuo pau ke fai ia 'i he ta'u fakapa'anga ko eni, 'a ia 'oku lava p ai 'o ...

<005>

Taimi: 1130-1140

'Eiki Minisit Pa'anga: ... ko e 2 kilu tupu 'oku mau fakalahi 'i he ta'u fakapa'anga lolotonga kae lava e teuteu ki Siulaí. 'A ia ko 'ene peh 'oku 'ikai ke 'asi mai e pa'anga ia ko ia 'i he ta'u fakapa'anga ko eni ko kaha'ú, Sea, ka 'oku pou pou atu ai p , Sea, ke tau tali e 'Esitimetí. M l .

Sea K miti Kakato : 'Eiki Pal mia.

Tokanga ki he ngaahi fika fakamole Vouti 'a e Fale Alea

'Eiki Pal mia : Fakatapu ki he Feitu'una, Sea, kae'uma' e. 'Oku ou kole p ke ki'i fakamahino mai mu'a 'a e me'a ko ení. Kapau te mou me'a hifo ki he peesi 75. 'Oku 'asi ai 'a e totongi koloa mo ng ue, ko e *purchase of goods and services*. Ko e 2013/14, ko e 453,654. Ko e 2014/15, 1,964,553. 2014/2015, ko e toe totongi atu ia ke *purchase* mai e ' me'a, ko e 365,500. Toe a'u ki he ta'u fakapa'anga ko ení, 'oku toe 'i ai mo e koloa ke fakah mai ko e 525,300. Ko 'eku fehu'í, pea ko 'eku t la'á. Ko e h fua e koloa ko eni, pea 'oku tuku 'i f e koloa ko ia? Mou fakatokanga'i hifo, Hou'eiki, 2013/2014, ngaahi fika ko eni 'oku ou fokotu'u atú. Kapau te tau

ki Fale Alea ke kumi pe ko f e *assets* ko ení. 'A ia kuo u t t naki hifo heni kuo 'osi, mahalo 'oku ofi e 3 milioná. Ko 'eku fie 'ilo 'aku ia, ko e ha fua 'a e ' me'a ko eni 'oku 'ai ke kumi'aki 'a e fu'u pa'anga ko . Na'e 'osi fakamoleki 'a e 453,654, toe fakamoleki e 1,964,533. Ko e ta'u fakapa'anga ko eni kuo 'osí, he 14/15, 365,500. Lolotonga ki Sune, toe 'i ai mo e fakamole p ki he me'a ke fakataú mai

Sea K miti Kakato : M 1 , 'Eiki Minisit Pa'anga.

'Eiki Minisit Pa'anga: Lave p au, mahalo 'oku lave fakal kufua p au ki heni, he 'oku totofu eni ia e ' potung ue k toa 'a e me'a ko ení. Ko e 14 'oku lave, 'a ia 'oku 'asi ia he peesi 76 mo e 77, mo e 78, mo e 79. Ko 'eku lau p 'eau he 'oku totofu eni ia he ' potung ue k toa. Ke me'a hifo ko e 14, 'oku 'i ai ko e totongi vai, ko e totongi 'uhila, mo e *rental*. 'A ia ko e ' me'a ia ko , 'a ia 'oku 'ikai ngata p he koloá, ka ko e ' s vesi ko . Ka ko 'eku lave fakal kufua p 'aku e ' potung ue, ko e 'uhinga ia e 14 ko ení, Sea. Mo e malu'i. Ko ia ko e me'á p ia, mo e fanga ki'i ako.

Sea K miti Kakato : Ko ia. 'Utu 'a e ngaahi me'alele.

'Eiki Minisit Pa'anga: Ko ia ke kau ia he vouti ko iá. Fokotu'u atu.

Sea K miti Kakato : Ko ia. Sai. 'Eiki N pele Ha'apai.

Lord Tu'iha'ateiho : Tapu p mo Seá. Fakatapu heni ki he 'Eiki Pal miá, kae'uma' e Hou'eiki e K miti Kakató. Ko 'eku ki'i fehu'i 'aku 'oku taha p , 'Eiki Sea. Peesi 76, fika 14. 'i mui 'oku 'asi ai, ko e *overseas medical treatment*. 'Asi ai ko e 30,000. Ko 'eku ki'i 'eké p 'aku p ko hai na'e...

Sea K miti Kakato : Peesi 76.

Lord Tu'iha'ateiho : Peesi 76, fika 14. 'A ia 'i mui ia he ako ng ue, mo e konifelenisi. Pea 'oku 'i muí, 'oku 'asi ai ko e *overseas medical treatment*. Ko 'eku hanga p 'e au 'o 'eké, pe ko hai na'e ki'i fokoutua he taimi ko ia? M 1 .

Tali fekau'aki mo e pa'anga 'ave fakafalemahaki 'oe Memipa

Lord Tu'ivakan : Sea, ko e me'a p ia 'a e Minisit . Ko e ki'i pa'anga p ia 'oku tuku mai ko ki he Hou'eikí. Ka na'e faka'amu p foki 'e lahi, ko e 'uhingá he 'oku toe kau mai p foki mo e Hou'eiki Minisit ia ki he *referral* ko eni ki he Fale Aleá. Ka na'e faka'amu foki e me'á, ke mou nofo p he tafa'aki ko eni e *Executive*, he 'oku ki'i lahilahi ange ho'omou... Kae tuku p eni ia ki he Hou'eiki Fakafofongá, 'a ko 'oku lava ke 'oatu ki mulí. Ka ko e ki'i 3 mano ko ení 'oku fu'u si'isi'i 'aupito ia. K neongo ia, ko e me'a p ia 'oku vahe'i maí, koe'uh kae tali p e fehu'i 'a e 'Eiki N pelé.

Sea K miti Kakato : M 1 .

Fehu'ia 'a e founga ki hono tali ke 'ave faka-falemahaki ha Memipa ki Muli.

Vili Hingano : 'Eiki Sea, kole p ke fai atu ha ki'i fehu'i 'i he kongá ko iá. Ko hono'uhingá, ko 'etau tu'utu'uni ko eni 'a e Falé, ki he Hou'eiki M mipá, 'o fekau'aki pea mo e faito'o fakafaito'o ko ki mulí. 'Oku 'uhinga p ia kapau te te folau ha folau 'a e Fale Aleá, p ko ha'ate puke heni, pea *recommend* mai 'e he Minisit pea mo e Falemahaki Vaiola ke 'ave faka-falemahaki kita. Pea ko 'eku fehu'i atú, Sea, ko hono 'uhingá, ko e fatongia ko eni 'oku fuesia 'e he m tu'a ni, 'i ho Falé, 'oku 'ikai ke toe fakangatangata hono taimi 'ona ia, 'i he'emaui fua hono fatongiá. K 'oku tuhu'i pau mai 'e he'etau Tu'utu'uni 'atautolu ia. Ka ke folau 'i he folau 'a e Falé, pea ke fokoutua ai, pea toki *apply* leva 'a e Lao ko eni kiate koe. Pe ko ha'ate puke heni. 'A ia 'oku 'ikai ke make *sense* kiate au. Kapau te u puke p au, *normal* p au, pea u 'alu ki Falemahaki Vaiola, pea *recommend* mai 'e he Toket pea mo e falemahakí, ke 'ave au, pea 'e 'ave au. Pea kapau te u folau au 'i ha'aku folau m l l atu, pea u 'alu 'o sio ki ha palau 'a Ha'apai 12, mo ha fa'ahinga ng ue ke tokoni mai ki Ha'apai 12, pea u puke au ai, pea u kole mai ke fai ha tokoni 'a e Falé kiate au. 'Oku 'ikai ke tali ia 'e he lao ko eni. Pea ko 'eku kole atú, Sea, ke fai mu'a ha fakama'ala'ala, pea kapau 'oku.. ke fai hano toe fakalelei'i 'o 'etau Tu'utu'uni ko eni ki he me'a ko eni, ko e 'uhingá, ke 'oua e uesia e M mipá, he ko e fatongia mafatukituki 'aupito 'oku fuesia 'e he kau m mipa ho Falé, Sea. Ko ia p , mal .

Tali ki he fehu'i ki he founga hono 'ave faka-falemahaki ha Memipa.

Lord Tu'ivakan : Sea, ko e me'a lelei foki 'oku 'i ai 'etau Tu'utu'uni, koe'uhí na'e tonu foki ke kole mai ki he 'Eiki Sea 'e folau, kae fakah atu 'e he Sea, ko e h e 'uhinga 'oku ke folau ai. Pea kapau ko ho'o me'a *personal* p 'a'au ia, me'a p ia 'a'au, ke fua p 'ekoe. K ko 'etau fakat t p foki, 'e me'a atu e Fakafofonga ...(kovi e ongo)... na'e me'a atu ki he fakataha pe ko e koosi, pea tengetange, pea na'e pau ke fua 'e he Falé 'a e me'a ko iá. Ka ko e me'a ko ki ho'omou me'a p 'amoutolu faka-*personal*, me'a ia 'a'au, pea ke ki'i puke, pea kapau 'oku ke fie 'alu 'o sio ki he Toket , me'a ia 'a'au ke ke 'alu pe koe 'o sio ki he Toket . 'Oku 'uhinga p 'aku 'oku fai ai e *referral* ki he me'á, ke fakamahino, ko e faito'o ko iá he 'ikai ke lava ia 'o fai 'i Tonga ni, ko muli p 'e lava 'o fai ai e me'a ko iá. Pea 'ave leva, pea 'oku pau ke tali ia 'e he Minisit , pea mo 'ave takai holo, ko e me'a eni 'oku loto ki aí, pea tali 'e he kau M mipa Fale Aleá. He 'oku 'ikai ke ke kole mai p koe ia kia au. Kuo pau ke tali 'e he kau M mipá. 'Oku ki'i lahilahi e me'a ko iá.

'Eiki N pele Tu'ilakepa : Sea, ki'i fakamolemole p . 'Oku ou tu'u p au ke kau atu he me'a 'a e Fika 12. Koe'uhí p ko e taimi ni, 'o e 'Eiki Sea 'o e Fale Aleá, ke fai ange ha'o me'a. Koe'uhí foki, 'Eiki Sea, ko 'etau Tu'utu'uni 'atautolu ia, ko 'ene tengetange p ha M mipa, pea 'ave ki he falemahaki ko eni, pea toki fai leva hano 'omai 'e he Minisit Mo'uí, 'i ha tu'unga. Ko e tu'u ia 'a e Tohi Tu'utu'uni. Ko e me'a ko 'oku me'a ki ai e Fakafofonga Ha'apai Fika 12. 'Oku ou kole p ki he Seá. Ko e vaha'ataimi eni ia kuo 'osi e Falé, pea fa'a fai e folau 'a e Fakafofongá, p ko ha taha he kau M mipa, pea hoko ai e fakapalopalemá. 'Oku ou tui 'oku 'ikai ke u 'uhinga tatau au mo e Fakafofonga Fika 2, ko e 'Eiki N pele ko ia 'oku Sea he Fale Aleá. 'Oku totonu leva ke fai ha ng ue. Kapau leva 'oku 'omai 'e he M mipá 'a e tu'ungá, pea 'omai mo ha tohi mei he Toket , 'io, 'oku fiema'u. 'Oku totonu ke tokoni. 'Oku totonu ke fakahoko e fatongia ko eni, 'Eiki Sea. Pea na'e 'osi hoko ia, 'Eiki Sea. K ko e me'a ko 'oku me'a mai 'e he 'Eiki N pele ko eni, ke te totongi, 'Eiki Sea, pea ke te poaki'i. Mo'oni p ia kapau ko e vaha'ataimi eni

ia 'o e ng ué, pea 'oku tonu ke fai ha poaki. K 'oku 'ikai ke peh ke fakangatangata 'a e tu'utu'uní ia, ki ha taimi tengetange ha M mipa. A'u p ki he taimi mal l e Falé, T sema pe ko N vema, pe ko Sanuali, ka hoko ha tengetange 'a ha M mipa, 'i muli p ko eni, 'oku totonu ke fai leva e ng ue 'a e 'Eiki Seá, 'o fakatatau mo 'etau Tu'utu'uní, 'Eiki Sea. 'Oku ke mea'i p , 'Eiki Sea, 'oku...

<006>

Taimi: 1140-1150

Lord Tu'ilakepa:... 'oku 'ikai ke 'i ai m mipa ia 'e me'a atu pea faifai ange ke 'i ai ha s niti ke ne to'oto'o, k koe'uh ko e fatongia ki he kakai 'o e fonuá pea hoko 'a e palopalema. 'Oku totonu leva ke fai 'a e tokoni 'a e Fale. Kiate au 'oku 'uhinga peh 'a e Fakafofonga 12, kae fakamolemole p 'a e 'Eiki N pele.

Lord Tu'ivakan : Sea 'oku ou kole p , 'oku ou tui 'i he 'uhinga peh ia, 'oku mahino kapau 'oku ne 'omai 'a e tohi 'a e Toket mei mulí, 'oku fie ma'u 'a e tafa ko iá he ko e 'uhingá he 'oku 'ikai ke lava ia 'o fai 'i Tonga ni, 'oku ou totonu p au ke 'omai ke 'ave takai 'i he 'ikai ke lava ia hono fai fakahoko 'a e ng ue ko ia. Pea kapau ko e 'uhingá p ia ke 'omai ha fo'i *panadol* ta 'oku 'ikai ke fiema'u 'a e me'a ia ko iá ia.

Saiange ke tuku p 'a e pa'anga fakav henga 'i he malumalu Minisit Pa'anga

Lord Tu'ilakepa: 'Oku sai p ia 'Eiki N pele, ko e *panadol* ia 'oku 'osi mea'i p ia 'e he Feitu'una. 'Oku 'i ai foki mo e fanga ki'i me'a 'e taha 'oku ui koe *physical* p ko e lava 'o fai hano vakai'i 'a e sino 'o e M mipa kapau 'oku 'i ai ha tu'unga 'oku malava ke totongi 'a e me'a ko ia. Ko e kakai ia 'oku mataotaó te nau 'omai ke nau fai 'a e ng ue ko ia. Ko e *panadol* ia ko e fanga ki'i me'a p ia 'oku 'osi mahino p ia. 'Oku pau p ia ke fakahoko, k ko e fakamanatu p ki he Feitu'una. 'Eiki Sea 'oku ou loto au ke u hoko atu mu'a 'Eiki Sea. 'Oku ou tokanga atu ki he fokotu'u. 'Oku 'i ai 'e fokotu'u, pea na'a ku fanongo he Fale ni 'oku pou pou'i 'o fekau'aki pea mo e pa'anga ko 'a e ngaahi v hengá 'i he kau Fakafofongá 'Eiki Sea. 'Oku 'osi mahino ki he Fale ni 'a e 'uhinga ko ia na'e 'ave ai ki Fale Pa'angá, na'a faifai kuo 'unu'unu atu pea tau 'unu kitautiulu ki ha vouti kau ai 'a e fokotu'ú 'Eiki Sea. 'Oku ou loto ke tau fakapapau'i 'Eiki Sea. Ko au ia 'i he'eku fakakaukaú kapau 'e fakafoki mai p ki he Falé ki he Seá mo 'ene kau ng ue, k ko hono tu'unga ko ia ki he 'atita'i 'Eiki Minisit Pa'anga, 'oku *conflict* eni he nofo p 'a e Seá mo e 'Atitá 'i heni, pea ne toe 'atita'i p 'a e pa'anga ko 'o e faka-v hengá, p 'oku saiange hono tuku ki he Feitu'una, pea fai atu ai 'a e tohi 'a e ni'ihi 'o e kau M mipá, fekau'aki mo ha pa'anga ke 'ave ki honau ngaahi v hengá pea ke 'omi 'a e ngaahi fakamatala ko ia 'o tauhi 'e he Feitu'una, pea fai p hono 'atita'i. 'Oku ou lave'i 'oku fai hono 'atita'i 'o e me'a ko ení 'o hang ko e me'a na'a ke me'a ki aí 'e 'Eiki Minisit Pa'anga. Ke vakai'i p kapau 'oku laum lie lelei p 'a e Feitu'una ke 'omai, ka ko e vakai p 'a e tafa'aki ko ia 'a e 'Atita. Hang ko e me'a ko ia na'e me'a ki ai 'a e Fakafofonga 'a e Tokoni Pal mia, ke tau ng ue fakataha. Kau toki hoko atu 'Eiki Sea.

Fakama'ala'ala Pule'anga ki he pa'anga malu'i Hou'eiki M mipa

Eiki Minisit Pa'anga : Tapu ki he 'Eiki Sea pea peh ki he Hou'eiki 'o e K miti Kakato. Tuku mu'a ke u lave ki he me'a ko ia 'o e malu'i. 'Oku 'i ai 'a e malu'i ia kamata p mei he Pule'anga pea peh ki Fale Alea ni. Ka 'ohovale ange kuo me'a atu ha hou'eiki 'i ha ng ue pea hoko ha *accident* tau peh Fika 12 kapau 'e me'a ia ki Siaina pea kaka ia he fu'u ' ko 'oku 'alu hifo he me'a 'o kaka ia ki 'olunga, 'o mahaki mafu 'i 'olunga (h fanga he fakatapu), *cover* ia he *insurance* ko eni. 'Oku 'i ai ha malu'i ia 'a e kau M mipa. 'Oku kehe ia pea mo e pa'anga ko 'i he *referral* kapau 'oku 'i ai ha taha 'oku 'i ai ha fokoutua 'a ha motu'a Fakaafonga. 'A ia 'oku ua. 'A ia ko 'eku lave ia ki he me'a ko ia.

Ke tukuange 'ave faka-falemahaki kau Minisit ki he Pule'anga

Ko hono tolu, 'oku ou kole atu tukumai 'a e 'ave faka-falemahaki ia 'o e kau Minisit , ke tuku mai ia ki he Pule'anga, kae 'at p ia. Koe'uh 'oku 'i ai 'a e pa'anga ia 'oku 'ia mautolu ia heni ke tokangaekina kinautolu. Pea 'oku ou tui ko e fika 2 p ia ki he tafa'aki ko ia. Ko e fika tolu p fel ve'i mo e pa'anga ko eni ki he 1.5 ko e h p 'a e tu'utu'uni 'a e Fale Alea. Kiate au p 'e 'i heni p 'e 'i h kiate au 'e tatau p ia. Ka ko e h 'a e me'a ko ia te mou me'a ki ai .. Ko e tu'u ko ia 'a e Fale Pa'anga 'oku konga 'e 2. Ko e konga 'a Fale Pa'anga pea mo e konga ko ia 'oku mau tokanga'i fakal kufua, hang ko e mo'ua 'a e Pule'anga ko e kau *pension* mo e me'a peh . Kiate au ia p ko e fe p ha feitu'u temou .. Ka ko e me'a ko ia ki he 'Atita 'oku nau tokanga kinautolu ia ki ai.

Lord Tu'iha'angana: 'Eiki Sea kataki ke u tokoni ki he 'Eiki Minisit . Ko e me'a ko ia 'oku ou poupou ai ki he 'Eiki Minisit T naki Pa'anga, ko e 'uhinga kapau 'e tali eni, te u toe fokotu'u 'i he vouti ko eni 'a e *Internal Affairs* 'a e Potung ue ko ia 'a e pa'anga ko ia ki he ' K miti Fakalakalaka. Kapau 'e tatau 'e lava eni 'o fakafoki mai ki heni. Ko e 'uhinga p 'e faingofua ange ai 'a e ng ue Sea. 'Oku ou 'ofeina 'a e kau Fakaafonga ko eni hang ko Ha'apai ko e fakat t p . 'Oku meimei ko e Hou'eiki N pele 'oku tukuatu ki he Fakaafonga 'o e Kakaí 'a e me'a fekau'aki mo e silini. 'Oku meimei tatau p 'i he *constituency* pea mo e pa'anga ko eni ki he *development* 'eau si'i fai holo 'a e ngaahi fiema'u vivili ko eni 'a e kakai. 'Oku ki'i taka fakahela 'Eiki Sea 'a e ng ue mo e Fale Pa'anga. Mahalo p 'oku nau mo'ua kinautolu ia ha me'a kehe. 'Oku fefai'aki holo hang p ko eni ko e pa'anga ko eni 'a e me'a ki he *Development Committee*. 'Oku ou tui 'e faingofua ange kapau 'e foki, ka ko e toki fokotu'u atu foki eni ko 'etau talanoa he taimi ni 'a e me'a 'a e Fale Alea. Ke foki mai ki heni, he 'oku m 'opo'opo p 'a e ' va'a ke *process* p heni, he 'oku 'osi maau 'etau va'a pa'anga mo e me'a peh . Na'e 'ave p ki Fale Pa'anga ko e te'eki ke maau 'a e Fale Alea. 'E toe faingofua ki he ng ue ko eni tautefito ki he kau Fakaafonga 'o e kakaí 'oku nau fai 'a e feng ue'aki pea mo e pa'anga ko eni. 'Oku ou tui ko e 'Atita mo e me'a 'e toki h mai p 'i he me'a, 'i he pa'anga ko eni ki hano pausi'i 'a e pa'anga ko eni. 'E faingofua ange 'a e ng ue, kapau 'e fakafoki mai ki heni ki Fale Alea.

Sea K miti Kakato: Mou k taki, 'oku 'i ai 'a e fokotu'u mai ko e 'uhinga ko e 'ave faka-falemahaki ko eni 'o e kau M mipa. 'Oku 'ia moutolu ia. 'Oku 'i ai 'a e *process* ke 'alu ai. 'O fou 'i Fale Alea, pea toki tu'utu'uni 'e he 'Eiki Sea 'o e Fale Alea, ko e pa'anga v henga ko eni 'a e ngaahi v hengá , ko eni 'oku 'i ai 'a e felotoi ke fakafoki mai ia ki he 'Eiki Sea 'o e Fale Alea.

Pea hang ko e 'ave faka-falemahaki 'o e kau Minisit , kuo loto 'a e Pule'angá ke fakafoki mai ia kia nautolu. M 1 . 'Eiki N pele Fika 3.

Lord Tu'ivakan : 'Eiki Sea ko e tokoni atu p ki he 'Eiki N pele. Ko e taimi ni foki 'oku lolotonga fai p 'a e 'atita 'o e pa'anga faka-v henga fili. 'Oku ou tui 'e 'ikai ke palopalema ia kapau 'e 'omai ki he Fale Aleá 'a e pa'anga ko ia. 'E kei fai p 'a e fatongia ia 'o e 'Atitá he 'oku nau kei tau'at ina ke fai 'a e ng ue. 'Oku nau l pooti mai kinautolu pea 'oku 'ia au 'enau l pooti fekau'aki pea mo homou ngaahi v henga fili. 'A e anga ho'omou tokanga'i 'ho'omou pa'angá mo hono tufa 'a e pa'anga. Ko ia 'oku 'ia au 'a e 'Atita 'o e ngaahi l pooti ko ia. 'A ia 'e 'ikai ke 'i ai ha palopalema ia kapau 'e fakafoki mai. Ka ko e me'á ia.

Lord Tu'ilakepa: Sea 'oku ou fokotu'u atu 'e au 'ai mu'a 'a e fo'i fokotu'u ko ia na'e 'omai 'e he 'Eiki Minisit , ke fakafoki mai mu'a 'a e silini 'Oku ou fokotu'u atu mu'a ke tau p loti'i ia. Ke tali ke fakafoki mai 'a e silini.

Sea K miti Kakato: Ko 'etau p loti p 'o tali 'a e Vouti ko eni ha'u ai p mo hono ngaahi fakatonutonu.

Ke fakafoki hano 'ave faka-Falemahaki 'oe kau Minisit ki he Fale Alea

Lord Tu'ilakepa: Sea ko e me'a 'e taha 'oku ou fie tokanga ki ai, 'Eiki Minisit 'oku ou kole atu ke 'oua mu'a 'e 'ai ho'omou me'a faka-falemahaki (h fanga he fakatapu) ke fakafoki atu. 'Oku ou peh tuku p ki he Fale ni he 'e 'i ai p 'a e taimi. 'Oku ke mea'i lelei p 'a e taimi na'a ke 'i he fatongiá, na'e 'i ai 'a e Minisit ia 'e taha na'e me'a ia ki Pilit nia, 'o tengetange ai. Pea na'e fai 'a e kole mei tafa'aki 'o e Pule'angá ki he Fale Aleá ke fakamolemole mu'a he 'oku 'ikai ke toe 'i ai ha s niti, pea na'e lava ke fua 'o e fatongia ko eni. Kole p ki he Feitu'una ke 'oua 'e fu'u.... Tau peh p kapau 'e 'i ai ha fa'ahinga fakatamaki 'e ma'u mei he tafa'aki ko eni 'a e ... ke tau feng ue'aki p . Kaikehe 'Eiki Sea 'oku ou pou pou atu.

Sea K miti Kakato: 'Eiki N pele Fika 1.

Lord Tu'i'afitu: Sea m l 'a e ma'u faingam lie. 'Oku ou tu'u p au ia ke fai ha pou pou ki he me'a ko ia na'e me'a ki ai 'a e Minisit Pa'anga. F f mu'a ke fakafoki p 'a e Hou'eiki Minisit ia ki he Kapineti 'i he folau faka-falemahaki. Kae nofo taha p 'a e Fale Aleá ia ki he Sea 'o e Fale Aleá, pea lava ai 'o *check and balance* 'a e anga 'o e ng ue 'a e Fale Aleá, ke nau tali ui ki he'enau ng ue mo e tali ui 'a e Kapineti ki he 'Eiki Pal mia. Ko ia 'oku me'a mai 'a e 'Eiki Minisit Pa'anga, 'oku 'i ai 'a e pa'anga mon 'ia 'i tu'a he *referral scheme*, pea lava ai ke faingam lie 'a e Fale ni pea faingam lie mo . 'Oku ou pou pou au ki he Minisit Pa'angá, tuku mu'a 'a e folau faka-falemahaki ia 'a e Hou'eiki Minisit Kapineti, ke fua p ia mei he Puleangá, kae nofo p 'a e Fale Aleá ia 'i hono malumalu. 'Oku 'i ai 'a e me'a 'e taha 'oku ou loto ke ki'i fakatokanga'i. Ke fokotu'u mu'a 'e he Fale ni ha'anau toket makehe 'a kinautolu, ke siofi 'a e 'ave faka-falemahaki 'a e Fale Aleá pea mo e Kapineti kae tu'u tau'at ina 'a e 'Eiki Minisit Mo'uí ki hono fatongia ko e Minisit Mo'uí 'i he'ene *portfolio*. Ko ia p Sea m l .

Sea K miti Kakato: M 1 Ha'apai 13.

Veivosa Taka: Tapu mo e ‘Eiki Seá, tapu pea mo e Hou’eiki kae ‘uma’ ‘a e Pal mia mo e Kapineti kae ‘uma’ ‘a e kau Fakafofonga ‘o e Kakai. ‘Eiki Sea fakam l atu he ma’u ‘a e ki’i faingam lie. ‘Oku ou tu’u hake p ke pou pou he ngaahi feme’a’aki kuo me’a ki ai ‘a e Hou’eiki. Ko e ‘uluakí Sea ko e ‘ave faka-falemahaki ‘o e kau Fakafofonga. ‘Oku ou kole atu Sea tuku p he Minisit . Ko hono ‘uhingá, Sea ‘e ‘i ai ‘a e tu’unga m tu’á ia ‘ia mautolu ‘e kole ia, neongo ‘oku lava p ‘o fai ‘a e faito’o ia heni, ka ‘oku nau kole fakatuliki kinautolu ia ki he toket mavahe, ke ‘ave p kinautolu ia ke tafa ‘i muli,. ‘A ia ko ‘eku ‘uhingá ke tuku p ‘i he Minisit ke ne fai p ‘e ia ‘a e fakapotopoto.

Ko hono ua Sea ‘a e pa’anga faka-v henga, peesi 76 fika 15. Na’a ku kole ‘i he ta;u kuo ‘osí Sea ke hiki ‘o 2 kilu, pea na’e tali ia ‘e he ‘Eiki Sea ‘o e Fale Aleá, pea mo e Fale ‘Eiki ni. Na’e ‘ave ki he Pule’angá ke nau fai ‘enau fokotu’utu’u ki ai, ...

<008>

Taimi: 1150-1200

Veivosa Taka: ... pea na’a nau pal mesi mai ke ‘ai e nima he ta’u kuo ‘osi kae toki ‘omai e nima he ta’u ni. K ‘oku hang kiate au Sea ‘e ‘i ai p e lao ke nau fihia ai ha’aku ‘eke ‘enau talangata’a ki he Fale ni. Pea ‘oku ou tui Sea ko e kongá ia ke ki’i me’a ki ai e, ‘a e Hou’eiki Minisit Pa’anga fekau’aki pea mo e, ne ‘osi tali ia he Fale Alea ‘i he ta’u kuo ‘osi. Ka na’a nau kole p e tu’unga fakapa’anga ke ‘omai e nima kae toki ‘omai e nima he ta’u ni. Pea ko ‘eku fakamanatu atu p Sea. Ko e me’a ‘oku fekau’aki Sea pea mo e tu’unga ‘oku ‘i ai ‘a e fakamatala ‘a e patiseti ‘a e Fale Alea Sea ‘oku ou pou pou ki ai pea ‘oku ‘i ai p ‘a e faka’amu ke toe hiki mu’a Sea ‘a e tu’unga ko eni ‘oku ‘i ai ‘a e malu’i. Ko ‘eku sio hifo ko e malu’i he peesi 77 ko e pa’anga p ‘e 1000. Ko e fa’ahinga tu’unga peh p ‘e lava ai Sea ‘o *cover* ‘a e malu’i p ko e *insure* ha taha ‘e hoko ki ai ha fa’ahinga fakatamaki ‘i he tu’unga ko eni. M l Sea ko e kongá p ia ‘oku ou ‘oatu ka ‘oku ou fokotu’u atu ‘a e vouti ko eni ke tali. M l Sea.

Sea K miti Kakato: M l . Ko e, ko e fokotu’u mai ko eni ko ki he, ‘oatu ‘a e ‘ave faka-falemahaki e kau Minisit , ko eni ‘oku pou pou’i ia ‘e he ‘Ofisi ‘a e Fale Alea, ko e ‘Ofisi eni ‘a e Fale Alea ‘oku nau pou pou mai nautolu, tuku p ‘a e ‘ave faka-falemahaki ‘a e kau Minisit ia ki he kau Minisit . Pea ko e me’a ko eni ki he faka ... ‘ave faka-falemahaki e kau M mipa, ko e me’a ia ‘a e Fale. Hang ko ‘eku fakahoha’a ‘oku ‘i ai ‘a e *process* ia ke ‘alu ai. Kapau ‘e alea’i ia ‘e he Fale pea ‘e toki faitu’utu’uni e Fale ia mo e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea ki ai. Vava’u 13, ‘a 15 ...

Lord Tu’ivakan : Sea ki’i, fakam l atu p , ki he malu’i ko eni, ‘a ia mahalo na’e me’a ki ai ‘a e 1000 ko e Kalake ia, ko e kau M mipa ia ‘oku taha mano fitu afe, ko e ‘ai p ke ki’i fakatokanga’i ange p ‘oku kehekehe e fika.

Sea K miti Kakato: M l .Vava’u 15.

S miu Vaipulu: ‘E Sea, talu ‘eku feinga hake ‘anenai ko e toki ma’u eni ha ki’i ava Sea.

Sea K miti Kakato: M l .

S miu Vaipulu: Meimei fetongitongi p 'a Ha'apai ia kae hala 'a Vava'u. Sea tapu ki he Feitu'una 'Eiki Sea mo e Hou'eiki M mipa 'o e Fale. 'Uluaki p ko e me'a ko eni faka-falemahaki, 'i he tui 'a e motu'a ni mahalo 'oku 'i he tu'utu'uni tu'uma'u, ko e tohi p 'a e Minisit Mo'ui, ko 'ene lava ia, 'oku 'ikai ke toe 'ave takai na'a pekia p mahaki ia 'oku kei 'ave takai e tohi.

Ua ki ai Sea, ko e mavahe ko mei Fale Pa'anga ke 'omai ki Fale Alea, 'oku ou pou pou ki ai, he ko e tu'u ko he taimi ni, hang ha'ate feinga ki langi, 'i he'ete feinga ko fetakai mo Fale Pa'anga, 'a e me'a ia na'e 'osi tali he l pooti ko 'a e Fale Alea ki he 'a'ahi ko e pa'anga 'e ng ue'aki ki he me'a ko . 'Oku 'ai atu ia 'oku 'ai p me'a ia 'a Fale Pa'anga, 'oku ou pou pou atu au ke fakafoki mai 'a e pa'anga ki heni, sivi p pea kapau 'oku faihala ha taha pea faihala. Ko e me'a ko ia ko 'e taha 'Eiki Sea 'a e folau faka-falemahaki, pea 'oku 'i ai 'a e kautama 'oku folau foki ai e ni'ihi ia 'o 'ohovale p kuo talamai ia mei muli 'oku tengetange. Sea 'oku sivi p he falemahaki , kehe p e kautama ia ko 'e tafa ko he me'a, 'a 'o toki 'ilo fakapulipuli k 'oku, 'oku ou tui p 'Eiki Sea ko e pa'anga ko eni ko e pa'anga ia e kakai 'o e fonua. Pea 'oku totonu ke tokanga e M mipa ke malu'i koe'uh 'o kapau 'oku 'ikai fiema'u ke 'ave pea tuku e pa'anga ke ng ue'aki ki ha taha te ne fiema'u. 'Oua 'e 'ai ke 'alu p ha taha ia 'o 'ai 'ene 'eva pea totongi ia 'e he fonua. 'Oua Sea.

Ko e me'a 'e taha 'Eiki Sea 'a e fie ma'u ko ke fakalahi, 'oku mo'oni, na'e 'i ai e lave ki ai 'i he ta'u kuo 'osi 'e fakalahi. Ka mahalo ko e ivi p eni 'o e fonua 'oku 'omai ko eni pea 'oku ou peh 'Eiki Sea, fe'unga p kae fakapotopoto'i.

Sea K miti Kakato: M 1 .

S miu Vaipulu: Ka fu'u lahi 'e fakavalevale'i.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

S miu Vaipulu: Mai fe'unga p , he koe'uh ko mau ... Ko homau v henga 'Eiki Sea kuo 'osi, 'osi loto e v henga ia ko e fo'i ta'u fakapa'anga ko eni hoko 'e toe 'alu p mo ia ki he tangik vai 'a e ... 'A ia ko e 'uhinga ko e feliuliuaki ko ia 'a e 'ea ...

Veivoso Taka: Sea ki'i fakatonutonu atu Sea.

S miu Vaipulu: 'Oku 'alu ki he me'a 'oku 'aonga, ki he kakai ko 'o e fonua 'Eiki Sea. Pea fakatapu p au ki he ni'ihi 'oku nau 'ave ki he ngaahi tafa'aki kehe, ko e ngaahi fiema'u ia 'oku vivili, 'a 'oku vahe ki ai, ko e fiema'u ko 'emaui v henga ko e vai. 'Oku fiema'u ia he taimi ko 'oku la'ala' pea ko ia 'oku 'alu ki ai 'a e silini pea 'oku ou pou pou atu 'Eiki Sea ki hono 'omai 'o e pa'anga ko eni ki Fale Alea pea tuku p e Hou'eiki Minisit ki he Kapineti, 'ai p 'a e kau M mipa Fale Alea he me'a ko 'i Fale Alea pea 'ai ke nounou 'a e *process* 'o ha fa'ahinga me'a na'a pekia p mahaki ia 'Eiki Sea 'oku kei 'ave takai ia, fuoloa. Ko ia 'a e pou pou nounou 'Eiki Sea 'oku ou fakam l atu.

Sea K miti Kakato: M 1 , Ha'apai 13.

Veivosā Taka: Tapu pea mo e Sea. Sea ‘oku ou poupou atu ki he me’a ko eni ‘oku fai ki ai ‘a e lave. Ko e ‘uhinga p ‘eku, ‘eku fakahoha’a ‘a’aku ia Sea, ne ‘osi paasi he Fale Alea. Ko e ‘uhinga ia ko ‘eku ‘eke. Ka ko ‘eku ‘uhinga p ne loto lelei ki ai ‘a e Fale ‘i he ta’u kuo ‘osi pea na’e fai p , neongo ko e alea ‘i tu’a Sea ka ‘oku ou fakamanatu atu p , m l Sea.

Sea K miti Kakato: M l .

Lord Tu’i’ fitu: Sea ...

Sea K miti Kakato: ‘Eiki N pele Fika l ‘o Vava’u ...

Lord Tu’i’ fitu: M l e ma’u faingam lie, ko ‘eku ki’i tu’u p ‘a’aku ko ‘eku ki’i fifili p . Ko ‘oku ma’u faingam lie e Hou’eiki Fakafofonga ... kae si’i f f e kau N pele. Te mau muimui p he pa’anga ko ‘oku vahe ho Fale ki he kau Fakafofonga Kakai, mau muimui folau p ai ...

Sea K miti Kakato: Ko ia, ko ‘ene tu’u foki ia he taimi ni.

Lord Tu’i’ fitu: ‘Ikai ke ‘i ai ha’amau ki’i me’a’ofa lekeleka si’isi’i hifo p ia ki lalo. Ko e ‘uhinga p ‘a’aku ke *fair*, na’a ke me’a ‘aneafi, Fale p eni ‘e taha.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Lord Tu’i’ fitu: ‘UHINGA ia e fakahoha’a Sea.

Vili Hingano: Sea ‘oku ou kole ke u fakatapu atu ki he Feitu’una. Fakatapu atu ki he ‘Eiki Pal mia ‘o Tonga kae ‘uma’ ‘a e ‘Eiki Tokoni Pal mia kae ‘uma’ ‘a e kau Hou’eiki Kapineta. Fakatapu atu ki he Hou’eiki N pele ‘o e fonua, kau Fakafofonga. ‘Oatu ‘a e fakatapu makehe ki he ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea ko e ‘uhinga ko ‘ene vouti eni.

Fokotu’u ke hiki v henga Hou’eiki M mipa ‘o e Fale

Ko e ki’i me’a leka p ‘e Sea ‘oku fai ki ai ‘a e tokanga ko e ‘uhinga kae fakapaasi ‘etau vouti ko eni. Ko ‘eku tokanga atu p ‘a’aku Sea ki he fika 10 ‘o e peesi 76. ‘Oku ou tui p Sea na’a ke ‘osi mea’i, na’e fakahoha’a ‘a e motu’a ni ‘i he’etau *workshop* na’e fai ‘o fekau’aki pea mo e tu’unga v henga ko ia ‘o e M mipa ‘o e Fale Alea ‘o Tonga. Pea ko u lave’i he ta’u kuo ‘osi ‘o a’u mai eni ki he ta’u ni ‘a e fakahoko fatongia ‘oku mau fai ‘i ... mei he t pile ko eni pea mo e t pile ko fekau’aki pea mo e fatongia faka-Fale Alea, ‘oku ‘ikai ko ha fatongia si’isi’i eni ‘Eiki Sea. ‘Oku mamafa pea mafatukituki ‘a e fatongia ko eni, ‘a hono fuesia. Ka ko e me’a ko eni ‘oku ou lave’i Sea ko e tu’unga v henga ko eni ‘o e tu’unga m tu’a ‘oku nau fakahoko fatongia ‘i ho Fale, ko e lave’i ‘a e motu’a ni ‘oku t taitaha ke fai hano lave’i ‘o’ona. Pea ‘oku ‘osi lave’i ‘e he motu’a ni ia ‘a hono ‘uhinga. Ko ‘eku ‘uhinga ‘eku fokoutua hake Sea ko e ‘uhinga he ‘oku lave’i ‘e he motu’a ni ‘oku, ‘oku mafatukituki e fatongia ka ko e ki’i totongi ‘oku ‘oange ki he fakahoko fatongia ‘oku fai ‘e he tu’unga m tu’a ‘i ho Fale ‘oku ‘ikai ke fe’unga pea mo e fatongia ko eni ‘oku fai ‘a hono fuesia. Pea ‘oku ou tui au ‘oku ‘osi mea’i p ia ‘e he Hou’eiki Kapineta pea mo e Hou’eiki M mipa ho Fale Sea he na’a ku ‘osi fakahoha’a ki heni he’etau *workshop* ‘o hang ko e me’a na’a ku lave ki ai, pea u ‘oatu ‘a e ngaahi fakat t . Ko hotau fonua ni ‘oku ‘ikai ke puli ia p unga ‘a e tu’unga faka’ekon mika ‘a e vahevahe ‘o e mafai pule. Ka ko e taimi ko eni ‘oku a’u

mai ai ko ki he kaveinga mahu'inga ko eni pea 'oku hang 'oku fai e fakasiosio kehe ia ki he kaveinga ko eni ma'ae Hou'eiki M mipa 'a e Fale. Ka 'oku ou fokoutua hake Sea 'i he houa ni ke u hanga 'o fokotu'u atu ki he Feitu'una pea mo e Fale 'Eiki ke tuku hifo mu'a eni ki he K miti Pa'anga 'o e Fale ke fai ha ng ue ki ai, ke fakalelei'i 'a e tu'unga v henga 'o e tu'unga m tu'a ko eni. 'Oku ou lave'i p 'e au Sea na'e fai e ngaahi, 'a e ngaahi hiki v henga, kau ki ai mo e p seti 'e nima, COLA ...

Lord Tu'ilakepa: Sea, ke ki'i fakatonutonu p e Fakafofonga. Fakamolemole he fo'i me'a na'a ke me'a mai'aki, fai 'a e fakasiosio kehe, 'ikai. Ko e faka'ehi'ehi, faka'ehi'ehi e kau M mipa, ko ia p Sea, ko 'eku fakatonutonu ia.

Sea K miti Kakato: M l . Hou'eiki, tau m tuku, fakakaukau ki he v henga pea tau toki, fokotu'u atu ke, kole atu ke tau liliu 'o Fale Alea.

(Pea na'e liliu 'o Fale Alea pea me'a hake ai p 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea, Lord Tu'ivakan ki hono me'a'anga)

'Eiki Sea: Hou'eiki, m l 'aupito e feme'a'aki, ka tau toki hoko atu ki he 2:00 'a ho'at . M l .

(Pea na'e ki'i m l l heni)

<009>

Taimi: 1400 – 1410

S tini Le'o: Me'a mai e 'Eiki Sea e Fale Alea.

'Eiki Sea: Hou'eiki. Tau liliu ai p 'o K miti Kakato.

Sea K miti Kakato: Tapu mo e 'Eiki Pal mia kae 'uma' e Hou'eiki Minisit e Kapineti. Tapu ki he Hou'eiki Fakafofonga e Kau N pele, Tapu ki he Hou'eiki Fakafofonga e Kaka. Tapu mo e Kalake Pulé kae 'uma' e kau ng ue e Falé. Hou'eiki m l ho'omou laum lie lelei, tau ma'u e efiafi ni. Pea ko u tui 'oku mou me'a mai mo e ngaahi fakakaukau lelei, hoko atu e feme'a'aki. Tau lolotonga nofo foki 'i he taimi ni 'i he vouti 2 'a e Fale Alea, pea 'oku 'i ai 'a e tokanga ke fai hano fakahounga'i mo fakamahu'inga'i 'a e fai fatongia 'a e Hou'eiki M mipa 'o e Fale Alea 'o Tonga. Ko ia te u tuku 'a e faingam lie ki he Ha'apai 12, pea ka 'osi ia, hoko atu e 'Eiki Minisit Mo'uí, pea faka'osi mai e 'Eiki Minisit Pa'angá. Ko 'ene tu'u he taimi ni 'oku ofi 'aupito ki he mahino ia ki he Seá 'a e kaveingá. Ko ia 'oku ou faka'amu ke tuku p ki he fo'i tolu ko eni pea 'osi pea toki fai atu ha tu'utu'uni 'a e Seá. Ha'apai 12.

Fakama'ala'ala fokotu'u ke hiki vahenga 'o e hou'eiki Memipa.

Vili Hingano: Fakatapu atu ki he Feitu'u na Sea. Fakatapu atu ki he Hou'eiki M mipa ho Falé kae 'at mo e motu'a ni ke hoko atu 'etau ng ue ki he ho'at ni. Pea 'oku 'i ai 'a e loto m fana lahi 'aupito 'i he motu'a ni Sea koe'uhi ko e faingam lie 'oku tuku mai ke hoko atu 'a e ng ue 'i he kaveinga ko eni na'e fai atu 'a e fakahoha'a ki ai 'i he ho'at pongipongi 'aneuhu. 'Eiki Sea ko u

tui ko e me'a ko 'oku fai ki ai e fakahoha'a 'a e motu'a ni ia 'oku 'osi mea'i p ia 'e he Feitu'u na pea 'oku mea'i p ia 'e he Hou'eiki M mipá. Ka ko e to e ki'i ta'ota'o atu p eni ke fakamamafa atu p ki he faka'amu ko eni 'a e motu'a ni koe'uhi ko e fatongia 'oku fuesia 'e ho Falé Sea 'oku 'ikai ko ha fatongia ma'ama'a. Ko e fatongia ko eni ko e fatongia lahi pea 'oku mafatukituki 'aupito 'a hono mamafá.

'Eiki Sea nau ki'i lave 'anenai. Ko e anga hono vahevahe 'o e fonua ni, 'oku vahevahe ki he ngaahi tu'unga pule lalahi 'e tolu. Pea 'oku 'ikai ke puli ia pea he 'ikai ke u to e fu'u lave au 'o to e faka'auliliki ka ko e tu'unga pule hono uá 'a ho Falé. Pea ko hono vahevahe ko eni 'a e fika 10 ki he 'Eiki Sea 'o e Fale Alea pea mo hono Kau M mipa, 'i he peesi 76, 'o fakahoa ki he toenga ko ia 'o e ngaahi potung ué, 'oku tu'unga peh ai e fakahoha'a 'a e motu'a ni. Pea ko u tui 'oku mea'i 'e he tokolahi ko eni na'e me'a 'i he *workshop*, na'e 'osi 'o hake 'a e me'a ko eni ai. Ka 'oku 'ikai ke u to e fie lave faka'auliliki au ko e 'uhinga kuo 'osi mea'i p ia 'e he Hou'eiki M mipa Sea. Ka ko e me'a ia 'oku ou fie 'oatú, ko e 'uhingá he ko hono vahevahe ko eni 'o e fika 10 ki he 'Eiki Sea pea mo hono Kau M mipa ko ia 'oku toe 'i he Fale Aleá, 'oku 'i he vakai tau'at ina 'a e motu'a ni, 'oku 'ikai fe'unga ' noa ia pea mo e fatongia 'oku fuesia 'e he Hou'eiki M mipa 'o e Falé. Sea, 'oku 'i ai heni 'a e ki'i ng ue na'e fai, ko e anga p 'eku faka'amu 'aku ke u hanga angé 'o fakahoa angé 'a e, 'a ho Falé pea mo e ngaahi Fale Alea ko ia 'o hotau fonua kaung 'api ko ia 'i he Pasifikí. Pea ko e anga ko 'eku hanga ko 'o fakahoa ko eni Sea 'a e Fale Alea mo hono Kau M mipa mo e ngaahi fonua ko ia 'i he kaung 'apí, hang 'oku ou ki'i ongo'i 'oku ou ki'i t lalo molale Sea 'a 'eku lave'i ki he tumutumu 'a e tokanga'i 'e he ngaahi fonua 'o hotau ngaahi kaung 'apí 'a honau kau M mipa. Ka ko Tonga ni, 'oku 'ikai ke peh . Pea 'oku mahino p ia ki he motu'a ni Sea 'oku 'ikai ke puli ia ha me'a 'i he motu'a ni. Pea ko e anga ia 'eku faka'amu. Ka 'oku 'ikai ko ha 'uhinga eni ia ke 'ai p 'o fakahoa pehe'i Sea. Ka ko e anga 'a e t silisili atu ke ke mea'i Sea pea mo e Hou'eiki M mipa ho Falé 'a e tu'unga 'oku 'i ai, mo'oni'i me'a 'oku hoko 'i he Fale ni. Kiate au, 'oku hang 'oku 'ikai ke tokangaekina 'a e Kau M mipa ho Fale 'Eikí.

<001>

Taimi: 1410-1420

Vili Hingano: me'a mai 'a e Hou'eiki 'o fakatonutonu mai au 'aneuhu 'e faka'ehi'ehi mei hono fa'a lave'i 'o e kaveinga mahu'inga ko eni, pea 'oku mahino kiate au Sea. 'Oku mahino kiate au, he ko hono 'uhingá he 'oku 'ikai ke fa'a sai ki he kakai 'o e fonuá, ke fai hano talanoa'i ke hiki 'a e tu'unga v henga 'o Fale Aleá 'o Tonga. 'Eiki Sea, ko e ng ue 'a e tu'unga m tu'a ko eni, taimi lahi 'oku mau fefolau'aki, tu'apule'anga, ko e feinga mai ma'ae fonuá. 'Oku 'ikai ke tatau 'a e t pile ia ko eni Sea mo ha *CEO* 'i ha *Ministry* p ko ha to e fa'ahinga lakanga he fonua ni. Ko e fakatangi 'a e kakai 'o e fonuá 'oku fai mai ki he kakai 'o ho Falé. 'I he ngaahi me'a kehekehe 'i he tapa 'o e mo'uí. Ngaahi fiema'u kehekehe, 'oku fai mai e fakatangi ki he si'i tu'unga m tu'a ko eni. Pea 'oku mau to e ala p ki homau ngaahi kató Sea ke fakakakato 'a e ngaahi fiema'u kotoa 'a e kakai 'o e fonuá. Pea 'oku ou kole ki he kakai 'o e fonuá he 'oku nau me'a mai ki he Fale Aleá, 'oku 'uhinga, 'ikai ke 'uhinga p 'a e fakatangi ia ko eni ki he fo'i v hengá ke hiki 'a e v henga 'o e Fale Aleá, 'o e M mipa 'o e Fale Aleá. He 'oku 'inasi lahi 'a e kakai 'o e fonuá 'i he si'i v henga 'o e tu'unga m tu'a ko eni 'oku fai fatongia 'i he Fale Alea 'o Tongá. Pea ko e lau ta'u eni ia 'a e nofo 'a e tu'unga v henga ko eni 'i he ma'ulalo ko eni, 'o hang ko e ongo pepa 'e 2 ko eni Sea 'oku ou pukepuke ko eni. Ongo fonua kehekehe eni 'e 2. 'Ikai ke ma'u 'e Tonga ni

ia hono vaevaeua ‘a e tu‘unga fakahoko fatongia mo hono fakamahu‘inga‘i he ongo fonua ko ení ‘a hono kau M mipá.

Sea K miti: Ko hai ‘a e ongo fonua ko iá?

Vili Hingano: Fonua ko eni ko Fisi pea mo Ha‘amoa. ‘Eiki Sea ‘oku ai e ngaahi mon ‘ia e M mipa e Fale Aleá. Kuo u tui p na‘e ... ko ‘etau fakaava ko ‘etau Falé he ta‘u ni, kau M mipá ta‘ofi he kau Polisí he hala pule‘angá. Ta‘ofi he hala pule‘angá, ko hai koe ‘oku ‘ai ai ke ke lele ai he hala ko ení? Ko e f ho ID? Faka‘ofa e kau M mipa e Falé Sea. Ai e ki‘i M mipa ‘e taha na‘a ku ‘ilo‘i atu, folau atu ki muli pea ‘ilo ia ko e M mipa e Fale Aleá, ‘omai ko ‘ene pilá, ‘ohovale e toket mei he fale mahakí he talaange he M mipá

‘Eiki Minisit T naki Pa‘anga H Mai: Sea, fakamolemole kae ki‘i fietokoni p ki he Fakafofongá.

Sea K miti: Te ke fie ma‘u ‘ene tokoní?

Vili Hingano: M l Sea.

‘Eiki Minisit T naki Pa‘anga H Mai: Tapu pea mo e Seá, tapu pea mo e Fale ‘Eikí. Kuo u faka‘apa‘apa lahi ki he fakakaukau ko eni ‘oku ‘omaí. Ka ‘oku ou loto p Sea ke u ‘oatu ‘a e ki‘i fakamatala puipuitu‘a ko eni na‘a ‘aonga ki he Ko e me‘a ‘ilo ko ‘a e Falé ni mo e v hengá na‘e anga maheni‘aki p ia na‘e tu‘utu‘uni p ‘a e Fale ni. Ka ‘i he ngaahi liliu mo e feinga ko ke fakalakalaka e founga ng ué mo e pule‘i e pa‘anga e fonuá, na‘e tali ai he Fale ni ke fokotu‘u ‘a e remuneration authority ko e sino mavahe eni tau‘at ina. Fakafatongia‘i‘aki ‘a e sino ko ení ki hono vakai‘i e tu‘unga v henga mo e ngaahi mon ‘ia ‘a e Fale ko ení ‘Eiki Sea. Pea toki fakah mai ki he Fale ni ke fai hano alea‘i. Kuo lava ‘a e ng ue ‘a e Poate ko ení, pea kuo ‘osi fakah mai e l pootí. Kuo u fokotu‘u atu f f mu‘a ke toki alea‘i ia he Falé ke fai ha ng ue mavahe ki ai ‘a e Falé ia ki he fokotu‘utu‘u ko iá. Ka tau nofo p ‘i he‘etau Patisetí ko e kaveinga ko he ‘aho ni. Pea ‘oku ou fokotu‘u atu Sea, ko e ‘uhingá ko e, ‘ikai ke to e ‘i ai ha me‘a fo‘ou ia he Patiseti ko eni ‘a e Fale Aleá. Ka ai ha tu‘utu‘uni ‘amui, kuo pau ke ‘ai e pa‘anga fakalahi kapau ko e loto ia e Fale ni. K kuo u fokotu‘u atu, tau tali mu‘a ‘a e patiseti ko eni ‘a e Fale Aleá fakataha mo hono fakatonutonu. M l .

Sea K miti: Ko e Kupu 185 ‘o ‘etau Tohi Tu‘utu‘uní, Kupu 4 si‘í, ‘oku peh hono fakaleá, “Ka ‘i ai ha fokotu‘u kuo tali he K miti Kakató ke fakalahi ha ‘aitemi ‘o ha vouti, kuo pau ke ‘oatu ia ki he K miti Tu‘uma‘ú ki he ngaahi me‘a fakapa‘angá ke ne :

- a. Fakapapau‘i ‘oku ‘i ai ha pa‘anga ki he fakalahi ko iá p
- b. Ke fokotu‘u mai ha founga ma‘u‘anga pa‘anga ki aí.”

‘E Ha‘apai 12 ‘oku ke fiem lie p ki he fale‘i ko eni ‘oku fai mai ‘e he Pule‘angá? Ne u ‘osi mamata au ki he fokotu‘utu‘u ko ia ‘a e K miti ko ia Ma‘u Mafai ki he Hiki V hengá. Ha‘apai 12 ‘oku ke fiem lie p ?

S miu Vaipulu: Sea kau ki‘i fakahoha‘a atu Sea.

Sea K miti: M 1 .

S miu Vaipulu: Tapu mo e Feitu'una Sea mo e Hou'eiki e Falé. Sea ko e Kupu hono 2 e Konisit toné, ko e me'a p ia 'a e Falé, 'o kapau te ne tali. Te nau pule p Fale ni ia ki he'ene me'a 'iló. 'Oku 'ikai ke kau ai 'a *Remuneration Authority* ia, ko e me'a p ia 'a e Fale ni. Kapau 'e tali ko 'ene 'osí ia. M 1 Sea.

Sea K miti: M 1 . Hoko atu 12.

Fakamanatu 'e he Sea ki he Minisita Pa'anga tu'unga 'oku 'i ai e Fale Alea.

Lord Tu'ivakan : Sea. Tapu atu Sea. Ko e me'a ko eni 'oku fokotu'u atu he Fakafofonga 12 Ha'apaí, ko e me'a 'ata'at p ia 'a e Falé, fakatatau p ki he Konisit toné. Ko e toki ki 'i 'amui ni p ia hono peh ke tuku ki ha sino tau'at ina koe'uh p mahalo ko e m 'a e Hou'eiki he 'ai 'enau me'a 'iló. Ka ko e me'a p ia mei he kuo hilí na'e fai p ia, pea ko ena ia na'e toki tuku p hang ko e lau na'e 'ai ki he *remunerations*. Ka ko e me'a ko iá ko e me'a p ia 'a e Fale ni. 'Oku mahino 'aupito 'a e ng ué. Ko e ng ue lahi 'aupito 'oku fai he Hou'eiki M mipa 'o e Falé, he 'oku 'alu e taimí mo e lahi e ng ué. Fe'unga p hono taimi pea kuo a'u mai ki he taimi kuo tau liliu. K ko e me'a ia ko e me'a p 'a e Falé Sea, kapau 'oku nau loto ki ai. K 'i he taimi tatau p , 'oku te'eki ke paasi ia ... ke kole p ki he Minisit Pa'angá 'ai p mo ke manatu'i 'oku mau kau he t feá. Ko e taimi ni ko nautolu ko eni he ngaahi 'ofisí, ko e toe p ke te ... kuo mei homo hoto topuva'é kita he ... k taki h fanga he fakatapú, 'oku mau kau p mo mautolu he t feá, ke 'uhí ke fakamanatu atu p me'a ko iá 'Eiki Minisit . Na'e tonu ke ki'i fakalahilahi hake *maintenance* mo e ngaahi me'a ko iá he 'oku tatali p ke toki 'osi e langa ko ena 'a e *St. George* kae toki fai ha ng ue ki hotau Fale Aleá. M 1 . Fokotu'u atu.

Sea K miti: Minisit Pa'anga? Ko e fokotu'u .

'Eiki Minisit Pa'anga: Fakam l atu. Ko kuo mahino e tu'unga ko . Ko e kole p au, ko e me'a ko l pooti ko *Remuneration Authority* 'oku kei 'at p taimi kapau 'oku ai, peh he Hou'eikí 'oku kei 'at ke talaange, ke tonu ke to e hiki hake mo e ngaahi 'uhinga ko ke hiki 'akí. Kuo u tui ko e ... 'oku kei 'at e matap ko iá. Kaikehe, ka 'oku mahino p honau fatongiá, ko e fokotu'u mai p pea toki lava e ... ke toki fai ki ai 'a e tu'utu'uni. Ka 'oku mo'oni kapau ko eni kuo kamata t fea, kuo u kole atu, tau 'osi ai leva e 'esitimetí heni he 'aho ni, ka tau 'o si'i feinga'i e tafa'aki ko Sea. M 1 . Fokotu'u.

Sea K miti: 'Eiki N pele 'o Niua.

Lord Fusitu'a: M 1 atu Sea. Tapu mo e Feitu'una, pea tapu mo ho Fale 'Eikí.

Sea K miti: K taki 'Eiki Minisit , ko 'ene 'osi p eni pea ke hoko.

Lord Fusitu'a: Ko e, 'oku ou poupu ki he fokotu'u ko 'anenai ke 'omi e pa'anga ko eni mei Fale Pa'angá, ke fakafoki ki Fale Alea, kuo u tui mahalo na'a 'oku fakapotopoto hono leva'i ange me'á mei ha feitu'u p tahá. Ko e me'a fekau'aki ko mo e me'a Fika 12, 'oku mahino ki he motu'a ni 'a e me'a ko 'oku tu'u ki ai 'a e Fika 12, 'oku makatu'unga 'i he me'a 'e 2. 'Uluakí ko

e pou tuliki 'a e Fale ni ki he ma'u mafai pule 'i he fonua ni, ko e *Executive, Legislative* pea mo e *Judiciary*. 'Io 'oku mahino ia. Pea 'oku 'i ai pea ... 'a 'ene mo'oni ko e fatongia ko 'oku tuku mai kia kitautolú ko e fatongia mafatukituki, pea 'oku 'ikai ke fen pasi 'a e vahe ko 'oku 'omaí, pea mo e fatongia ko 'oku tuku mai kiate kitautolú. Ka 'oku ou faka'apa'apa atu ki he Fakafofongá, lolotonga 'oku tau 'i he fe'amokaki 'i he sekitoa fakapule'anga lahi taha 'i he 'etau hisit liá, lolotonga 'oku tau 'i he fe'amokaki sekitoa taautaha lahi taha 'i he 'etau hisit liá, pea lolotonga 'oku fokotu'u mai he Pule'angá nimangeau f ngofulu tupu miliona ko e Patiseti lahi taha 'i he hisit lia e fonuá, 'oku ou fakap atu na'a 'oku ki'i...

'Eiki Minisit Pa'anga: Sea ki'i fokotu'u atu fakamolemole p Sea, kuo u 'ilo p 'oku t fea eni. Kuo u kole atu p 'oku 'ikai ke tonu e, ko e t fea mahalo 'oku kau eni ia he ki'i t fea 'oku ki'i lahilahí. Ka 'oku 'ikai ke fe'amokaki e me'a ia ko eni, kuo u fakatonutonu atu p me'a 'a e Hou'eikí. 'Oku 'ikai ke tau fe'amokaki he taimi ni 'etau ngaahi me'a ko ení. Ka ko 'eku fie lave ia mo e esitimetí. Ka 'oku ou kole fakamolemole p he h atú, Kuo u faka'amu p au, 'oku 'ikai ko e makatu'unga ia 'oku 'uhinga ai ko ... Fakatonutonu p Sea m l .

Lord Fusitu'a: Kuo u fakam l atu p Sea, ko e fie 'oatu p fakat t 'a 'etau tu'unga faka'ekon mika 'a e fonuá. Lolotonga 'oku tau 'i he tu'unga ko iá, 'oku ... ko e motu'a ni 'oku ou tui au 'oku 'ikai fen pasi 'a e v henga ko 'oku 'omí mo e ng ue ko 'oku fuesiá. Kae lolotonga 'a e tu'unga faka'ekon mika ko iá, kou peh , k taki, kuo u fakam l ki he fakam atoato'i e fatongjá. Na'a 'oku ki'i faka'atu'i, tau sio atu ai ha ki'i ta'u 'e taha, kae ... ke hilifaki ha hiki v henga peh ki he kakai e fonuá...

<003>

Taimi: 1420-1430

Lord Fusitu'a: ...lolotonga 'a e tu'unga peh 'a e 'ikon miká, oku 'ikai ke faka'atu'i. 'Oku mahino'i p 'a e ngaahi makatu'unga ko 'oku ke me'a mai'aki, pea 'oku kau 'a e Feitu'una pea mo e Sea 'a e K mitú 'i hono fakam toato'i 'a e fatongia he 'oku mahino'i ko e meimei 'aho kotoa mei Sanuali ki T sema, 'oku mo me'a moua heni, pea 'oku mole ho'omo pa'anga 'a moua, 'o a'u ki he tu'unga 'oku mole ho'omo pa'anga 'amoua ke fakahoko 'a e fatongia ma'a e v hengá. Neongo p ko e fatongia ia kuo pau ke fakahokó ko 'etau ng ue ia, ka ko 'eku ki'i fakap atu p ke tau faka'atu'i ki he kakai 'o e fonua hono toe hilifaki atu 'a e me'a ko eni he ta'u ni kae fai ha sio ki he ta'ufo'ou.

Lord Tu'ilakepa: Kau ki'i tokoni ki he 'Eiki N pelé fakamolemole.

Sea K miti Kakato: Ko e tokoni.

Tokanga ke fakapotopoto vahe kau M mipa

Lord Tu'ilakepa: Ko e fehu'i ko na'a ku 'ohake 'anenai 'a e fo'i lea ko faka'ehi'ehi, he koe'uh ko e Fale ko eni, ko e Fale eni meimei k toi 'a e me'a 'a e fonua ai. Ka mou me'a ki ai 'Eiki N pele. 'Omai 'a e fu'u pa'anga ko e nimangeau f ngofulu miliona, ke fakakaukau'i 'e he ni'ihiki ko eni 'oku taau? *full stop* Sea, he 'ikai ke u toe lave ki he ' me'a ko ia Sea. 'Oku ongoongosia 'a e Feitu'una mo e kau M mipa ko e 'uhinga hono 'ohake 'a e me'a ko eni. Hang

ko e me'a 'oku me'a ki ai 'a e Minisit Pa'anga. 'Ave 'a e ngaahi fakakaukau ki ai, koe'uhí he kou fu'u 'ohovale au he kou sio hifo au ki he me'a ko eni ia, kuo a'u 'a Ha'amoá, Solomone ki he 1 kilu tupu. 'Oku 'ikai ke tau faka'amu kitautolu ke tau a'u ki ai. Tau faka'amu p ke 'ai p ki he lelei mo e tu'unga mo'oni mo totonú. 'Oua 'e 'ai ke tau fakap p lou'i 'a e kakai 'o peh , 'oku 'ikai ke fai ha ng ue 'i Fale Alea. 'Oku tuku telinga kotoa 'a e kakai 'o e fonua. Ko e h ho'o me'a 'oku fai 'i he Fale ni, pea 'oku totonu ke 'oatu mo e ngaahi mon 'ia ko ia ki he kau M mipá. Sea, fakamolemole p na'a 'oku peh 'oku ou kole p ki he 'Eiki N pele. Tukuange ke fai 'a e feme'a'aki he ko e ta'u lahi 'emau fokoutua 'i he Fale ni, 'oku hang 'oku 'i ai ha me'a 'oku ne ta'ofi. Hang ko e me'a ko eni 'oku 'ohake 'e he kau Fakafofonga he taimi ni. Kiate au 'oku napangapangam lie p pea 'oku fe'unga. Ko e Kalake! Fu'u lahi ke fakalaka ia 'ia moutolu kau M mipá. Ko 'etau sio ko eni ki he kaha'ú ke ha'u ha ni'ihi to'u Fale Alea ke ne fetongi 'a e ngaahi Sea ko eni, pea nau peh . Na'e taau p mo fe'unga mo e kau tangata 'o e 'aho ko ia ke nau 'ai 'a e me'a totonú.

'Eiki Pal mia: Sea, ke u ki'i fakahoha'a atu.

Sea K miti Kakato: 'Eiki Pal mia!

'Eiki Pal mia: Na'e 'osi me'a'aki 'e he 'Eiki Minisit ko eni me ihe Kasitomu, T naki Pa'anga. 'Oku 'i ai 'a e fo'i sino faka-pule'anga kuo fokotu'u pea ko 'enau tefito'i fatongia ke nau hanga 'o fakafuofua 'a e v hengá. Ka neongo ia, 'oku 'i ai 'a e lao ia 'a e Konisit tone kuo fokotu'u mai 'e he Fakafofonga ko 'oku fa'iteliha p 'a e Fale Alea ia ki he'enau Fale Alea.

Ko 'eku fokotu'u. F f ke tau tali 'a e v henga lolotonga he taimi ni, ka mo fokotu'u mai 'e m ua he 'oku 'ikai ke tapu 'a e fokotu'u mai. Mo hanga 'e m ua 'o fokotu'u mai ko e ha 'a e v henga totonú ke 'ai pea 'ave ia ki he K miti ke tau alea'i. Ko u fokotu'u atu ka tau nounou.

Lord Tu'ilakepa: Sea, mahalo 'oku muimui'i lelei p 'e he Feitu'una 'etau feme'a'aki 'i he Fale ni. Ko e 'u fokotu'u kuo 'osi kole mai 'a e 'Eiki Minisit Pa'anga ke 'ave ki he ni'ihi ko eni, ka 'oku ke kei tu'u p 'i he Fale ni 'a e tau'at ina 'a e Fale ni, ke nau fokotu'u fakapotopoto 'a e tu'unga ko 'a e ngaahi mon 'ia 'Eiki Sea. 'Oku hala 'aupito, 'aupito 'Eiki Sea, talu mei 'aneafi ke 'i ai ha ngaahi sino tau'at ina heni, he ko hono olá eni 'a e ngaahi sino tau'at ina kuo hang ko kuo tau'aki nana'i 'a e ongo tafa'aki Sea. Tuku ai p ke 'ai 'e he Falé. pea hanga 'e he Fale 'o fakafuofua lelei p Sea. 'Ikai keu toe lave ki ai Sea.

Lord Fusitu'a: Sea, 'e 'osi p 'eku taimi 'aku 'i he

Sea K miti Kakato: K taki ko e Minisit Mo'ui.

Lord Fusitu'a: K taki Sea, na'e te'eki ke 'osi atu 'eku fakamalanga.

Sea K miti Kakato: Ko e ha 'a e me'a 'oku

Lord Fusitu'a: Na'e tokoni mai 'a e 'Eiki N pele na'e kei fai 'eku fakamalanga ...

Sea K miti Kakato: Ko e tokoni!

Lord Fusitu'a: Ko e tokoni mai 'a e 'Eiki N pele Fika 2 mei Vava'u lolotonga 'eku fakamalanga.

Lord Tu'ilakepa: Ko ia Sea. Na'a ku tokoni Sea, ko e fakaikuiku hifo 'a e N pele pea me'ahifo mo e h atu 'eku tokoni pea u 'alu ai p au he kuo 'osi ia.

Lord Fusitu'a: Te'eki ai! Te'eki ai! 'Oku 'i ai 'a e ki'i me'a ia 'oku ou fie lave...

Lord Tu'ilakepa: Ko e 'uhinga 'ene me'a hake ki 'olunga mahalo 'oku 'ikai ke fu'u t lelei 'eku talaange ki ai, ke ne mea'i. Kuo ne 'osi me'a mai koha 'Otua mo Tonga ko hoku Tofi'a, 'oku 'ikai ke tau kau kitautolu ai.

Sea K miti Kakato: Mou me'a k toa ki lalo, k taki 'o me'a ki lalo. 'Eiki Minisit Mo'ui.

Fakama'ala'ala founa faka-falemahaki Hou'eiki M mipa

'Eiki Minisit Mo'ui: Sea, tapu p mo e Feitu'una kae 'uma' 'a e Hou'eiki M mipa 'o e K miti Kakato. Sai Sea, keu ki'i afe mai p au ki he ki'i me'a nounou p 'e ua Sea, 'oku tokanga ki ai 'a e motu'a ni.

'Uluaki p Sea, kou fie tokoni atu p au 'anenai ki he fokotu'u ko ia 'a e Fakafofonga N pele pea mei he Fika 1 mei Vava'u pea mo e faka'amu ko ia ke fili ha Toket makehe kae 'uma' ki he kau Hou'eiki M mipa 'o e Fale ni. Ka ko u hanga p 'e au Sea, 'o tokoni atu p kihe tu'unga lolotonga ko 'oku fakahoko ai 'etau ngaahi sivi faka-falemahaki p 'ave faka-falemahaki 'a e kau M mipa 'o e Fale ni.

Ko e tu'unga 'oku 'i ai he taimi ni Sea, 'oku 'i ai p foki 'a e ngaahi fokoutua 'oku kehekehe. 'Oku 'i ai 'a e fokoutua 'o e fa'ahinga ko e palopalema 'o e mafú. 'Oku 'i ai 'a e fa'ahinga ko e langa kete (h fanga he fakatapu) mo e ngaahi fokoutua kehekehe p Sea. Pea 'oku 'i ai p 'a e kau Toket mataotao 'i he potung ue 'oku nau tokanga'i 'a e ngaahi tafa'aki ko eni. Pea ko e taimi 'oku hoko ai 'a e fokoutua, 'oku me'a atu p 'a e M mipa 'o fakahoko pea 'oku fai tau'at ina 'a e sivi ko ia mo e fakapapau'i pea ko e toki me'a ia 'a e motu'a ni, 'Eiki Minisit Mo'ui ko hono endorse mai ki he Sea 'o e Fale Alea. 'A ia 'oku mahu'inga ke mea'i 'e he Hou'eiki ia Sea. Ko e ngaahi sivi pea mo e ngaahi faito'o 'oku 'ikai ke malava 'i Tonga ni, ko ia 'oku toki 'ave ko ki tu'apule'angá.

Sea, kuo 'osi 'i ai p 'a e fakalalakala ia he taimi ni. Ko e taimi ni 'oku 'i ai 'a e CT Scan ma'u mai 'e he potung ue, 'oku 'i ai 'a e mammogram kia nautolu ko 'oku fiema'u 'a e ngaahi me'a ko ia Sea, pea kapau 'oku 'ikai ke lava, 'oku toki fai mai leva 'a e tohi 'o fokotu'u mai ki he kau Toket ko eni ki he motu'a ni, ke endorse mai ki he Sea 'o e Fale Alea, 'i ha taimi vave ke fakahoko ai 'a e faito'o. Pea ko e ki'i fakamaama p ke 'ai p ke mahino ko e ngaahi sivi mo e ngaahi faito'o 'oku 'ikai lava 'i Tonga ni, pea 'oku fai leva 'a e recommendation ko ki he Sea 'o e Fale Alea ke fakahoko. Ko e ki'i tokoni atu p ai Sea.

Ke fakatokanga'i hono vahevahe s niti v henga ko e sio ki he fanga ki'i motu

Ko e ki'i me'a faka'osi p Sea. Ko 'eku kole p 'a'aku ia ke fakatokanga'i 'e he Fale Alea ni he kuo foki mai 'a e pa'anga fakav hengá ki he Fale Alea ni. Sea, 'oku tui p 'a e motu'a ni ke mahu'inga p ke fakatokanga'i 'a e anga 'o e vahevahe 'o e s niti fakav hengá. 'Oku tui 'a e

motu'a ni 'oku 'i ai ko Ha'apai 12 mo Ha'apai 13 'oku 'i ai 'a e ki'i motu makehe ai 'e 15. Ko Vava'u 14 'oku 'i ai 'a e ki'i motu 'e 11 pea mo Niua.

Sea, ko e 'uhinga 'eku ...he ko e fefakatau'aki 'i he mahu'inga 'o e pa'anga. Ko kinautolu ko 'i Tongatapu ni, 'oku 1 ki he 1. Ko 'ete'alu atu p 'o fakatau 'i he falekoloa 'o 'alu. Sea, kapau tete 'alu atu 'o fakatau ha ki'i tangik vai mei he *RotoMould*, ma'u 'i he fo'i mahu'inga tatau. 'E toe totongi he vaka 'o uta ia ki Pangai p ko Neiafu. 'Oku 'ikai ke 'osi ia ai. 'E toe totongi ha ki'i vaka ke si'i 'ave ke a'u ki Hunga, a'u ki 'Ovaka. Sea, 'oku 'uhinga peh 'eku fakahoha'a Sea, 'a e *equity* pea ko 'eku 'uhinga p 'aku ke fakatokanga'i 'e he Falé ni, ke 'i ai ha ki'i tokanga makehe, ko e fo'i *constituency* p 'e f .

Sea, 'oku tatau tofupia mo ha'atau lele atu ki Teufaiva 'o mamata sipoti. Ko ha taha l l a mo ha taha nounou. Ko e ' 'oku mita ia 'e 1.8, 1.9 'a e tama l l a kae 1.6 . Ko e tama ko 'oku l l a Sea, lava ia ke sio kihe tau 'o 'ilo 'a e ngaahi me'a. Ko e ki'i tama ko 'oku nounou. Faka'ofa 'ene kakapa, ko e me'a p 'oku kolé Sea, ha ki'i puha ke tu'u ai 'a Vava'u 14, Ha'apai 12, 13 mo 17, ke nau lava 'o sio tau, ke nau ma'u 'a e m lie tatau 'oku ma'u 'e he kau Fakafofonga ko .

Sea, ko e 'uhinga p ia 'eku fakahoha'a Sea, ke fakatokanga'i p . Mahino ko e Patiseti eni ia kuo 'omai. Kapau 'oku tau peh 'oku hiki 'o taki 2 kilu 'a e ' v henga pa'anga faka-Fale Alea. Ko e ki'i *top-up* p Sea. Ko e ki'i 3 mano ke lava 'o fakakakato 'a e ngaahi me'a ko , he ko e 'alu ko 'a e m lohi 'o e pa'anga mo e tu'unga fakapa'anga ko 'o e mahu'inga 'o e koloa. 'E taha ia ki he taha 'i Tonga ni. Ko Vava'u ia a'u ia ki ai kuo taha ia ki he fitu pea a'u ia ki Niua kuo taha ia ki he hongofulu.

Sea, 'oku peh p 'a e ki'i fakahoha'a ke tau fakatokanga'i ange mu'a 'a e ngaahi fiema'u vivili ko ia 'oku fiema'u ia ke

Lord Tu'iha'angana: Sea, kole p ki he Minisit ke u ki'i tokoni nounou p . Tapu mo e Feitu'una mo e Hou'eiki 'o e K miti Sea. Poupou au ki he fokotu'u ko eni ko e 'uhinga ki he fo'i konga ko eni. K ke mea'i p 'e he 'Eiki Minisit ko e ngaahi v henga ko eni, ko e ngaahi v henga mohu founga eni. 'Oku ke kole koe ke 'omai ha puha ka 'oku ke fakatokanga'i 'e koe ke vakai'i 'oku lolotonga 'i ai

<004>

Taimi 1430-1440

Lord Tu'iha'angana: ...me'a ia 'oku lolotonga tu'u ia ai he taimi ni 'o sio lelei p ia he tau he taimi ni.

M teni Tapueluelu: Sea k taki kau ki'i fakahoha'a atu Sea fakamolemole.

'Eiki Minisit Mo'ui: Sea ki'i faka'osi atu p Sea.

Sea K miti Kakato: K taki Tongatapu 4 ke faka'osi mai .

'Eiki Minisit Mo'ui: 'Oku ou tui p au ia 'oku 'osi mahino p ia ki he Fale 'Eiki ni kae 'uma' ...mou fanongo ki he fakahoha'a, pea 'oku ou fakatauange au ki he 'Otua M fimafi ke 'omai loto lelei kia kitautolu ke fakatokanga'i ange ko e taha ia he ngaahi me'a 'oku malanga'i fakam mani lahi he taimi ni 'a e *universal coverage* ke a'u ke 'oua na'a li'ekina ha taha kae a'u neongo 'oku ke nofo 'i f kae 'oua te ke *disadvantage* ko e 'uhinga ko ho'o nofo 'i motu. 'Oku ou fakamolemole atu au Sea ...

Sea K miti Kakato: Kau 'a Tongatapu 9 he tu'u mei he puha.

'Eiki Minisit Mo'ui: ...p na'e tu'unga nai 'i he h 'emau si'i tutupu hake 'i motu, pea m l ...

Sea K miti Kakato: 'Eiki Minisit k taki 'oku kau 'a Tongatapu 9 'i he tu'u 'i he ki'i puha?

'Eiki Minisit Mo'ui: Mahalo p ko ha ki'i puha ka ko ha ki'i puha si'isi'i ange. K 'oku ou fakam l atu Sea 'i he ma'u faingam lie.

Sea K miti Kakato: M l , k taki 'e Tongatapu 4, 'e Ha'apai 12 na'a ku tokanga atu ke faka'osi ho'o me'a, pea 'ikai te ke tokanga mai koe pea ke tokanga holo p koe pea ko e 'uhinga ia na'e 'alu ai 'etau malanga, kae tuku atu Tongatapu 12 faka'osi ho'o malanga hoko atu 'a Tongatapu 4 pea N pele Niuatoputapu.

M teni Tapueluelu: Sea ko 'oku ne tali ke u ki'i pou pou ange leva pea toki faka'osi p Sea.

Sea K miti Kakato: 'Ikai, pou pou.

M teni Tapueluelu: Tapu mo e Feitu'una 'Eiki Sea pea peh ki he m mipa 'o e K miti Kakato. Sea 'oku ou tu'u p ke u fai ha fakam l ki he 'Eiki Sea hono 'ofisi 'i he patiseti ko eni 'oku fokotu'u mai pea kau ai 'a e palani ng ue 'Eiki Sea. 'Oku ou tui p 'e tokoni 'a e palani ng ue ko eni 'oku 'omai ke tali 'a e ngaahi fehu'i mo e ngaahi tokanga ko eni 'oku tokanga ki ai 'a e hou'eiki m mipa 'Eiki Sea. Kau ai 'a e fokotu'u ko eni kau ki he v henga, mahino p ki he motu'a ni 'a e anga 'a e pelepelengesi mo e faingata'a'ia 'a e kau m mipa kau ki ai pea kuo tuku ke nau fai 'enau fakamalanga, kau ai 'a e tokoni ko eni ko e kole ki he v henga ke hiki 'o ua kilu, 'oku kau 'a e motu'a ni ia he pou pou ki ai, ka 'oku ou tuku ko hono 'uhinga ko e 'Eiki Minisit Pa'anga ko ia 'oku faka'uto'uta mei he tafa'aki ko ia.

Kau 'oatu p mu'a 'Eiki Sea 'a e ki'i k pasa 'oku tuku mai 'e he 'Eiki Sea 'o e Fale Alea ke tataki 'aki kitautolu ko 'ene palani ng ue, 'oku he 'i he 'ene talamu'aki 'o peh . 'Oku fiema'u ke tulifua 'a e Fale Alea ki ha founa pule 'oku fakatemokalati ange.

Sea K miti Kakato: K taki Tongatapu 4 peesi fiha ia?

Pou pou'i ke hiki 'a e pa'anga faka-v henga pea mo hono hiki mai ki he Fale Alea.

M teni Tapueluelu: Pees 3 'Eiki Sea. Palani ng ue ia 'a e Fale Alea. 'Oku fiema'u ke tulifua 'a e Fale Alea ki ha founa pule 'oku fakatemokalati ange 'i he lolotonga 'a e taimi ko eni 'o e

liliu. Fokotu'u mai 'e he Pule'anga 'Eiki Sea 'oku 'i ai 'enau k miti 'anautolu ke nau tokanga'i 'a e v henga, 'oku tau fokotu'u atu 'etautolu 'oku pule 'a e konisit toné ia, ka ko e tulifua ko ia 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea ke fakahoko mai ha ngaahi founa ng ue 'oku fakatemok lati mo lelei ange mo fakalalakaka pea 'oku 'asi heni mo e fo'i lea ko e fakaeonop oni. Mahalo ko e 'uhinga ia ko 'a e tautapa 'e ki'i fakalalakaka mo e mata'i fika 'aki 'a e fakaeonop oni mo ia 'e 'Eiki Sea. Pea 'oku 'i ai 'a e pou pou ki he patiseti ko eni 'a e Sea 'o e Fale Alea mo e fakam l ki he ng ue 'oku fai.

'Eiki Sea ko 'eku pou pou p ia 'a'aku ki he fokotu'u ko ia ke hiki mu'a 'a e pa'anga v henga mei he taha kilu nima mano ki he ua kilu ko hono 'uhinga fakatatau p ia ki he 'a'ahi 'oku mau fai holo ki he kakai 'i he 'a'ahi fakav henga 'oku mahino 'oku lahi 'a e fiema'u. Ko e me'a p 'oku ou fokotu'u 'e au 'Eiki Sea, kapau 'e hiki mai mei he falepa'anga ki he Fale Alea, pea 'omai p mu'a mo hono ngaahi me'afua mo e founa ng ue. Na'e kau 'a e motu'a ni 'i he faingata'a'ia hono feinga'i mai 'a e pa'anga mei falepa'anga, ka ko 'eni Sea ko e ngaahi me'ang ue ko mo e founa ng ue 'oku nau ng ue 'aki mo fakapapau'i 'oku malu 'a e pa'anga, pea 'oku kau ai mo hono fokotu'u ke to e fou 'a e pa'anga ko eni 'i he *procurement* kapau 'oku ng ue'aki ki hono fakatau ha koloa hangatonu mei falepa'anga.

Ko e ngaahi founa 'eni ia 'Eiki Sea 'oku ou peh 'oku malu pea ko 'eku fokotu'u p 'a'aku kapau 'e 'omai ki heni ki he Fale Alea, ko e pa'anga lahi eni 'Eiki Sea, ua miliona tupu fakak toa kapau 'e tali 'a e uakilu ko e tolu miliona tupu fakak toa 'i he ta'u. Pea fakapapau'i p mu'a 'a e founa ng ue 'Eiki Sea ke fakatatau mo e palani ng ue. Na'e me'a 'e taha 'a e Hou'eiki N pele 'o fekau'aki mo e ki'i fakalanulanu ko eni tala ai ko lelei mo e 'ikai ke fu'u lelei hono tokanga'i 'o e pa'anga 'oku 'omai mei falepa'anga 'Eiki Sea. Na'e 'asi ai 'oku tau kulokula pea 'oku hang kiate au ko hono *revise* mai 'oku tau engeenga, 'ikai ko e kulokula Sea ka 'oku peh 'a e taki 'o e tokanga fekau'aki mo hono tokanga'i ko ia 'a e pa'angá 'Eiki Sea ka 'oku ou pou pou. Kapau 'oku faingam lie Hou'eiki Pule'anga pea tali p mu'a ke hiki hake mei he taha kilu nima mano ke ua kilu, m l 'aupito 'a e ma'u faingam lie 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: M l . Fika 12 hoko.

Vili Manuopangai Faka'osiula Hingano: 'Eiki Sea 'oku ou fakam l atu ki he Feitu'una, fakam l ki he ngaahi tokoni kotoa p kuo fakahoko mai fekau'aki pea mo e kaveinga ko eni na'e fai atu ki ai 'a e fakahoha'a 'a e motu'a ni.

'Eiki Sea ko e ki'i me'a faka'osi p 'oku ou fie lave au ki ai 'oku ou tui p au kuo mea'i 'e he Feitu'u na pea mea'i 'e he Hou'eiki M mipa 'o e Fale 'a e 'uhinga 'oku seti ai 'e he ngaahi fonua lalahi 'o m mani mo ha ngaahi fonua kaung 'api 'o e Pasifiki 'a e tu'unga v henga lelei ma'a e Hou'eiki M mipa honau Fale Alea, ki he 'uhinga ko eni ko e *corruption*. 'A ia na'e 'osi fai 'a e savea mo e fakatotolo 'oku lahi 'a e *corruption* 'i he ngaahi Fale Alea ko e 'uhingá ko e 'ikai ke sai 'a e tu'unga v henga. Pea 'oku tau fanongo p ki ai kuo hoko 'a e ngaahi me'a lahi 'i he ngaahi Fale Alea lahi ko e 'uhinga ko e pa'anga, pea 'oku ou peh 'e Sea 'eku faka'amu pea mo e ...mo 'eku tokanga ki he kaveinga ko eni he 'oku mahu'inga hang ko e me'a ko eni 'oku fai ki ai 'a e feme'a 'aki te manga ki mata'u ko e pa'anga, manga ki hema ko e pa'anga. Pea kapau 'oku ongo'i 'e he m mipa 'oku fiem lie 'a hono tokangaekina ia 'oku 'ikai ke to e hoha'a, he'ikai ke to e hoha'a ia ke fai ha fa'ahinga founa ke maumau'i ai 'a e lao fekau'aki pea mo e pa'anga.

‘Eiki Pal mia: Sea kau ki’i fehu’i ange.

Sea K miti Kakato: ‘Eiki Pal mia.

‘Eiki Pal mia: Te ke lava mai ‘o fokotu’u mai ha fika he’ikai ke to e hoha’a ai ‘a e kau m mipa? Fakah mai angé ha fo’i fika pau ‘e vahe ‘a e Fale Alea pea ‘ikai ke to e hoha’a.

Sea K miti Kakato: Tongatapu 12.

Vili Manuopangai Faka’osiula Hingano: M 1 Sea. ‘Oku ou fie to’o mai eni Sea ‘a e ki’i fakahoa ko ia na’a ku fai, tu’unga v henga ko ia ‘o e Fakafofonga Fale Alea...

‘Eiki Pal mia: Sea fakamolemole mu’a ko ‘eku fehu’i ...

Vili Manuopangai Faka’osiula Hingano: ...’i Ha’amoaa...

‘Eiki Pal mia: ...’oku faingofua, he ko e Fakafofonga Fale Alea ia pea ko hono v henga ‘oku ma’u he taimi ni. Fokotu’u mai angé fika ko he’ikai ke to e hoha’a ai.

Fokotu’u ke ‘ave ki he K miti Pa’anga e fokotu’u ke hiki e v henga

Lord Tu’iha’angana: ‘E Sea kau tokoni ki he Fakafofonga ke tali ‘a e fehu’i ko . Tapu mo e Feitu’u na Sea mo e Hou’eiki ‘o e K miti. Tu’uma’u p Fakafofonga ‘i ho’o fokotu’ú he ko ho’o fokotu’ú ia pea ko ho’o fakamalanga mai ko ena pea mo e ngaahi tokoni ko na’e ‘osi ‘oatu ‘oku ou tui ko e me’a ia ...he ‘oku ou tui p au ‘Eiki Pal mia ko ‘ene faka’osi’osi mai ‘ene malanga ka ko ‘ene fokotu’u maí ‘uluaki ke fakakaukau’i ke tukuhifo eni ki he K miti Pa’anga ke nau fai ha ng ue ki ai, pea ‘oku ‘oatu ’a e ngaahi tokoni ko eni fel ve’i mo e l pooti ko eni ‘o e *remuneration authority* mo e me’a ko ia, ‘oku ou tui kapau ‘e fokotu’u ke tukuhifo eni ki he K miti Pa’anga te nau toki ng ue fakataha leva, ka ‘oku mahalo ko e fokotu’u ia ko ho’o fokotu’ú ia, ‘oku ‘ikai ke ma’u ha fika tuku ki he K miti Pa’anga ke nau fakakaukau’i ‘o ‘omai ‘a e ngaahi *information* mo e ‘ me’a k toa ko eni ‘o fakakaukau’i pea te nau fokotu’u mai ‘enautolu ‘a e fika, m 1 . Ka ke tu’uma’u p koe ho’o me’a pea ke faka’osi’osi ho’o malangá kae hoko atu ho’o fokotu’u.

Sea K miti Kakato: M 1 .

Vili Manuopangai Faka’osiula Hingano: M 1 ‘Eiki Sea, faka’apa’apa lahi ki he tokoni ko eni ‘oku ‘omai ‘e he Hou’eiki, kae ‘uma’ ‘a e me’a ‘oku me’a mai ki ai ‘a e Pal mia. ‘Eiki Sea, ko e v henga ko eni ‘oku ‘omai ko ‘o fakatatau ki Ha’amoaa, v henga ‘o e Fakafofonga Fale Alea, hiva mano nima afe valungeau tolutaha seniti ‘e nima, Ha’amoaa ia.

‘Eiki Sea ‘oku ‘ikai ke u ‘uhinga hang ko ‘eku lave ‘anenai ke fakatatau ...

‘Eiki Minisit T naki Pa’anga H mai: Fakatonutonu ‘Eiki Sea, fakatonutonu ...

Sea K miti Kakato: Fakatonutonu, fakatonutonu.

‘Eiki Minisit T naki Pa’anga H mai: Ki’i fakatonutonu ko e hiva mano ko ena ko e t l ia.

Vili Manuopangai Faka’osiula Hingano: Na’e te’eki ai ke u peh atu’e au ko e pa’anga p te u peh atu ko e t l . Ka ko e me’a ia ko eni ‘oku ‘i he pepa ko eni pea ‘oku ou tali p ‘e au. ‘Eiki Sea kuo ‘osi ‘a e me’a ia ‘oku ou tokanga au ki ai kuo ‘osi ‘oatu k toa pea ‘omai mo e ngaahi tokoni mo e me’a, k ‘oku ou fokotu’u atu ‘e au ia, tau tali ‘a e vouti ko eni, pea tukuhifo eni ki he K miti Pa’anga ke fai ‘a e ng ue ko eni ki hono fakalelei’i ‘o e v henga ko eni ‘o e kau m mipa ‘o e Fale. Ko e me’a p ia ‘oku fai ki ai ‘a e fakahoha’a Sea, pea ‘oku ou tui kuo ‘osi mea’i k toa p ‘e he m mipa ia ‘a e tu’unga ko eni ‘oku ‘i ai ‘a e kaveinga ko eni, ko e fokotu’ú p ia Sea.

Sea K miti Kakato: ‘E N pele ‘o Niuatoputapu, ‘e Niua ‘oku to e ‘i ai ha me’a fo’ou p ko e me’a motu’a p ia.

Lord Fusitu’a: ‘Io ko e ki’i lave atu p ki he ongo me’a na’e ‘ohake ‘anenai ‘Eiki Sea. ‘Oku ou pou pou au ki he hiki ke ua kilu ki he ‘ constituency fund, ka ‘oku ou fie lave ki he me’a na’e lave ki ai ‘a e N pele fika l ‘o Vava’u pea mo e N pele fika l ‘o Ha’apai ‘anenai.

Ko e ‘uluaki na’e ‘i ai ‘a e me’a ‘a e ‘Eiki N pele fika l ‘o Vava’u p ko f ko ‘a e ...

<005>

Taimi: 1440-1450

Totonu ke kau mo e Hou’eiki N pele ki hono leva’i ‘o e Pa’anga fakav henga.

Lord Fusitu’a : (Hoko atu) ki he ‘inasi e N pel ko iá, ‘a e founga ng ue anga maheni, ko e *constituency fund* ‘oku tuku p ia he N pelé ke leva’i ‘e he M mipa e Kakaí, ‘a ia ‘oku mau meime i tatau kotoap , hei’ilo na’a toki fakatonutonu mai ‘e ha taha. ‘Oku ‘i ai p e fanga ki’i feng ue’aki ke leva’i’aki ka ‘oku meime i tuku p ia ki he Fakafofonga e Kakaí. Ko hono, ko e hingoa e me’á ko e *Constituency Fund*, ‘oku ‘ikai ko e *constituency fund* ki he Fakafofonga e Kakaí ‘ata’ata p . Ko ia ai, ‘oku tonu p ke ‘i ai ha fekau’aki ‘a e N pelé, ki hono leva’i ‘o e me’a ko iá. Pea ‘i he’eku tuí, ko e solova’anga ‘o e hiki ‘o e me’a ko iá, ‘oku ou fokotu’u atu ki he Pule’angá ke nau fakakaukau’i na’a ko ha founga eni ke solova’aki ia. Ke ‘omi ‘a e pa’anga ko mei he ngaahi K miti Fakalakalaká, ‘oku pule’i ‘e he K miti ko iá, ‘omai ia ki he *constituency fund* ‘a e Falé, he ‘oku fakatou M mipa e N pelé, pea mo e Fakafofonga e Kakaí, e Falé, pea fakatou M mipa ‘i he K miti Fakalakalaká. Ko e ngaahi me’a ‘e hoko ‘i he me’a ko ení. ‘Uluakí, he’ikai ke toe hiki hake ‘a e fiema’u ki he kumi pa’anga fo’ou ‘a e Pule’angá, ki he me’a ko ‘ení. Ko e ‘omi p mei he K miti Fakalakalaká, kae fakalele mei Fale Alea ‘e he M mipa e Kakaí, mo e N pelé. Ko e me’a hono uá,

M teni Tapueluelu : Sea, ‘oku ou ki’i fiema’u p ke u tokoni.

Sea K miti Kakato : N pele, k taki ko e tokoni.

Lord Fusitu’a : K taki, tuku ke ‘osi ‘eku fakahoha’á pea toki fai.

Tui Tongatapu 4 ko e pa'anga fakav henga ke ng ue'aki p ia kau Fakafofonga Kakai

M teni Tapueluelu : Sea, kataki p mu'a kau ki'i fakatonutonu, ko hono 'uhingá na'a taki hala 'a e fekau'aki mo e *constituency fund*, Sea. Ko e pa'angá ia ko ení, ko e 'uhinga ki he pa'anga v henga 17. Na'e 'ikai ke 'uhinga ia ke kau ai e Kau N pelé, 'Eiki Sea. Pea 'oku ou tui p ke angalelei p e Kau N pelé, 'oku ou tui ko e 'aho ko te mou laum lie lelei ai ke fili moutolu 'e he kakaí, 'aho ko iá 'oku ou peh 'oku totonu, Sea, ke nau kau hono pule'i e pa'anga ko iá.

Lord Fusitu'a : K taki, 'oku ou fakatonutonu p 'a e fakatonutonú. 'Oku toe fakafofonga'i atu pe 'e he kau N pele 'a e ngaahi v henga fonuá, 'o hang ko ia, ko e 17. Ka ko 'eku fakam l atu ki he fakatonutonú.

Sea K miti Kakato : M l . Ko e 'omai p 'e he N pelé he'ene *opinion*.

Veivosa Taka : Sea, ki'i fakatonutonu.

Sea K miti Kakato : Fakatonutonu.

Veivosa Taka : Sea, ko e fakatonutonú, tapu mo e Feitu'una. Ko e fakafofonga'i 'e he N pele 'a e kakai ko na'a nau fili iá. Ko e toko taha na'e fakafofonga'i mai 'a e Kakaí, 'a e Kakaí, mei he vahefonua p ko iá. M l Sea.

Ke felotoi p N pele moe Fakafofonga e kakai ki hono ng ue'aki e pa'anga Fakafofonga V henga

S miu Vaipulu : Ke u tokoni atu, Sea. Sea, ke u ki'i fakahoha'a atu. Tapu mo e Feitu'una, 'Eiki Sea. Ko e pa'angá, ke 'ave ki he v henga ko kuo 'osi vahe 'e he fonuá. 'Oku 'ikai ke peh ia ke pule e N pel , pule e kakaí. Ko e kakai ko 'oku 'ave ki ai 'a e pa'angá, me'a ia 'oku mahu'ingá. Kakai tatau p . Ka 'oku ou tui au ia, ko 'ene felotoi p e N pele mo e Fakafofonga e Kakaí, pea 'e fen pasi lelei p e me'á ia. Kae 'oua 'e fusi 'e e 'ene totonu 'a'ana, fusi 'e e. Ko e ki'i siliní 'oku si'isi'i, 'ikai ke 'i ai ha silini lahi ia. Felotoi p kinaua kuo fe'unga ia. M l Sea.

Sea K miti Kakato : Mo'oni 'aupito 'a Vava'u 15 he felotoí.

Lord Fusitu'a : Fakam l ki he tokoní, fakam l ki he fakama'ala'ala kuo faí. 'Oku 'ikai ko e poiní ko e fef siakí, ko e poiní ke 'omi e sino'i pa'anga ko eni mei he K miti Fakalalakaká, 'o na fakatou 'i ai, 'o 'omi ia ki he Falé ki he *Constituency Fund*, 'oku na fakatou 'i ai, ke na fakatou ng ue'aki hono leva'i ke ng ue'i 'a e v henga e fonuá. Na'a ko ha solova'anga ia 'a e 'ikai ke 'i ai ha pa'anga ke hiki'aki e 2 kilu. 'Omi a e pa'anga ko iá, 'omi ia ki he *constituency fund* ko 'a e Falé. Ko e fokotu'u ia ke fakakaukau'i 'e he Pule'angá 'enau *constituency fund*. M l Sea.

Sea K miti Kakato : M l . 'Eiki Minisit T naki Pa'anga.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Tapu pea mo e 'Eiki Seá. Tapu p mo e Hou'eikí. 'Eiki Sea, 'e toe po'ulia p e 'aho ni he ki'i vouti si'isi'itaha ko eni mo faingofua taha. 'Oku ou

faka'apa'apa ki he ngaahi fakakaukau kuo fokotu'u maí, pea 'oku ou pou pou atu ke tuku ki he K miti Pa'angá. Kapau ko e loto e Fale ni ke vakai'i e lipootí, pea toki fai mai ha fokotu'u kimui. Ko e fokotu'u na'e fai atú, 'Eiki Sea, ko e *Constituency Fund*, ko e pa'anga ko iá, kuo 'osi vahe'i 'oku fe'unga mo e 2 miliona 5 kilu, 'oku 'i he Fale Pa'angá ia. Ko e to'o mai p 'o'ona ia mei Fale Pa'anga 'o fakah , 'o t naki ki he vouti 'a e Fale ko 'ení, pea 'alu hake leva mei he 4 'o 6.5 miliona. Hang ko e fa'a me'a ko 'oku feme'a'aki 'e he Falé, ko e founa faka-tauthi tohi p eni ia. Ko e out p mei he, 'o in h . Ko e credit mei h , 'o debit h , kei palanisi p , kei palanisi p . 'Oku 'ikai ke toe 'i ai ha pa'anga fo'ou. Ko e ngaahi fakakaukau ko eni kuo 'ohaké, pea 'oku ou faka'apa'apa ki ai, 'i he fiema'u ko ke 5 manó. Ko e 5 manó, kapau 'e tali 'e he Fale ko ení, 'oku fe'unga ia mo e 8 kilu 5 mano, meimei 1 miliona. Ko e fehu'í. Ko e h mai ia mei f ? 'Oku ou tui. Tau fakakaukau p ki ai he ta'u ni, kae toe tuku 'etau toe fai fika ko he ta'u fo'ou, ke toki fakakaukau'i ki ai, kapau ko e loto ia 'o e Falé, ke fakalahi.

Ko e fokotu'u 'oku ou fai atú, 'Eiki Sea. Mou loto lelei Hou'eiki. Tau tali e fokotu'ú, ke tau tali e 'Esitimeti ko ení, fakataha mo e fakatonutonú. 'Omai e pa'anga *constituency* mei Fale Pa'anga 'o fakah ki he vouti ng ue 'a e Fale Aleá. M l e ma'u faingam lie, 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato : M l 'aupito. 'Oku ou tui Hou'eiki, 'oku mou laum lie lelei, ka tau p loti. Fakataha pea mo hono ngaahi fakatonutonú.

Tokanga ki he ngaahi folau 'a e Memipa Fale Alea

Lord Tu'ilakepa : Sea, ki'i fakamolemole, ko e ki'i me'a kehe p eni ia. Makehe 'aupito ia mei he me'a 'oku fai ai e feme'a'aki ko ení. Pea 'oku ou ki'i tokanga p ki he me'a ko eni 'o fekau'aki, ko e folau ko 'a e Kau M mipa ko ki he foki ki honau ngaahi feitu'u 'oku nau me'a aí. Kau Fakafofonga e Kakaí, 'o tatau p ki he t pile ko ení, 'Eiki Sea. 'Oku ou fakam l ki he Minisit ko kuo mal l , ko ia na'a ne hanga 'o 'ai 'o a'u 'o fo'i folau e 4, ke ma'u ha faingam lie ke foki e Kau M mipá 'o vakai'i.. Ko e fo'i folau e 4 ko iá, pea ka hili leva e Falé, 'o hang p ko e me'a na'e me'a ki ai e Minisit Mo'ui. 'Ai mu'a ke fakatokanga'i he na'e 'i ai p e me'a peh na'a mau 'i he fatongia ko iá. Ko e kole atu ko ki he Seá, ke fai e fokí, talamai kuo 'osi ia. Me'a mai ia kuo 'osi. 'Oku ou kole atu ke fakamolemole mu'a 'o 'ai e paú. Na'e 'i ai e me'a peh , ka ko 'ene fakalongolongó. Ka ko hoku lotó ke fokotu'u heni, 'Eiki Sea. Ke tokangaekina e Kau M mipa 'o tatau p e Fakafofonga 12, 13, 'o e Kakaí, 14, 15, 16, mo e ni'ihí 'a e si'i m tu'a, mo e Hou'eiki 'oku nau me'a mai mei motú.

Sea K miti Kakato : 'A ia ko ho'o fokotu'u mai, mei he folau e 4, ki he folau 'e fiha?

Lord Tu'ilakepa : Ko e folau foki ia, 'Eiki Sea, 'oku 'i ai e fo'i folau ia e 1 ai ko e, 'e 2, ko e me'a mai e Hou'eiki, pea mo e 'osi 'a e Fale Aleá pea nau foki. Ka 'oku 'ikai ke 'i ai

Sea K miti Kakato : 'A ia 'oku toe p e fo'i 2 ki he'ene 'a'ahí.

Lord Tu'ilakepa : 'Oku mau 'eke atu ki he Seá, 'oku me'a mai 'e he Seá ia, 'oku 'ikai ke 'i ai ha folau peh ia. Ka na'e 'i ai e me'a peh . Ka na'e 'ikai ke tohi'i. Ka 'oku ou kole atu mu'a ke tohi'i mu'a ia, ke fakapapau'i ke 'oua 'e toe fai ha fet 'aki.

Sea K miti Kakato : 'Ikai, 'oku ou faka'amu au ke ke hanga 'o tuhu'i mai, ko e fo'i folau e fiha 'oku ke fokotu'u maí.

Lord Tu'ilakepa : Ko e fili ko 'a e kau M mipá, ko 'etau fakat t ki he fika 13. Fili ia mei Ha'apai, pea fekau atu ke folau mai koe'uhí ko e fai e ng ue. 'Oku 'i ai 'a e fatongia e Falé ke totongi 'a e M mipá ke folau mai.

Sea K miti Kakato : Fo'i taha ia.

Lord Tu'ilakepa : Ka 'oku 'ikai ke lau ia. Ko e fo'i 1 ia 'oku pulia, 'Eiki Sea. Taha ko ia mo e taimi 'osi ko 'a e Falé, foki, pe me'a atu e M mipa ki Ha'apai pe ko Vava;u, 'Eua mo Niua.

Sea K miti Kakato : Ua ia.

Lord Tu'ilakepa : 'Oku 'ikai p ke 'i ai, Sea.

Veivosa Taka : Sea, 'e lava p ke fai ha ki'i tokoni, Sea?

Sea K miti Kakato : Tokoni.

Veivosa Light of Life Taka : Ko e tokoni atú, ko ho'o fehu'i ko ki he Hou'eikí, Sea, pe ko e folau e fiha. 'Oku ke mea'i p 'e he Feitu'una, Sea, na'a mau 'oatu ki he K miti S siale. Ko e fo'i folau e 8 na'a mau kolé. M 1 Sea.

Lord Tu'ilakepa : Folau e fiha? 'Ai 'ai lelei ho'o lau 1 mo e 2, mo e 3, mo e 5, Fakafofonga na'a 'oku..'Oku hang eni ia ko 'emau pele. Fai 'emau pele pea ui atu. Ha'u angé 'o tohi e. Pea ha'u e tamá 'o fai 'ene tohi. Lolotonga 'emau me'á, pea u peh atu. Ko e fiha e kai, 'oku peh mai ia. 'Oleva e, 'osi e pea toe kau mo e va'é mo e nimá hono laú, 'Eiki Sea. 'Oku ou kole atu, 'Eiki Sea, ko e fo'i folau 'oku 4, ka 'oku 'ikai ke puli ai e folau e 2 'a e Kau M mipá, 'o nau foki mai ko iá, 'Eiki Sea. Fokotu'u atu, 'Eiki Sea, ka tau hoko atu ki ha vouti e taha.

Sea K miti Kakato : M 1 , 'Eiki Minisit Mo'ui.

'Eiki Tokoni Pal mia : Sea, fakam 1 atu he ma'u faingam lie. Tapu mo e Feitu'una pea tapu mo e Hou'eiki M mipa e K miti Kakató. Pea kapau, hang ko eni na'e fai ki ai e feme'a'akí, pea to'o mai ia, he ko eni kuo fai e felotoi 'a e Pule'angá. To'o mai e *Constituency Fund* 'o 'omai ki he Fale Aleá, pea kapau leva 'oku peh , pea 'oku fokotu'u atu ke tali pea mo e liliu ko iá, *with that amendment*. 'A ia ko e 'omai p 'a e 2 miliona ko na'e lave ki ai 'a e 'Eiki Minisit T naki Pa'anga, 'omai ia 'o fakalahi'aki 'a e vouti ko eni 'a e Fale Aleá, kae holoki leva 'a e vouti 'a e Minisit Pa'angá. Pea ko e fokotu'u atu ke tali mu'a 'a e vouti ko ení, pea mo e liliu ko iá, Sea,ka tau hokohoko atu. M 1 .

Sea K miti Kakato : Sai, tau p loti. Kalake.

Lord Tu'ilakepa : 'Eiki Sea, fakamolemole, fai p ho'o tu'utu'uní e. Fakamolemole pe e Feitu'una. Ko e 'ai ke tau

Taimi: 1450-1500

M teni Tapueluelu: .. hikinima ke tali.

Sea K miti Kakato: Ke tali mo e ngaahi fakatonutonu.

Lord Tu'ilakepa: 'Oku ou peh mu'a Sea ke tau hiki mu'a. Na'e 'i ai 'a e fo'i me'a ia 'anenai na'e m lie'ia ai ha me'a 'a e Fakafofonga 'a e 'Eiki Minisit ki he T naki Pa'anga. Ta ko 'oku 'i ai 'a e fel ve'i 'a e vouti ia 'a e Minisit Pa'angá mo e vouti ko . Peesi 136 ne tau foki ki ai 'anenai. Pea 'oku ou kole p mu'a ke tau paasi, ka tau toki hikinima'i kotoa, kotoa 'a e ngaahi vouti. 'Oku ke mea'i p 'Eiki Sea ko 'ene tali , kapau te tau fononga atu 'oku 'i ai ha me'a ia te tau toe foki ki ha vouti, 'Eiki Sea 'e 'ikai ke tau toe lava 'o fai ha feme'a'aki ki ai, fakatatau mo 'etau Tohi Tu'utu'uni, 'oku 'ikai ke ngofua, he kuo tau p loti ki ai 'Eiki Sea. Ko e kole atu p ki he Feitu'u na 'Eiki Sea ke ke lava ..

Sea K miti Kakato: M 1 'Eiki N pele. Ne 'osi tu'utu'uni 'e he Falé, ko 'etau p loti faka-fo'i vouti. Ko ia kuo 'osi paasi 'etau fo'i Vouti 1, te tau muimui p he founa ko ia. K taki 'Eiki N pele ko e 'aho ia ko iá na'a ke tengetange ai.

Lord Tu'ilakepa: 'Ikai ko e kole p ki he Feitu'u na, he 'oku 'ikai foki ke 'uhinga p 'a e me'a te tau talí, 'e malava p ke tau fetongi ki he tu'unga 'oku fetongi, na'a tau peh 'e 'afua, ko eni 'oku 'alu p ia ke 'uho'uha ke toe lahilahi 'a e 'uho'uha. Ko e me'a ia 'oku fai atu ai 'a e kole ki he Feitu'u ná, ke tau ki'i fakangalongalo'i p pea mo tau ki'i fonofononga, pea ko 'etau a'u p ki ha aofangatukú, pea tau hikinima kotoa fakakatoa pea mo e ngaahi fakatonutonu 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: Sai.

M teni Tapueluelu: Fakamolemole 'Eiki Sea, ko e ki'i feinga p ke fakamahino mai. Ko e tali ko mo hono ngaahi fakatonutonú, 'oku kau ai 'a e tali ke hiki 'a e pa'anga *Constituency Fund* 'o 2 kilu, pea tukuhifo mo e me'a ko ia na'e tokanga ki ai 'a Ha'apai 12 ia ki he K miti Pa'anga. Ke ki'i fakamahino mai angé 'a e fakatonutonu 'Eiki Sea, ko e 'uhingá ko e p loti m 1 .

Lord Tu'ilakepa: Ko 'eku 'uhinga ki aí, ke 'oua 'e 'ai ke talí he 'oku 'i ai mo'oni 'a e Fakafofonga Fika 4. Te mau toe fehu'i atu, ka tau fononga. 'Oku 'i ai 'a e vouti ia 'a e Minisit Pa'angá, ke tau kole ki ai, ke faka'at 'a e me'a ko eni 'oku fai 'a e kole 'a e kau Fakafofonga. 'Oku mo'oni ko e ta'u ni, ko e ta'u lahi eni ia. Ka 'okapau te tau p loti'i , ka tau a'u ki he Vouti ko ia 'a e Minisit Pa'angá, he 'ikai ke tau lava 'o toe ala ki ha me'a, 'o kau ki he kole 'a e kau Fakafofonga. Ko e me'a ia 'oku ou kole atu ai ke tau fakangalokulokú (h fanga he fakatapu 'o tau fonofononga p ho Fale 'eikí 'Eiki Sea,

Sea K miti Kakato: M 1 . Ko e tu'utu'uni kotoa p 'oku fa'u 'e he tangata 'e lava p 'o liliu 'e he tangata. Minisit Pa'anga.

ʻEiki Minisit Paʻanga: Sea, tapu ki he Feituʻu na pea peh ki he K miti Kakato. ʻOku ou kole atu p ko eni kuo tau felotoi ke fai ʻa e hiki ko ʻa 2.5 miliona. Kapau te tau toe mafuli ʻo toʻo ʻo tau toe ʻalu meʻa, ʻoku tau sio ʻoku tonu ke tukuhifo ʻa hotau v hengá ia ʻo tautolu, mei he tuʻunga v henga ia ko s ke toe taha hifo p ki lalo he ʻoku hang ʻoku tau toe feliliuaki. Ko e ʻuhinga foki, ko e taha ia ʻa e ʻai ʻo e v henga ʻo e kau M mipá, kuo taimi p ke tuʻumaʻu. ʻOku ou kole atu tau tali he ko eni ʻoku mau felotoi kimautolu ia hiki, paʻanga ko ki he ngaahi v hengá ia, haʻu ia ki he Fale Alea. Ko e taimi ko ia ʻetau aʻu ki h , kuo ʻosi fai ʻa e fekoleʻakí ia Sea.

Tuʻumaʻu pe ʻa e paʻanga Fakav henga ʻi he tahakilu nimamano.

Sea K miti Kakato: Ko e ngaahi fakatonutonu eni. ʻuluaki ko e hiki ʻa e paʻanga v hengá ki he 2 kilu, hiki mai ʻa e paʻanga v hengá mei Falepaʻanga ki Fale Alea. Maluʻi Moʻui ʻa e kau Minisit tuku ki he Kapineti, fakaleleiʻi ʻa e V henga ʻo e kau M mipá, tuku ia ki he K miti Paʻangá, mo e Maluʻi Moʻui ʻa e kau M mipa tukumai p ia ki he Fale ni.

ʻEiki Minisit T naki Paʻanga H mai: Sea ko e kiʻi fakatonutonu fakamolemole. Tapu mo e Sea tapu mo e houʻeiki. Hang ko ia naʻa ku lave ki ai ʻanenaí, ngaahi vouti naʻe aleaʻi. Ko e fokotuʻu ko ia ʻoku ʻoatú, kei tuʻumaʻu p ʻa e 1 kilu 5 mano ki he ngaahi V henga Fili. Ko e foʻi meʻa p ʻoku hokó, *minus* mei he Vouti ʻa e Falepaʻangá, *plus* ki he Vouti ko ia ʻa e Fale Alea. ʻA ia ko hono hiki mai p mei h ki h . Tuku ʻa e 2 kilú ke tau toki aleaʻi he taʻu kahaʻu. Hang ko e fakamalanga naʻa ku faí, ko e hiki ʻa e 5 mano ko ia ki he 2 kilú, meimei 1 miliona ia ʻEiki Sea. Ko e fehuʻí leva, ko e h , te tau kumi ʻa e silini ko iá mei f ? Kuo ʻosi ma au ʻa e fokotuʻutuʻu. Fokotuʻu atu Sea ke tau p loti.

P lotiʻi e Vouti ʻa e Fale Alea pea Tali.

Sea K miti Kakato: M 1 tau p loti. Kalake. Ko kimoutolu ʻoku mou laum lie lelei ke tali ʻa e Vouti ʻa e Fale Aleá, fakataha mo hono ngaahi fakatonutonú k taki ʻo hiki ho nima.

Kalake T pile: ʻEiki Sea ʻoku loto ki ai ʻa M teni Tapueluelu, Vili Manuopangai Fakaʻosiula Hingano, Veivosa *Light of Life* Taka, S miu Kuita Vaipulu, ʻEiki Minisit Moʻui, ʻEiki Minisit Ngoue, ʻEiki Minisit T naki Paʻanga H mai, ʻEiki Minisit Fonua, ʻEiki Pal mia, ʻEiki Tokoni Pal mia, ʻEiki Minisit Paʻanga, ʻEiki Minisit Lao, ʻEiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi Puleʻanga, ʻEiki N pele Fusituʻa, ʻEiki N pele Tuʻihaʻateiho, ʻEiki N pele Tuʻihaʻangana, ʻEiki N pele Tuʻilakepa, nt, ʻEiki N pele Tuʻivakan . ʻEiki Sea ʻoku loto ki ai ʻa e toko 19.

Sea K miti Kakato: Ko kimoutolu ʻoku ʻikai ke loto ki aí, k taki ʻo hiki ho nima.

Kalake T pile: ʻOku ʻikai ha fakah loto ki ai Sea.

Sea K miti Kakato: M 1 . Tau hiki atu ki he Vouti ko ia ʻoku hoko. Tau hoko ki he Vouti ʻoku hoko ko e Vouti ʻa e ʻAtita Seniale. ʻEiki Minisit Paʻanga. Kamata mai. Ko ʻetau palani ng ue ʻe hoko atu p pea mo ia hono aleaʻi fakataha p . Minisit Paʻanga ko e h ?

'Eiki Minisit Pa'anga:..(kovi e ongo) ke tau'I 'o e faitotonu mo e vave. Fokotu'u atu ko e ki'i pa'anga p na'a mau hiki hení ko e 1 manos 6 afe p , 400. Fokotu'u atu ke tali mu'a kae fai 'a e ng ue m l .

Sea K miti Kakato: 'Eiki N pele Fika 3.

Alea'i Vouti 'a e Potung ue 'Atita.

Lord Tu'ivakan : Sea tapu ki he Feitu'una 'oku 'i he malumalu foki 'i he motu'a ni 'a e Fale Aleá ...'a e 'Ofisi 'o e 'Atita. Sea te u ki'i lave si'i p ki he peesi 83 ko e fakamatala fakalukufua ia mei he Potung ue 'Atita. Sea 'oku ha ai 'oku 'ikai ke 'i ai ha fu'u hiki lahi mei he ta'u 2015 ki he 16 ki he 16/17. Ko e hikí ia ko hono t naki atu p Sea 'a e pa'anga ko ia ne vahe'i atu 'e he Fale Aleá ke fakalelei'i 'a e V henga ko ia peseti 'e 5% ke hoko ko e tefito'i v henga.. Ko e tefito p ia 'a e ki'i 'alu hake Sea. Fakatokanga'i ange p ko e tu'unga ko iá Sea 'oku 'i ai 'a e ta'u lolotongá , ki Sune ki he lahi 'a e faka'osi'osi he Patisetí, ke vahe'i atu ki he ta'u 15/16 'o makatu'unga p ia Sea he kumi 'a e me'alele fo'ou ki he Potung ue fakakakato honau fatongia faka-'Atita. Mahino foki Sea na'e fiema'u 'aupito p 'a e me'alele 'a e Potung ue ko ení, oku ki'i fiema'u 'aupito 'a e me'ang ue ko eni. Ko e Potung ue foki Sea 'oku 'ikai ke lahi ha tokoni ki ai ka 'oku h atu p heni 'a e tokoni fakata'u 'oku 'omai ia mei he kautaha 'Atita fakam mani lahi 'a ia ko e *INTOSAI*. 'Oku 'iloa 'a e hingoa ko iá he fakam mani lahi. Pea ko tokoni p ia Sea ki he ngaahi Polokalama Ako Ng ue 'i Tonga ni mo muli foki. Sea ko e fakaikiikí, kole atu ke toki fakakakato atu 'e he 'Eiki Minisit Pa'anga. 'Oku ou tui p mahalo 'oku sai p , ka ko e fokotu'u atu p ia Sea.

Sea K miti Kakato: Fokotu'u pea kuo pou pou. N pele Fika 1 'o Vava'u. 'Eiki N pele Fika 1 'o 'Eua.

Lord Nuku: Tapu p mo e 'Eiki Sea. 'Eiki Sea ko e ki'i fakahoha'a p 'a e motu'a ni ia fekau'aki pea mo e kongá ko eni ko 'o e ng ue lau'aho. Ko e me'a ko ia 'oku hoha'a ki ai 'a e motu'a ni 'Eiki Sea, na'e 'i ai 'a e fekau'aki pea mo e 'Atita Senialé, mo e ngaahi palopalema 'i he pa'anga ko eni. 'Oku ou kole ki he 'Eiki Sea 'o e Fale Aleá p ko e h mu'a ha me'a ki ai 'o fekau'aki p mo e founga hono ng ue'aki 'e he 'Atita 'a e pa'anga lau'aho ko eni ko 'i he'ene fai 'a e 'atita 'i he taimi ni. 'Oku hang kiate au 'Eiki Sea, na'e mahino ia 'i he L pooti na'e 'omai ki he Fale ni, ka 'oku kei tu'u p 'i he founga tatau. P 'e kei fakahoko p 'a e fatongia ko iá 'aki 'a e founga tatau na'e lele mai 'aki ko eni, 'o a'u ki he hiki mai ko eni 'a e Atita ki Fale ni Sea. Ke fakama'ala'ala mai p , pea na'e 'i ai pea mo e 'Atita tau'at ina, ka ko e fie ma'u p ko e h 'a e tu'unga 'oku 'i ai Sea. M l .

Lord Tu'ivakan : Sea, ko e ng ue foki ko eni kuo 'osi 'a e ng ue 'a e 'Atita tau'at ina pea mei Nu'u Sila, na'a nau lava mai 'o fakahoko ke faka'osi 'a e ng ue ko ia ki he 14/15. Pea kuo 'osi 'omai pea mo e L pooti pea 'oku fokotu'u atu p ki he Kalaké ke liliu faka-Tonga, 'a e me'a ko eni. Na'e 'ikai ke toe 'i ai ha lave 'a e 'atita tau'at iná ki he me'a ko eni. Na'e peh p na'e fe'unga p 'a 'enua L pooti mai ko ke mahino 'oku meimei natula, pea na'e 'ikai ke toe fakahoko mai. Ko e me'a p 'oku fakahoko maí 'oku 'i ai p 'a e *Allowance* na'e tonu ke fakafoki, ka 'oku ou tui na'e fai p 'a e tohi ki he tangata'eiki ko ení, ke vakai ange 'a e m hina 'e 6 ko ia he na'e 'ikai ke 'amanaki ia 'e fili, ka koe'uhi ko e ng ue faka'-ofisi p ia pea 'oku fai p 'a e ng ue ko

ia. 'Oku ou tui 'e toki 'i ai ha faingam lie ke liliu faka-Tonga 'a e me'a ko ení, pea toki 'oatu ki he hou'eiki. Ka na'e fai p ia. Ka ko e tu'u ko ia he taimi ní, kuo 'osi liliu 'a e founga ko iá, 'oku 'ikai ke toe fai 'a e founga ko ia na'e fai ha kuohili. Ko e tu'u he taimi ní, 'oku 'i ai 'a e fiem lie lahi ki he ng ue 'oku fai 'e he 'Atitá he taimi ni, pea mo e Potung ue he taimi ni. M 1 Sea.

Sea K miti Kakato: Hou'eiki tau m 1 1 miniti 'e 15.

<008>

Taimi 1515-1530

S tini Le'o: Me'a mai 'a e 'Eiki Sea 'o e K miti Kakato.

(Pea na'e me'a hake leva 'a e 'Eiki Sea 'o e K miti Kakato, Hon. Penisimani 'Epenisa Fifita, ki hono me'a'anga)

Sea K miti Kakato: M 1 , tapu mo e Pal mia, Hou'eiki Minisit 'o e Kapineti. Tapu mo e Hou'eiki Fakafofonga 'o e kau N pele. Tapu mo e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakai kae hoko atu 'a e alealea 'a e K miti Kakato. Ko e Lao Fakaangaanga, ko e vouti fika tolu pea ko e fokotu'u atu ke tau alea'i fakataha ai p mo e Palani Fakaangaanga Fakata'u 2016/2017, 'Ofisi 'Atita, Tonga. Pea kuo 'osi fai e fokotu'u ke tau p loti.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Tapu pea mo e 'Eiki Sea. Tapu pea mo e Hou'eiki 'o e Fale Alea. 'Eiki Sea ko 'eku fie tokoni atu p he fakama'ala'ala e me'a na'e 'ohake 'anenai. 'Uluaki 'o fel ve'i pea mo e, pea mo e founga ng ue ko na'e ng ue'aki 'e he potung ue ko eni p ko e 'Atita Seniale, tautautefito ki he ngaahi ng ue *contract* na'e, ng ue ki tu'a p ko e ngaahi poate pea totongi hangatonu. Na'e 'i ai 'a e hoha'a ki ai 'a e Fale. Kau foki eni ia he me'a na'e l pooti mai 'e he 'Atita Tau'at ina ko ki he Fale pea ko e l pooti ko ia na'e 'osi fakah mai ki he K miti Pa'anga, pea na'e 'osi fai 'a e ng ue ki ai 'a e K miti Pa'anga 'o toki fai ai 'a e fakahoko e tu'utu'uni he 'ikai ke toe ngofua ke fakahoko e fa'ahinga founga ng ue ko ia. Ka 'i ai ha ng ue 'oku fai 'o fakahoko ki tu'a he 'Atita Seniale, kuo pau ke fou p ia he founga ng ue angamaheni, fakah e pa'anga ki he Pule'anga pea nau vahe mei he pa'anga 'a e Pule'anga. Ko e l pooti ko ia 'e fakah mai 'i he faingam lie vave hoko. 'Oku 'i ai 'a e hoha'a ki he me'a ng ue 'a e potung ue ko eni, na'e 'osi tali 'e he Hou'eiki Kapineti 'a e pa'anga ki ai 'i he ngaahi uike si'i mei heni ke 'omai'aki ha me'alele 'e ua ma'ae potung ue ko eni. 'Eiki Sea ko e konga faka'osi ko e fel ve'i mo e palani ng ue ko eni 'a e 'ofisi ko eni, na'e 'osi tuku mai pea mei he Fale ki he K miti Kakato, ka 'oku ou kole atu 'Eiki Sea tuku mu'a 'a e palani ng ue ia ke fakafoki ki he K miti Pa'anga ke nau vakai ki ai kae toki fakah mai. Ko e vouti ko eni 'oku fe'unga p e pa'anga ki ai pea 'oku ou fokotu'u atu ke tau tali e vouti ko eni.

Sea K miti Kakato: M 1 .

Lord Nuku: 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: 'Eiki N pele ...

Hoha'a ki he t mui fakamatala 'atita fakatatau ki he ta'u fakapa'anga

Lord Nuku: Ko e fehu'i p 'a e motu'a ni ia 'Eiki Sea ke 'uh ki he ngaahi ng ue faka-'Atita ko he taimi ni, ko'euh ko e kole p 'a e motu'a ni ia 'Eiki Sea ke 'uh ki he 'Eiki Minisit Pa'anga p ko e hang ko eni foki ko e 'Atita 'oku 'i he malumalu 'o e Sea 'o e Fale Alea.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Lord Nuku: Ke 'uh ki he ngaahi 'atita ko eni ko ko 'i he ngaahi ta'u ki mu'a ko 'oku te'eki ke fakakakato mai, ke 'uh ke lava ke ki'i fakaofiofi mai ke a'u mai ke ofi ki he ta'u fakapa'anga lolotonga, ke 'uh p ko e, koe'uh ko e fehu'i p ia ki he Sea p 'oku angaf f e tu'unga ko hono fakahoko ko 'o e fatongia, he koe'uh he 'oku ou lave'i p 'oku 'i ai 'a e ngaahi fakamatala 'atita 'oku t mui 'aki ia e ta'u ia 'e ua p tolu. Pea ko e 'uhinga p e kole ia ki ai hang ko e me'a ko ena 'oku 'asi ko , peesi 85 koe'uh ke fai ki he tu'utu'uni ko 'o e lao mo e founa 'o e ng ue. Ko e anga p ia e kole ia ki he 'Eiki Minisit Pa'anga p 'e lava ke toe ki'i fakavavevave ange 'a e 'atita. 'Oku ou tui p 'oku 'ikai ko ha me'a fo'ou eni Sea k ko e kole p ke 'uh , toe faingofua ange e ng ue ko eni 'a e kau M mipa Fale Alea ki hono muimui'i 'a e ngaahi pa'anga ko 'oku tau hanga 'o tuku ange pea mei he Fale ni ki he ngaahi Potung ue, ki he ngaahi, h e ngaahi fatongia kotoa 'oku tau hanga 'o fakangofua mei heni. Pea 'oku hanga 'e he kupu ko 'eni 'o fakahoko mai ke tau tulitulifua p ...

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Fakatonutonu 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: Fakatonutonu.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Fakatonutonu.

Sea K miti Kakato: 'Eiki N pele ko e fakatonutonu.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Tapu pea mo e 'Eiki Sea. Tapu mo e Hou'eiki 'o e Fale. Fakatonutonu p , kuo 'osi fakah mai 'e he 'Eiki Minisit Pa'anga ia, fakamatala pa'anga ko 'a e fonua he 2014/2015, 'a ia ko e ngata ia he Sune ta'u kuo 'osi. 'A ia 'oku fen pasi p ia mo e fiema'u 'a e lao, 'osi e m hina 'e ono ki he ta'u fakapa'anga. 'A ia 'oku 'osi maau e 'Eiki Minisit Pa'anga. Ko e fel ve'i ko mo e ngaahi fatongia ko 'o e 'Atita mo e ngaahi l pooti, 'oku fakah mai ia ki he Sea 'o e Fale, pea ko e Sea 'o e Fale ki he Fale 'Eiki ni. M l .

Sea K miti Kakato: M l . Tau p loti.

Lord Nuku: 'Eiki Sea ko e, ko e 'uhinga p ia ...

Sea K miti Kakato: N pele, k taki ko e Sea 'o e Fale Alea.

Lord Nuku: Ko ia, m l Sea.

Lord Tu'ivakan : ... (kovi 'a e ongo) ... 'A e Palani Fakaangaanga Fakata'u 2016/2017 'a e 'ofisi. Pea ko ia foki na'e kole k 'oku 'i ai ha ngaahi fokotu'utu'u ha ngaahi, ke toe t naki mai pea ko e me'a ia 'a e Fale ke ... 'uh he 'e pau ke toe fakafoki ki he K miti Pa'anga ke nau sio ki

ai, toki 'omai leva ki he, pea toki ng ue leva 'a e me'a ki he t naki ki ai pea mo e ngaahi fiema'u ko ena 'a e Hou'eiki ...

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Lord Tu'ivakan : He koe'uh ko e, ko hono 'uhinga ena 'oku 'omai ai 'a e palani fakaangaanga ke 'uh ke, ka 'oku 'i ai ha ngaahi me'a 'oku mou tokanga ki ai ke fakalahi pea 'e toki faka'osi mai 'a e fo'i official... 'a e palani fakaangaanga fakata'u ko eni 'a e 2016/2017. Ki'i tokoni si'i p ia, m l Sea.

Sea K miti Kakato: 'Eiki N pele 'Eua, 'oku ke toe fie me'a?

Lord Nuku: Ko ia kapau ko e 'uhinga ia...(kovi 'a e ongo) ... 'o, 'o fakamahino'i mai ko e fakamatala 'atita ko ia 'oku peh 'e he 'Atita 'oku 'ikai fakamo'oni kakato ia ki he fakamatala 'atita. 'A ia 'oku 'uhinga peh 'a e fehu'i ke 'uh ke fakapapai'i 'oku muimui 'a e 'Atita ki he'ene ngaahi fakamatala kotoa 'oku 'omai. Pea kapau leva hang ko e me'a ko ena 'oku me'a mai'aki 'e he 'Eiki Minisit 'oku 'ikai fakamo'oni kakato 'i he 'uhinga pea 'oku 'i ai leva e hoha'a ki he tu'unga ko ko 'oku fai ai 'a e fakamatala Sea. K ko e me'a p 'oku fai ki ai 'a e tokanga ia he koe'uh 'oku 'i ai e ' feitu'u kehekehe 'oku t mui 'enau l pooti faka'atita ki he Fale ni p ko e 'Atita Tau'at ina p ko e 'Atita ko eni ko 'oku 'i he malumalu 'o e Fale ke fakakakato mai 'a e ngaahi fatongia ko ia Sea. Ko e me'a p ia 'oku fai ki ai 'a e hoha'a, ke 'uh ke tulitulifua p e ng ue 'o fakaofiofi ki he me'a 'oku tau hanga 'o tukuange atu ko 'i he ta'u ki he ta'u ke fai'aki e ng ue 'a e ngaahi Potung ue Sea. Pea kapau 'e 'i ai ha fakama'ala'ala pea mei taumu'a, m l , pea kapau nau peh p nautolu 'osi fe'unga p e me'a ko 'oku 'omai ko eni pea tali p ia he motu'a ni.

Sea K miti Kakato: M l 'aupito. Tau p loti. Kalake, moutolu 'oku mou loto ke ...

M teni Tapueluelu: 'Eiki Sea fakamolemole p .

Sea K miti Kakato: Tongatapu 4.

M teni Tapueluelu: Ko 'eku feinga p au ke ki'i mahino mai ang , p 'oku tonu ko e me'a nau fanongo ki ai ko e me'a mai ke fakafoki e palani ng ue kae tali p e 'esitimetri 'a e vouti? 'Oku tonu p ia?

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Fiema'u fakama'ala'ala mo hono tali ke p loti'i palani ng ue Potung ue 'Atita

M teni Tapueluelu: Ko hono 'uhinga ko e ma'u 'a e motu'a ni ko e 'uhinga ko 'oku tali 'a e 'esitimetri 'o fakatatau ki he palani e ng ue. Kapau 'e fakafoki e palani ng ue 'o toe liliu mai 'amui, 'e f f leva ia? Ko e 'ai p ke ki'i fakama'ala'ala mai ange, ko e 'uhinga ko hono 'omai fakataha e palani ng ue mo e vouti ko e palani ng ue ko e lahi ia 'o e pa'anga 'e fai'aki ko e ng ue. Pea kapau 'e tali leva 'a e vouti ia kae fakafoki e palani ng ue ia 'o liliu, 'e ... 'oku na fen pasi p p

‘oku f f ? Ke ki’i fakama’ala’ala mai p ko e ‘uhinga ke tau’at ina homau konis nisi he p loti fakamolemole Sea.

Sea K miti Kakato: ‘Eiki Minisit fakama’ala’ala ...

’Eiki Minisit T naki Pa’anga H Mai: Tapu pea mo e ‘Eiki Sea. Tapu pea mo e Hou’eiki M mipa. Sea kau ki’i tokoni p ki heni. Ko e palani ng ue ia ‘oku ‘ikai ke toe kehe ai ha Potung ue ia. Potung ue ‘uluaki a’u ki he 27, ‘oku ‘i ai ‘enau *corporate plan*. ‘A ia ko e fokotu’utu’u ia ‘a e Potung ue ko ‘enau ng ue ia ‘e fakahoko he ta’u fakapa’anga ko eni. Ko e pa’anga leva ‘oku tau vahe ke fakahoko’aki e ngaahi kaveinga ko ia ki he Potung ue, ‘a ia ‘oku ‘at p ‘a e palani ng ue ia ‘Eiki Sea. Ko hono ‘omai p ‘o’ona eni ke tokoni’i he Hou’eiki M mipa ke nau mea’i ko e silini eni kuo vahe’i ki he Potung ue ko eni. Ko ‘enau fokotu’utu’u eni mo e palani ki hono ng ue’i e pa’anga ko ia he ta’u fakapa’anga hoko. Pea ko ‘ene fel ve’i ko pea mo e, pea mo e palani ng ue ‘a e ‘Atita Seniale ‘oku ‘i he Fale ni foki ia ‘Eiki Sea, ke nau me’a ki ai. Pea ko e founa ng ue p ia Sea ‘oku fa’a tuku ia ki he K miti Pa’anga ke nau vakai’i pea toki ‘omai p ki he Fale ni ke mea’i ‘e he Hou’eiki. Ko ia ‘oku ou fokotu’u atu ‘Eiki Sea ke tau tali p ‘e tautolu ‘a e ‘esitimetri ko ‘a e ‘Atita, tuku p ‘enau palani ng ue ke vakai’i ‘e he K miti Pa’anga pea toki fakah mai ‘amui.

Sea K miti Kakato: M 1 .

Lord Tu’ilakepa: Sea.

Sea K miti Kakato: ‘Eiki N pele ...

Lord Tu’ilakepa: Ki’i fakamolemole ko au ‘oku ou tui tatau pea mo e Fakafofonga Fika 4, kuo ‘osi maheni pea mea’i ‘e he Fale ni ko e talu p mei fuoloa hono ‘omai, ko hono makehe p ‘a e palani ng ue ‘a e ‘Atita p kotoa ‘a e ngaahi *portfolio* ‘e 27 ‘Eiki Sea ‘o hang ko e me’a ko ‘oku me’a ki ai ‘a e ‘Eiki Minisit . ‘Oku fiema’u ke alea’i ‘a e palani ng ue ia ‘o fakataha pea mo e ‘esitimetri pa’anga ‘e vahe’i ‘e he Fale, koe’uh ‘oku Tohi Tu’utu’uni ‘a e Fale ni, ‘oku tu’utu’unia ki he ‘Atita ke ‘omai ‘a ‘enau palani ng ue ki Ma’asi ‘Eiki Sea. ‘A ia pea ‘oku hang kiate au ko e m hina ‘e tolu ki mu’a pea toki kamata ‘a e Fale ke me’a ki ai ‘a e Hou’eiki. ‘Oku makehe ia mei he ‘u palani ng ue kotoa ko ‘a e ‘ Potung ue ‘Eiki Sea. ‘Eiki Sea ‘oku ou fokotu’u atu au ‘o hang ko e me’a ko eni ‘oku, na’e kole fakama’ala’ala ‘e he Fakafofonga Fika 4, ‘ai p mu’a ke tau ng ue, ko e ‘Atita ko e sino ia ‘oku ne sivi’i’i kotoa kotoa e ‘ potung ue ‘o a’u p ki he kau M mipa ‘o e Fale ni ‘o kapau ‘e loto e Hou’eiki ‘i he faitu’utu’uni mei he Sea he ‘oku ‘i he malumalu ‘o e Sea Fale Alea ‘Eiki Sea, koe’uh ke, ke tau vakai p mu’a ‘i he taimi ni he ‘uhinga he ko ‘etau tali fakalukufua ko eni ko e ‘ai ke ‘omai ‘a e palani ng ue ‘a e ‘Atita fakak , koe’uh ke, he ‘oku ‘i ai e ngaahi, na’e ‘i ai ‘a e ngaahi ‘ovataimi tu’ataimi, na ‘oku kau e palani ng ue ko ia he, ‘i ai ha ngaahi me’a ‘e hoko he fonua ni, fakavavevave, ‘e fekau e ‘Atita he ‘oku ‘i ai e pa’anga ke ... Pea ‘oku sio e ‘Atita he ta’u kotoa p ki he’ene palani ng ue ‘e ‘i ai e ngaahi me’a ‘e hoko mo e me’a ‘e tonu ke fai pea ke uki na ‘oku si’isi’i e s niti ko eni ‘oku ‘oange ki ai, k ki he palani ng ue ‘oku tokoni lahi ‘aupito ia ki he ‘Atita. Tokoni p ki he Feitu’u na.

Sea K miti Kakato: M 1 . ‘Eiki Pal mia.

Eiki Pal mia: ‘Oku ‘i ai ‘a e fo’i fokotu’u ‘e taha ‘oku toe fokotu’u mai ke fakah mai ki Fale ni ‘a e ‘ *corporate plan* k toa ‘a e ngaahi potung ue. ‘Eiki Sea, ‘oku ou fokotu’u atu, fakamolemole Fakafofonga, na’e ‘osi ‘oatu e fakamatala mei ... Ko e palani, ko e palani. Te u fokotu’u atu e me’a ko eni, ‘oku te’eki ai ke lava e Pule’anga ko eni ‘o fakahoko e ‘ *corporate plan* talu mei mu’a. Ko e anga ia e palani mo e fakakaukau mo e v sone. Ko e fokotu’u e me’a ko ia ke tau feinga ki ai. Ka ‘oku ou kole atu, tau tukuange mu’a e *corporate plan* he na’e ‘osi fai ki ai ‘a e talanoa ia ‘a e Kapineti ki he me’a ko ia. ‘Oku ‘i ai ‘a e ngaahi ‘ulu ‘o e ngaahi Potung ue kehekehe. Pea ‘osi ko ia ko e ‘esitimeti ko eni ko e feinga ke tulituli ofi ke na vakavaka mo e palani ng ue. Pea kapau ‘oku toe fokotu’u mai ke ‘omai ‘a e *corporate plan* ki he Fale ni ‘e hongofulu tupu, ‘ikai ke toe lava ha’atau me’a ‘a tautolu, te tau foki tautolu ‘o faka’auliliki mai e ‘ *corporate plan* takitaha. K ‘oku ou kole atu tau fakanounou mu’a, ‘oku ou fokotu’u atu ke tali ‘a e me’a ko eni ka tau hoko atu.

Lord Tu'ilakepa: ‘E ‘Eiki Sea, fakamolemole p ‘e ‘Eiki Pal mia, ‘oku ‘ikai ko e, ko e poini ia ‘oku ‘ikai ko e ‘uhinga ke kotoa. Kuo ‘osi tufa kotoa mai p , ko e palani ng ue p ‘a e ‘Atita ‘oku ki’i makehe. Ko ia p . Kae fakamolemole p e ‘Eiki Pal mia ‘oku ‘osi mea’i p ‘e he Fale ni kotoa he ‘oku ‘osi tufa mai. Ka ko e ‘Atita p ‘oku ki’i makehe, ko ia ko e poini p ia ‘Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: M 1 . M 1 ‘aupito, te tau hiki nima pea fakah ‘aki p ho loto ‘i ho’o hiki nima. ‘Eiki N pele ‘oku ‘i ai ha me’a ‘oku ke tokanga ki ai?

Lord Tu'iha'ateiho: ‘Io Sea ‘oku ou kole p ke u ki’i, te u fai p ha ki’i fakama’ala’ala p mo e, fekau’aki mo e Patiseti, mo e vouti ko eni ko ko ‘a e ‘Ofisi ‘Atita Seniale. ‘A ia ...

<009>

Taimi: 1530 – 1540

Lord Tu'iha'ateiho: ... fakatapu atu ki he Feitu’una, ko u fakatapu atu ki he Hou’eiki K miti Kakató. Sea ko u fakam l atu he ma’u taimí. ‘Uluakí p , peesi 81, Luke 6:45. “Ko e tangata lelei ‘oku fisi ki tu’a ai ‘a e lelei mei he koloa lelei kuo fa’o ki hono lotó. Pea ko e tangata kovi ‘oku fisi ki tu’a ai ‘a e kovi mei he koloa kovi kuo fa’o ‘i hono lotó”. Sea ko e ki’i me’a p ia ‘i mu’a ‘i he poini ko ‘oku ‘ai ke u fakahoha’a atu aí. Peesi 85 fika 14, ‘a ia ko ‘olunga ‘oku ‘asi ai ko e fakaikiiki ‘o e pa’anga h atu ‘a e ngaahi Pule’angá. Sea ‘oku ou ki’i kole p ‘aku ke ki’i lava fakama’ala’ala mai ‘a e fo’i kongá ko ia ki mui fekau’aki pea mo e kau, totongi ‘o e kau mataotao mo e tokoni fakatekinikale. ‘A ia ko e ‘uhinga eni ki he kautama ko eni na’a nau omi ko ia ‘o fai ‘etau *workshop*, he na’a nau peh foki ko e ‘ tita ‘oku kau ia he me’a fua ko ke tau lava ‘o *determine* ai ‘a e *in* mo e *out* ko ‘a e Pule’angá mo to e *transparent* ai ‘a e ng ue’aki ‘o e pa’angá. Pea ko e pa’anga foki eni ‘oku h atu. Pea ‘uluakí p ia. Pea uá, ‘asi heni ko e laiseni ‘oku pa’anga ‘e uaafe. Pea ‘i ‘olunga ko u sio hifo Sea, ko e ‘uhila ‘a e ni’ihi ko ení p ko ‘enau vaí ‘oku valuafe valungeau. ‘Oku fu’u m ‘olunga ‘aupito ia kapau ko e me’a fakam hina ia p ko e fakata’u. Ka ko u fie hanga p ‘e au ‘o ki’i ‘eke ange ke ‘omai ha ki’i fakama’ala’ala fekau’aki mo e me’a ko ia fakamolemole.

Sea K miti Kakato: M 1 , k taki e t pile Pule’angá ‘o fakama’ala’ala mai eni.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Tapu pea mo e 'Eiki Sea pea mo e Hou'eiki Falé. Fakam l atu heni ki he Hou'eiki he tokanga. Ko e 'uhila mo e ngaahi vai mo e ngaahi...

Sea K miti Kakato: Minisit k taki 'oku fiema'u 'e he N pele ke 'uluaki vete mai 'a Luke vahe 6 veesi 45. Fiema'u 'e he N pele ke 'uluaki vete mai 'a Luke vahe 6 veesi 45, peesi 81.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Fakafeta'i Sea. Ko e konga ko eni e fo'i veesi folofola ko ení te u toki 'oange ki he Minisit Pa'anga ke tokoni mai ai. Ko u tokanga au ki he fiká. Ko e *consultant* pea mo e ' *professional fees* ko ení, ko e pa'anga p 'oku tuku ki he ngaahi, 'oku 'i ai p taimi ia 'oku fiema'u 'e he ' tita ia e ngaahi fale'i fakapolofesinale mei tu'apule'anga ke, taimi ko 'oku nau fiema'u 'oku 'i ai p pa'anga ki he ng ue ko ia. Pea ko hono toe ko ki he totongi e vai mo e 'uhila, ko e fakamole angamaheni p ia ko 'o e potung ue ki he ta'ú, 'a e ngaahi fakamole ko iá, 'a ia 'oku 'ikai ko ha fakamole fo'ou eni ia. 'Ikai ke 'i ai ha toe me'a fo'ou eni ia 'e fakamole ki he potung ue ko ení. Ko u tui Sea ko e t ko eni e tapuakí ki he fonua ko e faka'ilonga lelei ia ko sai 'a e vouti 'a e potung ue ko ení. Pea ko u fokotu'u atu ai p ke tau tali.

Sea K miti Kakato: M l , Hou'eiki, tau p loti. Kalake. Ko kimoutolu 'oku mou loto ke tali ' ae vouti 'a e 'Ofisi 'o e 'Atita Senialé, mou k taki 'o hiki homou nima.

P loti Vouti fika tolu 'Ofisi 'Atita Seniale

Kalake T pile: Sea 'oku loto ki ai 'a M teni Tapueluelu, Vili Manuopangai Faka'osiula Hingano, Veivosa *Light of Life* Taka, S miu Kuita Vaipulu, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Minisit Fonua, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Pa'anga, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit Ngaahi Pisinisi Pule'anga, 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Tu'ilakepa, 'Eiki N pele Tu'i' fitu, 'Eiki N pele Tu'ivakan . Sea 'oku loto ki ai e toko 19.

Sea K miti Kakato: Ko kimoutolu 'oku 'ikai ke loto ki he tali ení, k taki hiki ho nima.

Kalake T pile: Toko 19.

Sea K miti Kakato: M l . Ko kimoutolu 'oku 'ikai ke mou loto ke tali e vouti 'a e 'Ofisi 'o e 'Atita Senialé, k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Oku 'ikai ha fakah loto ki ai Sea.

Sea K miti Kakato: M l . Minisit . Tau hoko atu ki he vouti 'oku hokó ko e Komisoni 'o e V mo e Kakaí. 'Eiki Minisit Pa'anga.

Vouti Komisoni V mo e Kakaí

'Eiki Minisit Pa'anga: Sea, h fanga he fakatapú. Tapu mo e Feitu'una mo e K miti Kakato. Ko ia Sea. Ko e konga foki eni e Komisoni ko V mo e Kakaí 'a ia 'oku 'asi p ia 'i he, 'oku va'a 'e ua eni. 'A ia 'oku fokotu'u mai heni, kamata p he 'ofisi ko 'o e Komisiona, k 'oku fokotu'u mai heni 'a e 'ofisi ko fel ve'i pea mo e, 'o e Va'a Tali L unga. 'Oku 'asi eni he peesi 95. 'Osi fokotu'u heni e 'ofisi ko fakapa'anga e va'a tali l unga, 'a ia ko e polokalama ia ko

hono uá, polokalama si'i tahá. Pea 'oku to e fokotu'u ai p heni pea mo e va'a ko fakafepaki'i ko faihalá. 'A ia 'osi to e 'i ai pea mo hono fakapa'anga heni 'a ia ko e polokalama c, 'a ia ko e polokalama 3 polokalama si'i ko eni tahá. Ko e pa'anga ko ia 'oku mau hiki'aki ení 'oku hiki'aki e uakilu valumano, fakafehoanaki ta'u lolotonga mo e ta'u kaha'ú. 'A ia 'oku kau ai e pa'anga ki honau 'ofisi pea peh mo e fakalelei'i p 'enau fanga ki'i ng ue ko ení, 'a ia ko e taumu'a 'o e va'a ko ení, koe'uhi ke ne fakahoko e ng ue mahu'inga ko eni ki he pule leleí Sea m l . Fokotu'u atu mu'a ke tau tali ai leva eni. M l .

Sea K miti Kakato: M l . 'I ai ha pou pou ki he... 'Eiki N pele Fika 3 Vava'u, Tongatapu.

Lord Tu'ivakan : Sea 'i ai pe ki'i fehu'i. Tapu mo e Sea. Ko e potung ue mahu'inga foki eni. 'Oku ou manatu'i p na'e toki ng ue lelei mai p eni he ngaahi ta'u 'e ua p tolu ki muí 'a e potung ue ni. 'Oku ou fakam l p kuo 'i ai 'a e komisoni, komisoni 'a Tonga. Pea mo e CEO kuo fokotu'u pea peh mo e kau ng ue he taimi ni. Toe p eni ke hokohoko atu Sea 'enau ng ue honau tefito'i fatongia 'i he malu mo e lelei 'o e fonua. Ko e ki'i fehu'i p Sea, ke, Hou'eiki Minisit , ki mu'a p ke mai ha tali. 'Oku h heni 'a e polokalama ki he va'a ke tau'i e fai halá. Pea ko e kolé p , 'oku kehe eni ia mo ia 'oku ongo mai 'e 'i ai e taha kehe ki he fatongiá. Pea kapau 'e peh , 'oku fakamalumu ia he potung ue f . M l .

Sea K miti Kakato: 'Eiki Minisit Pa'anga.

'Eiki Minisit Pa'anga: Ko ia Sea. Ko e va'a foki ko eni, ko e tu'u he taimi ni 'oku 'i ai e me'a fakalao, lao kehekehe p . Uá, 'a ia 'oku kehe p lao ko eni na'e 'osi tali heni ki he va'a tali l unga mo e lao makehe p ki he va'a fakafepaki'i ko ia e faihalá. Ka 'oku te'eki ke mahino p na'e 'osi tali 'e he Fale Alea 'a e lao ko ia ka 'oku mahino p 'oku te'eki ai ke fakahoko e lao ko ia. Pea 'oku 'i ai e ng ue mai ia 'a e Potung ue ko ia koe'uhi 'oku te'eki ai ke ng ue 'a e va'a ko fakafepaki'i 'o e faihala. 'Oku 'i ai e 'a e monomono ia te nau toki fakah mai. Koe'uhi na'a lava p ia, 'i he liliu p lao lolotonga, 'a ko 'oku nau va'a ko tali l unga. Fakakau atu p ki ai e va'a fakafepaki'i 'o e faihala, koe'uh ka nau ng ue nautolu ki ai 'oku 'i ai e kau ng ue kae toki fai e liliu ia e laó 'amaui ange. Toki ha'u e fo'i lao ia 'oku lolotonga fai ko tali ko 'i he Fakataha Tokoni Sea. 'A koe kaveinga ko eni 'oku nau sio ai ke fai mo fakahoko e ng ue. He ko e tu'u he taimi ni ko e tali l unga 'oku nau ngata p nautolu ai, te'eki ke nau a'u nautolu ia 'i he lao lolotonga ki he tafa'aki ko eni e va'a fakafepaki'i e fai halá. Ka 'oku 'uhinga atu ko , fakahoko atú 'Eiki Sea, tapu mo e Feitu'una mo e Hou'eiki, 'a e palani ko ia 'e ha'ú. Koe'uh kae fai leva ha ng ue ki heni. M l Sea.

Sea K miti Kakato: 'Eiki N pele Niua.

Lord Fusitu'a: M l , tapu mo e Feitu'una 'Eiki Sea pea tapu mo ho Fale 'eiki. Ko e faka'eke'eke ko ení ko u tui 'oku tonu ke fakahoko ia ki he, tapu ange mo ia, ki he Pal mia mo e 'ulu e Kapinetí. Me'a mai he uike ni p mo e uike kuo'osi p , 'oku 'i ai e sino'i pa'anga ki hono fakafepaki'i e faihalá, 'a ia ko e lao ko 'oku me'a ki ai 'a e Minisit Pa'anga, ko e lao ko ia 'oku 'osi 'ave ia ki he Fakataha Tokoni pea kuo fakafoki mai ia 'Eiki Sea. Ko e lao lolotonga 'e lava p 'o fakahoko e ng ue 'i he lao lolotonga 'Eiki Sea. Pea ko e fakap ki he Pule'anga ko e h e 'uhinga 'oku 'ikai

ke fakapa'anga mai ai pea te'eki ke fakanofu e sino ko ení he ko e sino ko ení ko e sino 'oku fu'u fiema'ua 'aupito ki he ng ue 'a e fonua 'Eiki Sea. Ke 'ai mai mu'a ha tali 'a e Pal mia.

Sea K miti Kakato: M 1 . 'Eiki Pal mia.

'Eiki Pal mia: ... (kovi e ongo)... Na'e 'osi tali foki 'e he Fale ni pea na'e 'osi fa'u mo e lao 'o fakah ki he Fakataha Tokoní pea na'e 'ikai ke tali 'e he Fakataha Tokoní 'a e lao ko ia na'e fokotu'u atu mei he Fale ni 'o fekau'aki mo e *Anti-Corruption Commission*. Pea na'e 'omai leva 'enau fokotu'u 'a nautolu. Lolotonga 'etau tatali, ko e lau ko ia ki he pa'anga. Na'e fokotu'u mai, te u 'ai atu hangatonu e me'á. Na'e fokotu'u mai 'e he Fakataha Tokoní e 3 kilu, ko e v henga ia e tokotaha ko 'a e *commissioner*, tukukehe 'a e ngaahi fakamole kehe. Ko e kei tu'u 'a e tafa'aki ko ia he 'oku 'ikai ke

<001>

Taimi: 1540-1550

'Eiki Pal mia: ... 'oku 'oatu 'a e tali 'a e Pule'angá. 'Oatu 'a e tali e Pule'angá ia fekau'aki pea mo e me'a ko iá. Lolotonga 'etau tatali ki ai hang ko e fakamatala 'oku fai ko eni he me'á, 'oku 'osi 'omai 'a e fatongia ko iá 'o 'ave ki he *Public Relation*. Pea ko hono 'uhingá 'oku peh ni, ko e fa'ahinga fatongia ko 'oku 'oange he *Public Relation* 'oku 'ikai ke ai hano faikehekehe 'a naua mo e me'a ko eni ko e *anti-corruption*.

Lord Fusitu'a: Sea, k taki ko e ki'i fakatonutonu. 'Oku na fu'u faikehekehe 'aupito, tapu ange mo e Feitu'una. *Commission for Public Relation* 'oku meimei ko e ' me'a fekau'aki ia mo e Lao faka-admin

'Eiki Pal mia: Sea , kuo u kole ange ke ki'i tatali ange 'ene me'á ke ki'i 'osi ange 'eku me'á pea toki malanga mai ia.

Lord Fusitu'a: 'Oku 'ikai ko e malanga k taki 'Eiki Pal mia, ko e fakatonutonu 'oku ta'emo'oni e me'a ko iá. 'Oku 'ikai ke meimei tatau e ongo fatongiá. 'Oku kehekehe. Kehekehe 'aupito. 'Oku ai p 'ena fekau'aki ka 'oku kehekehe.

Sea K miti: M 1 'Eiki N pele. Minisit , Pal mia?

'Eiki Pal mia: 'Oku ai p 'ena fekau'aki hang ko 'ene fakamatalá. Lolotonga 'oku tau kei tatali ange h , 'oku ai e fo'i sino 'a eni 'oku tau lolotonga alea'i ko ení. Ko hono tefito'i fatongiá ke tali e l unga. 'Oku ai e 'u l unga 'oku 'ave kia nautolu. 'A ia ko e taimi ko 'oku 'atu ai e l unga ko iá 'oku ai e natula ai 'a e *corruption* ai. Fo'i loto me'a p ko iá. Loto l unga ko iá. Pea 'oku tuku atu kia nautolu ki he fo'i lolotonga ko ení ke nau hanga 'o *handle* 'a e ngaahi me'a ko iá, mo tau talitali ai ki he taimi 'e tali ai e me'a ko ení. Ka ko hona fekau'akí, ko e ' l unga ko eni 'oku 'ave ki aí, 'oku ai e natula ai 'a e 'u me'a ko eni 'oku ou fakah atú. 'Oku ai 'a e natula ai 'a e faihalá mo e 'u me'a k toa ko iá.

Lord Fusitu'a: K taki, ko e ki'i fakatonutonu 'Eiki Sea.

Sea K miti: Fakatonutonu.

Lord Fusitu‘a: Ko e lao lolotonga ko ki he *anti-corruption*, ko e Komisioná ia ‘oku tatau ia pea mo e Fakamaau Lahi, ko e *Judicial Officer*. ‘Oku ‘ikai ke peh Komisiona ki he *Public Relations*. Ko e ‘uhingá ia ‘oku fie ma‘u ai e sino ko iá, pea ko e liliu ko ‘oku ke me‘a mai ai he laó ‘oku fokotu‘u mai he Pule‘angá ke liliu e laó ke to‘o ‘a e l volo ko iá mei he Komisioná. Ke ‘oua ‘e toe hang ia ha Fakamaau Lahí, pea ke fakanofu ia he Kapinetí. ‘A ia ‘e to e fakanofu p ia ‘a e ni‘ihi ko te ne sivi‘í. Ko e ‘uhinga ia ‘oku ou tui, fu‘u ta‘efakapotopoto e liliu ko iá, pea mahalo na‘a ko e ‘uhingá ia na‘e to e fakafoki mai ai e lao ko iá. Ko e lao lolotongá ‘e lava p ‘o fakahoko e ng ué, na‘e tonu ke ‘ai ha pa‘anga ki ai pea na‘e tonu ke ‘osi fokotu‘u Komisiona ko iá ‘Eiki Sea.

Sea K miti: M 1 . ‘Eiki Pal mia.

‘Eiki Pal miá: ...(kovi e ongo)...

Sea K miti: M 1 . Kuo u tui kuo laum lie lelei e fakataha‘angá ni,

Lord Nuku: Sea, faka‘at ange mu‘a Sea koe‘uhí ‘oku ki‘i fihi e ki‘i me‘a ko ení hang ko e ngaahi fakamatala ko eni ‘oku fakafou mai he taimi ni Sea. ‘Oku peh ‘oku te‘eki ke tali mei he Fakataha Tokoní, pea ‘oku feinga e Pule‘angá ke liliu e laó he ‘aho ni, ‘a ení ko lolotongá. Ke ‘uhí ke fen pasi pea mo e anga ko fokotu‘ú. Ka koe‘uhí foki ‘oku ‘i mu‘a ‘ia kitautolu ia ‘a e vouti ko ení. ‘I he lolotonga ko ia e fetaliaki ko iá, ‘oku anga f f leva e tu‘u ko ‘a e fatongia ko ení? Ke fakahoko e ngaahi fatongia ko ení ‘aki ‘o fakatatau ki he vouti ko eni ko ‘oku ‘amanaki ke tau hanga ‘e tautolu ‘o paasi atú. Pea ko e anga ko ‘eku fanongo ki aí ‘Eiki Sea hang ‘oku fai e fihiaki ka ‘oku ‘ikai ke u tui ‘oku fu‘u h mahino ki he kakai e fonuá ‘a e tu‘unga ko eni ko ‘oku fai‘aki ko ‘a e tu‘unga hang ko eni ‘oku me‘a mai ‘aki he ‘Eiki Pal miá.

‘Eiki Minisit Lao: Fakatonutonu.

Sea K miti: Fakatonutonu.

‘Eiki Minisit Lao: Tapu mo e Seá. Pea ‘oku ou kole ke u h fanga ‘i he fakatapu kakato ma‘u p ‘oku fai ma‘u p ‘e he Seá. Ko e liliu ko eni ‘e he Pule‘angá, mou manatu‘i, ta‘engali ia pea mo e Fakafofonga N pele Fika 2, ko e lao ko eni *anti-corruption*, ongo Pule‘anga ‘e 2, Sea, na‘e ‘ikai ke lava ‘o fili. Pule‘anga ‘o Sevelé mo e Pule‘anga ‘o e N pele Fika 2. Na‘e ‘ikai ke nau hanga ‘o tali ‘a e lao ko ení, N pele Fika 3.

Lord Tu‘ivakan : Fakatonutonu atu.

Sea K miti: Fakatonutonu.

Lord Tu‘ivakan : Na‘e ‘ikai ke ai ha Pule‘anga ‘o Sevele mo e Pule‘anga ‘o Tu‘ivakan . Ko e Pule‘anga Tonga. Ke mahino kia koe Pule‘anga Tonga.

‘Eiki Minisit Lao: M 1 .

Sea K miti: K taki, ‘Eiki Minisit , k taki ‘o me‘a hifo ki lalo. Hou‘eiki ‘oku ou kole atu, mou k taki, ‘oua te ke toe lave koe ki h mo . Me‘a mai p ho‘o poiní. Fakamolemole. He ‘e hoko atu e fet ‘aki. M 1 .

‘Eiki Minisit Lao: Ka ‘oku ‘ikai ke u lava ‘o ‘ilo‘í p te u f f ai. ‘A ia te u peh , Pule‘anga ‘e 2 ki mu‘á, mo e to e Pule‘anga ko eni toki ‘osí, p ko e f mahinó. Ko e f mahinó? ‘Ikai, ‘e ‘ikai ke lave‘i ha taha ‘eku peh atu, Pule‘anga ‘o Sevelé, Pule‘anga ... sai p Tu‘ivakan ia he ‘oku ‘ikai ke ‘i heni ‘a Tu‘ivakan ia. He ko eni ia ko e N pele Fika 3. Ka ko ‘eku ‘uhingá ko e lao ko ení, na‘e ‘omai ia ‘osi ta‘u. Ko e me‘a ko eni na‘e hoko ‘i he Pule‘anga ko eni na‘e toki ‘osí, na‘e ‘ave ki he Tu‘í, ‘a e lao ko ení pea ‘ikai ke tali mei ai. Ko e me‘a na‘e ‘ikai ke tali mei aí, na‘e faka‘amú ko hono pa‘anga, pea na‘e ‘ave atú ‘ikai ke hanga ‘e he Fakataha Tokoní ‘o tali, pea na‘e toe fakafoki mai. Ka na‘e ... Pule‘anga kuo ‘osí na‘e ‘osi tali p ia, pea ko eni kuo mau to e hanga ‘e mautolu ‘o feinga‘i ke fakafoki. Te mau fiema‘u ia, te mau feinga‘i ke fakafoki ‘i he Fale Alea ko ení. Ka ‘oku ‘ikai ko ha ... na‘a mou mea‘i p , na‘a tau ... na‘e ha‘u ‘a e *international ... corruption international*. Pea na‘a tau fakataha, ha‘u ‘a ‘Aositel lia. Pea fakakaukau ai ha ki‘i fonua si‘isi‘i hang ko Tongá, ‘e sai ange ke fakataha e ongo me‘a ‘e 2 ko ení. *Public Relation* mo e *Anti-Corruption*. Ko e ‘uhinga ia ‘ene tu‘u ko ení, ‘i he *Anti-Corruption*. Ko hono anga ia e fo‘i me‘á. Ka ‘oku fakapotopoto p ia, ‘e lava p ia he ‘ofisi ‘o e *Public Relation* ‘o toe *deal*, me‘a ko eni na‘e me‘a ki ai e ‘Eiki Pal miá, ‘Eiki Sea, na k inga p . Ko e fai mai e l ungá, ‘i he me‘a faka-*admin* ‘oku ‘i ai p ai ‘a e *corruption*. Ko e ‘uhinga ia ‘oku na k inga aí. Ka ko e ‘uhinga ia ‘ene ‘así.

Lord Tu‘i‘ fitu: Fehu‘i p Sea.

Sea K miti: Fehu‘i.

Lord Tu‘i‘ fitu: H leva hona kehekehé ka fai ha *royal commission*? M 1 .

‘Eiki Minisit Lao: ...(kovi e ongo)...

Lord Tu‘i‘ fitu: H leva ‘a hona v ‘o kapau ‘oku taha e *Public Relation* pea mo e *Anti-Corruption* ‘i he taimi ‘oku fai ai ha *royal commission*? Ko ha *inquiry* ‘a e Pule‘angá?

‘Eiki Minisit Lao: Sea, ko e me‘a ia ko eni ‘oku mau ng ue atu ai ke mau hanga ‘o liliu e laó, ke fakataha p ‘a e ongo ‘ulu ko ení, *Public Relation, Anti-Corruption*.

Lord Fusitu‘a: Ko e ki‘i tokoni p ki he Minisit .

Sea K miti: Tokoni.

Lord Fusitu‘a: Ko hono pango p me‘a ko iá kuo ne to‘o ‘e ia e tau‘at ina ‘a e sino ko ‘a e *Anti-corruption*. Kuo ne to‘o ia ‘a ‘ene l volo ko fakatatau ko e Fakamaau Lahi pea ‘oku ne to‘o ‘e ia ‘a hono fakanofa mai ko eni mei he ‘Ene ‘Afió ‘o ‘omi ia ki Kapinetí, ‘o hanga leva ‘e he sino ko ‘e fai hono fakatotolo‘í ‘o fai atu hono fakanofó ‘Eiki Sea.

'Eiki Minisit Lao: Fakatonutonu atu. 'Eiki Sea. Sea, 'oku 'ikai ko e me'a ia ko ení ko 'emau fai 'é mautolu eni ko e toki fai 'e Tonga ni. Ko e ' me'a eni ko e fale'i ia 'e fu'u kakai. 'Osi ai e ngaahi siteiti 'i 'Aositel lia mo Nu'usila, ko e me'a eni 'oku nau faí eni. Komisiona ki he Kakaí, ko ia p , fai e *Anti-Corruption*. 'Ikai ko ha me'a fo'ou eni ia.

Lord Fusitu'a: K ko e sino fakanofó 'Eiki Sea. Ko e poiní ia ke tau'at ina.

'Eiki Minisit Lao: ...(kovi e ongo)...

Lord Tu'iha'ateiho: Sea ko 'eku ki'i fakahoha'á p 'aku ia fekau'aki mo e Komisoni ko ení. 'E *independent* f f ai 'o kapau 'e fili p ia 'e he Kapinetí. F f 'o kapau ko e tokotaha ko 'i he Kapinetí 'oku 'i ai hano palopalema? Te mou ng ue f f ki ai? 'E lava f f ke 'ata ki tu'a mo sio atu ki loto kapau ko e tokotaha ko iá 'oku 'i loto?

Sea K miti: M l 'Eiki Tokoni Pal mia.

'Eiki Tokoni Pal mia: 'Io. Tapu mo e Feitu'una Sea, tapu mo e Hou'eiki M mipa e K miti Kakató. Kuo u fokotu'u atu p Sea ke tau foki mai mu'a ki he Patisetí. Ka ai ha liliu ki he laó 'e 'omai p ki ho Falé Sea. Toki talanoa'i ai 'a e lelei mo e kovi 'o e ngaahi fokotu'utu'ú. Si'isi'i e tui e motu'a ni ia ko e taimi eni ke fai ai e talanoa ko iá. 'Oku ai e *allocation* ai e s niti, tuku p ai na'a ai ha me'a, na'a lava he laó 'o toe lava e ngaahi me'a ko na'e to e fai ki ai e feme'a'akí 'o fai ki mu'a 'i he Patiseti hokó. 'A ia 'oku mateuteu p 'a e Patisetí ke *accommodate* p tali ha ngaahi me'a 'e hoko 'i he kaha'ú. Ka 'oku kole atu Sea ke tau foki mai ki h , ko e ngaahi talanoa ia ko iá 'e toki ha'u ia he taimi 'e 'omai ai ha fo'i lao Sea. Fokotu'u atu ai e potung ue ko ení.

Sea K miti: M l 'aupito. M l 'aupito e fakamaamá. Tau nofo p ki he voutí, toki alea'i e laó, toki ha'u ai e tipeiti ko iá. 'Eiki N pele 'o 'Eua.

Lord Nuku: Ko ia Sea, 'oku 'uhinga peh 'a e fakahoha'a ko na'e 'oatú. Te tau tali eni 'oku te'eki ai fakapapau'i ha sino fai fatongia. Pea fakapapau'i mo e lao ko ke tau talí. He na'e 'oatu e lao na'e tali pea 'ikai ke tali mai mei h ...

<003>

Taimi: 1550-1600

Lord Nuku: ...'I he'etau tali a e pa'anga 'i heni ke 'ave, ka 'oku te'eki ha sino peh . Ko 'etau hanga ko eni 'o fakapa'anga 'a e sino f ?

Sea K miti Kakato: 'Eiki N pele! K taki ko e tokoni.

'Eiki Minisit Tanaki Pa'anga H Mai: Ko 'eku tokoni 'Eiki Sea, tapu pea mo e Sea, pea tapu pea moe Hou'eiki. Hang p ko e me'a atu 'a e Tokoni Pal mia, kuo 'osi mateuteu 'a e Pule'anga fakapa'anga 'a e palani ng ue ke fakahoko 'a e fatongia ko eni 'i he ta'u fakapa'anga 16/17. Pea kuo pau ke 'ai hano silini 'o tuku ki ai. Ko e me'a kehe ia 'Eiki Sea, kapau 'e 'omai 'a e lao pea 'ikai ke tali ke fakahoko 'a e fatongiá. K 'oku 'ikai ko e me'a ia 'oku pulé. Ko e palani ko e

teuteu ‘a e Pule’anga, ko e Patiseti ko e Palani Ng ue mo e Fokotu’utu’u mo e teuteu ki he kaha’ú. Fokotu’u atu! Tau tali ‘etautolu ‘a e ‘esitimeti ko eni.

Lord Nuku: Sea, ko e me’a ia ‘oku fai ki ai ‘a e hoha’a Sea. Ko e tali ‘a e silini ke ‘ave ‘o tuku talitali. Kapau ko e founa ia ‘etau ng ue ke fiema’u ‘e he Pule’anga ‘a e silini ke ‘oange ka nau hanga ‘o fakahoko’aki ‘a e fatongia Sea, ko e me’a ia ‘oku fakafehu’i ‘e he motu’a ni ke fakapapau’i. Kou tui ‘oku ke mea’i p ‘a e me’a ‘oku ou ‘uhinga atu ki ai. ‘Oku ‘ikai ha sino peh . ‘Oku tau tali ‘a e vouti ‘o ‘ave ke ng ue’aki ki he ta’u fakapa’anga.

Sea K miti Kakato: Tokoni.

‘Eiki Minisit Tanaki Pa’anga H Mai: Ko ‘eku tokoni Sea, kapau ‘e laum lie lelei p ki ai ‘a e Hou’eiki. ‘Eiki Sea, ko e kaha’u ia ‘oku ‘ikai ke tau lave’i ‘etautolu, ka ko e fatongia ia ‘o e Pule’anga ko e teuteu ki he kaha’u. ‘E fakavalevale ia ‘Eiki Sea mo e Fale ko eni. Kapau ‘e hoko ‘a e ‘ fatongia ko eni ‘oku ‘ikai ha pa’anga pea toe ui ho Fale ‘eiki, ke nau mai ‘o alea’i ‘a e Patiseti ‘i he potung ue ko eni. Ko e founa ng ue p eni ‘oku fai ‘Eiki Sea. Pea kapau ‘oku ‘ikai ke fakahoko ‘a e ng ué, ‘oku ‘ikai ngofua ia ke fakamoleki ‘e he Pule’anga ‘a e silini ko eni, ki ha toe ‘uhinga. Pea ‘oku tuku p ia ai. ‘A ia ‘oku malu p ia ‘Eiki Sea. Ko ia ‘oku ou kole atu ai ke mou laum lie lelei p , ka tau tali mu’a ‘a e vouti ko eni.

Sea K miti Kakato: ‘Eiki Minisit Lao

‘Eiki Minisit Lao: Ko ‘eku tokoni Sea. ‘Oku fie ma’u p ke mahino ‘a e hala fononga ‘oku teu ki ai ‘a e Pule’anga fekau’aki mo e ongo lao ko eni. Ko e ongo lao ko eni ‘oku mau lolotonga a’u ki ai ke na k inga p naua. ‘E fakataha’i ‘a e ongo...’a eni ‘oku ou talaatu. Hou’eiki ‘oku ‘ikai ko Tonga ni p ia, lahi ‘a e ngaahi me’a ‘oku ‘ikai ke mau toe fai ha me’a fo’ou heni, k ko ha ki’i fonua si’isi’i hang ko Tonga, ‘e *appropriate* ange ‘a e fakataha ‘a e ongo ’ulu ko eni pea lava p ia. ‘Osi ‘i ai ‘a e fu’u tamaiki ng ue, ‘i ai ‘a e ‘ofisi ke mou toe fakatokanga’i Hou’eiki ‘e si’isi’i ange ‘a e fakamole kae lava lelei. ‘Ikai ko ha me’a eni ka ‘oku mau ng ue atu ai, ko e ‘uhinga ia ‘o e Patiseti. Mou fiem lie p Hou’eiki ‘e ha’u p pea ‘e faka’ofa’ofa p ia.

Sea K miti Kakato: M 1 , ‘Eiki N pele Fika 3 Tongatapu.

Lord Tu’ivakan : Sea tapu mo e Feitu’una, ‘oku mahino mai ‘oku ‘i ai pe ‘a e potung ue Sea, ...(kovi ‘a e ongo) ko e f ‘a e potung ue ke ‘ave ki ai. Ko e Potung ue eni ki he *Public Relations*na’e ‘ai ke fakakaukau p ‘e f f ‘a e *Anti-Corruption* pea mahino.... Pea na’e ‘I ai ‘a e fakakaukau lava lelei pe ‘enautolu ko e ‘i he *Public Relation* ‘o fai ‘a e ‘ ng ue ko e, ‘a ia ko e ‘uhinga ai fakasi’isi’i ai ‘a e fakamole. ‘I he’ene tu’u peh ‘oku ‘osi fakalao pe pea ‘oku ‘i ai p mo e kau ng ue ‘oku tuku ki ai ka ko e ‘ave pa’anga ki ai, ’osi mahino ‘i he ngaahi ta’u atu ko . Ko e toe pe eni ...sai p ke ‘ave ki ai ko hono ‘uhinga he iku p ki he me’a ko eni, ‘osi ‘i ai p ... tau teuteu pea ko u fakam l pe ‘oku ‘osi ‘i ai ‘a e pa’anga ki he potung ue ko eni. Ko e me’a p na’a ku ‘eke ‘anenai....pea ‘oku mahino mai ‘oku nau *under p* ‘i he va’a p ‘a e potung ue ko ia. ‘Osi fakalao p ia. M l Sea.

Sea K miti Kakato: M l ‘aupito kou tui kuo ‘osi ma’ala’ala ‘a e me’a kotoa p pea kuo ‘osi mahino ia ki he Sea. Ko u kole atu ke tau p loti.

Lord Nuku: Sea, ko e ‘uhinga ‘eku fakahoha’ a atu Sea, he te u p loti. Ko e ‘uhinga ia ko ‘etau ‘i Fale ni, ke u hanga ‘o ‘oatu ‘eku fakakaukau ‘o makatu’unga ‘i he me’a ko ‘oku ou p loti ki ai. Ko e me’a ia ‘oku ou ‘uhinga ki ai. Ko e me’a ko ena ‘oku me’a mai ki ai ‘a e Sea ‘o e Fale Alea, ‘a e Fika 2 ‘o Tongatapu ni Sea. Ko e me’a na’a ku ‘uhinga atu ki ai ‘oku ‘ave ‘a e silini ko eni ki he malumalu ‘o e sino....

‘Eiki Pal mia: Sea ka u ki’i fakatonutonu atu

Sea K miti Kakato: ‘Eiki Pal mia!

‘Eiki Pal mia: Fakamolemole! Ko e kongia ia ‘a e Tu’utu’uni ‘a e Fale Alea, ko ‘ene mahino p ki he Sea, ko e lao ia ‘o ‘etau tu’utu’uni eni. Kuo ‘osi me’a mai ‘a e Sea, kuo mahino pea tau p loti. Pea kou fokotu’u atu ke tau talangofua ki ai.

Sea K miti Kakato: M l ‘aupito.

Lord Tu’ilakepa: Ko u kole atu ki he Tokoni Sea, fakamolemole mu’a ke tuku p mu’a ki he Feitu’una ke ke fai tu’utu’uni.

Sea K miti Kakato: Ko ia! Kuo u ‘osi fakahoko atu ke tau p loti. Kalake! Ko moutolu ‘oku loto ke tali ‘a e Vouti ‘a e Komisoni ‘o e V mo e Kakai, k taki ‘o hiki ho nima.

P loti Vouti Komisoni V mo e Kakai

Kalake T pile: Sea, ‘oku loto ki ai ‘a: M teni Tapueluelu, Vili Manuopangai Faka’osiula Hingano, Veivosa *Light of Life* Taka, S miu Kiuta Vaipulu, ‘Eiki Minisit Mo’ui, ‘Eiki Minisit Ng ue, ‘Eiki Minisit T naki Pa’anga H Mai, ‘Eiki Minisit Fonua, ‘Eiki Tokoni Pal mia, ‘Eiki Minisit Pa’anga, ‘Eiki Minisit Lao, ‘Eiki Pal mia, ‘Eiki Minisit ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi ‘a e Pule’anga, ‘Eiki N pele Fusitu’a, ‘Eiki N pele Tu’iha’angana, ‘Eiki N pele Tu’i’afitu, ‘Eiki N pele Tu’ivakan .

Sea, ‘oku loto ki ai ‘a e toko hongofulu-ma-fitu. (17)

Sea K miti Kakato: Ko moutolu ‘oku ‘ikai loto ki he Vouti ‘a e Komisoni ‘o e V mo e Kakai, k taki ‘o hiki ho nima.

Kalake T pile: ‘Eiki Sea, ‘oku ‘ikai ke loto ki ai ‘a ‘Eiki N pele Nuku. ‘Ikai loto ki ai ‘a e tokotaha.

Sea K miti Kakato: M l , Hou’eiki fakam l atu he ngaahi fatongia kotoa p ‘o e ‘ahó. Tau liliu ‘o Fale Alea.

(liliu ‘o Fale Alea pea me’a mai ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea ki hono me’a’anga)

‘Eiki Sea Fale Alea: Hou’eiki! M l ‘aupito ‘a e feme’a’aki, ko u tui ‘oku lele lelei p hotau vaká. ‘Oua te mou loto si’i Hou’eiki Kapineti, ‘e ‘osi p ‘etau...kae sai kae tuku p ke me’a atu ‘a e Hou’eiki M mipa ‘o e Falé, ke lava lelei honau lotó, ka tau lava lelei p . Fakam l p kuo t hotau t puaki. Ka tau kelesi.

Kelesi

(Fakahoko 'Eiki Sea Fale Alea ha kelesi ko e lava ia 'a e feme'a'aki 'o e 'aho ni)

Fakam 'opo'opo Feme'a'aki Fale Alea

'Aho T site, 14 'o Sune 2016

10:00 am

Fale Alea 'o Tonga

1. Lotu
2. Ui 'o e Fale Alea
3. Me'a 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea

Me a a e Fakafofonga N pele Fika 1 Ha apai fekau aki mo e ngaahi fakamatala fakama ala ala oku teu fakahoko ma ae Hou eiki M mipa, pea ko eni e me a mai a e kau ofisa a e Eiki Pal mia he Falaite. K oku iai a e kulupu oku kau ai a e kau mataotao, ngaahi matu a, ni ihi na e ng ue i muli pea oku i ai enau ilo lahi fekau aki mo e kaveinga ko eni ki he *raw marks* mo e *standardization*. Kole p e loto a e Eiki Pal mia ke fakahoko e he timi tatau p mei he ene potung ue ha fakataha o talanoa mo e kulupu ko eni mo felingiaki fakakaukau.

Me a a e Eiki Sea na e omai a e kole mei he Eiki Pal mia ha faingam lie ke ha u a e Potung ue Ako o fakamatala mai a e kaveinga ko eni ki he Hou eiki M mipa. K ko e vakai na a lava ke fakataha i pe mo e kulupu ko eni na e me a ki ai a e Fakafofonga N pele Ha apai. Tali mei he Eiki Pal mia ke fai ha fakataha ki he Holo Fakamanatu pea at ki he ngaahi kulupu ko eni mo e kakai oku nau fie kau mai ki ai.

Me a a e Fakafofonga N pele Fika 2 Vava u o poupou ke fakahoko a e fakataha ko eni mo e Potung ue Akó. I ai mo e tokanga ki he t fea ko eni a e fonua he uha lahi. Kole mei he Eiki Pal mia ke fai ange ha fokotu u pe ko e h ha toe ng ue ke nau fai ke tokoni i a e kakai ko eni. Me a a e Fakafofonga N pele Eua o fokotu u ke ave e he Pule anga ha pa anga o fakaivia a e Kolosi Kula mo e *NEMO* ke fakalahi mo fakafaingam lie i ena ng ue oku lolotonga fakahoko p . Me a a e Fakafofonga Fika 4 o poupou ke i ai ha mateuteu fe unga a e Pule anga ki he t mai a e ngaahi fakatamaki peheni he ko e ngaahi sino kehe hang ko e Kolosi Kulá oku ikai ke tau pule ki ai. Hoko atu a e me a a e Fakafofonga N pele Fika 2 Vava u o tokanga ki he ngaahi ha aha a oku omai e he vai mo ha fokoutua e ala hoko. Kapau oku toe ha s niti pea vahe i ha pa anga ke tokangaekina a e me á ni. Hoko atu ene me a o tokanga ki he peh oku ikai ng ue a e lao ki he kau N pelé koe uh ko e tukufakaholó. Oku hala ia pea ikai mo oni. Oku ohake a e isiu fekau aki mo e paasipooti pea peh oku ikai lava ke ala atu a e lao ki he Feitu una fekau aki mo e me á ni. Kole ki he Eiki Pal mia ke tuku aupito a e fa ahinga fakamatala ko ia oku ikai ke ng ue a e lao ki he Hou eiki, ke ta ofi a e ngaahi fakamatala he m tia fekau aki mo e me a ni pea ke fakapotopoto ho o me á. Me a a e Eiki Sea oku tau tatau kotoa p a e me avale mo e Hou eiki i he malumalu o e Kupu 4 o e Konisit toné.

Me a a e Eiki Tokoni Pal miá o fakama ala ala a e ng ue oku fakahoko e he Pule angá ke tokonia a kinautolu oku uesia e he t feá. Osi omai mo e l pooti mei he Potung ue Mo úí fekau aki mo e tu unga faka ehi ehi mei he ngaahi mahakí, a ia oku mahino ko e siemu e ala hifo ki he halanga ma u anga vaí. Oku fai leva a e ng ue ke siofi a e ma u anga vaí. Oku fetokoni aki a e Pule angá mo e ngaahi kautaha kehekehe hang ko e *Caritas*. Me a a e Minisit Mo úí oku ikai ko ha toki t fea eni pea kuo osi fakahoko a e savea a e potung ue pea fai a e fale i ki he tu unga mo ui leleí pea ke mavahe a e kakai ki he feitu u m tu ú, a ia ko e ma u me atokoni, vai mo e *toilet*, pea ke nau mavahe ki he ngaahi senit ko ení koe uhí ko e ngaahi me a ko ení.

Me a a e Fakafofonga N pele Fika 1 Vava u o eke pe ko e h a e v sone mo e ng ue a e Pule angá fekau aki mo e feliuliuaki a e eá. I ai mo e tokanga ki he sipoti mo e tu unga oku i ai kae peh ki he v mo Papua Niukiní he oku fai a e laka fakah h i Papua Niukiní ko e teuteu e *Vote Of No Confidence*.

Me a a e Eiki Sea ko e feliuliuaki a e eá he ikai ke toe osi ia pea ko e pa anga ena a e ngaahi v henga e lava ke siofi na a lava ke kau atu ki ai ke siofi pe ko e h ha ngaue ke fai ke tokoni ki he kaveinga ni, pea ke fai ha feng ue aki mo e Kolosi Kulá.

4. K MITI KAKATO:

Lao Fakaangaanga Fika 8/2016: Lao Fakaangaanga ke fakah atu a e Pa anga ki he Ngaahi Ng ue a e Pule anga 2016/2017

VOUTI 2 – FALE ALEA

Me a a e Minisit T naki Pa anga oku ki i hiki si i p a e Patisetí koe uh ko e v hengá. Ko e pa anga tokoni ki he ngaahi v hengá oku i he vouti ia a e Potung ue Pa angá, k ko e vouti eni a e Fale Aleá pea na e ave pe ki Fale Pa anga koe uhí na e te eki maau ha founga ng ue ki ai. Oku iai a e tui kuo lava e he Minisit mo e Potung ue o fakahoko a e ng ue ko ení, ka oku oange a e pa anga ki he ngaahi potug ue ke nau ng ue aki ki he enau ngaahi taumu á. Pea oku **fokotu u** ke fakafoki mai a e pa anga tokoni ki he ngaahi v hengá mei Fale Pa anga ki he Fale Aleá.

Me a a e Fakafofonga N pele Fika 3 Tongatapu, peesi 75, ko e hikí ko e hiki he v henga mal l pea mo e pa anga ki he polokalama ako ki tu á.

Me a a e Minisit Pa anga oku fakapa anga a e teuteu ki he konifelenisi fakafeitu i i Siulaí e fai a e feng ue aki ki aim o Fale Pa anga pea e fakapa anga ia he ta u fakapa anga lolotongá pea oku ikai ke asi ia.

Fehu i a e Fakafofonga N pele Fika 2 Ha apai pe ko hai oku “cover” i he *medical referral*. Me a a e Eiki Sea o e Fale Alea ko e cover ia ki he Hou eiki kotoa, kau ai a e Hou eiki Minisit . Kole a e Fakafofonga Ha apai 12 ke faka ata at ange a e tu utu uni fekau aki mo e *medical referral* a e Hou eiki.

Me a a e Minisit Pa anga oku ua a e cover a e Hou eiki, ko e *accident cover* oku kehe ia mei he *medical referral*, k oku cover l ua p ia. Pea ko e Hou eiki Minisit ke tuku mai pe

ia ki he Pule anga. Me a ki he fokotu u ke fakafoki mai a e pa anga tokoni ki Fale Alea e sai pe ia ikai ha palopalema.

Fokotu u a e Fakafofonga N pe le Fika 1 Ha apai ke omai ai p mo e pa anga a e ngaahi vahe fonuá mei he *Internal Affairs*.

Fokotu u e he Fakafofonga N pe le Fika 1 Vava u ke tuku pe hang ko e me a a e Minisit Pa anga ke tokanga i pe e he Pule anga a e Hou eiki Minisitaá. Fokotu u ke ai ha toket makehe ma áe Hou eiki M mipá.

Me a a e Fakafofonga Fika 13 Ha apai ke tuku pe ki he Minisit Mo ui ke tu utu uni ki he ave fakafalemahakí. Kole ke fakalahi a e pa anga v henga ke \$200k.

Pou ipou i ke tuku pe a e ave fakafalemahaki a e hou eiki Minisit ki he Pule angá.

Poupou i ke toki tuku p a e pa anga v henga ke alea i e he Fale Alea pe e ave ki f .

Me a a e Fakafofonga Fika 15 o poupou ke fakafoki mai a e pa anga tokoni ki Fale Alea. Pea oku totonu ke tokanga a e M mipa ke ng ue i fakapotopoto a e pa anga a e kakai o e fonuá he *medical referral*. Ko e mo oni na e iai a e tokanga ke fakalahi a e tokoni fakav henga kae mahalo ko e ngata anga pe eni a e ivi o e fonuá, pea ko e me a p ke fakapotopoto i.

Fokotu u a e Fakafofonga N pe le Fika 1 Vava u pe oku iai ha pa anga tokoni fakav henga makehe e lava ke vahe i ma ae Hou eiki N pelé ke nau vahevahe.

Me a a e Fakafofonga Fika 12 Ha apai o tokanga ki he tu unga v henga o e Hou eiki M mipa ke fai hano tokangaekina he oku ikai ke fe unga o fakahoa ki he fatongia oku fuesia.

K MITI KAKATO [2pm]

Hoko atu a e me a a e Fakafofonga Fika 12 Ha apaí fekau aki mo e tu unga v henga o e Hou eiki M mipá.

Fokotu u a e Minisit T naki Pa anga ke tali a e vouti a e Fale Alea kae toki fai ha ng ue a e Fale Alea ki he l pooti mei he Ma u Mafai ki he V henga. Tokoni mei he Fakafofonga Fika 15 ko e kupu 62 o e Konisit tone oku omai ai a e mafai ki he Fale Alea ke nau tu utu uni ki he enau me a iló. Ko e l pooti a e Ma u Mafai ko e fokotu u p ia oku omai ka ko e me a a e Fale Alea pe e tali pe ikai. Me a a e Fakafofonga N pe le Fika 3 Tongatapu o kole ke mai ha tokanga a e Pule anga ki he tu unga oku iai a e ofisi o e Fale Alea. Ikai poupou a e Fakafofonga N pe le Ongo Niua ki he kole fakalahi o e v henga. Kole a e Fakafofonga N pe le Fika 2 Vava u ke tukuange ke fai a e feme a akí ke tau at ina.

Me a a e Minisit Mo ui o fakama ala ala a e founa ng ue ki he ave fakafalemahaki ki mulí. Iai mo e tokanga ki he fanga ki i otu motu i he ngaahi v henga ki motú ke tokoni i he mahalo na a fiema u ia ke toe lahi ange.

Me a a e Fakafofonga Fika 4 Tongatapu o fakam l ia a e Eiki Sea mo e palani ng ue ke toe fakatemokalati ange. Poupou ki he fokotu u ke hiki a e pa anga v henga ki he 200k, pea kapau e omai ki he Fale Alea pea ke omai fakataha mo hono ngaahi me afua mo e founa ng ue.

Hoko atu a e me a a e Fakafofonga Fika 12 Ha apai e tokoni a e fakalelei o e v henga ki he faka ehi ehi mei he faihalá. Fokotu u ke tali a e Vouti pea tukuhifo a e kaveinga ko eni ki he K miti Pa anga ke fai ha ngaue ki hono fakalelei i o e vahenga.

Me a a e Fakafofonga N pele Ongu Niua oku poupou ke hiki ki he 200k, pea ko e vahevahe o e pa anga tokoni oku fa a vahe pe e he Fakafofonga Kakai ka oku totonu pe ke i ai ha feng ue aki mo e Fakafofonga N pele.

P LOTI O TALI FAKATAHA MO HONO NGAHI FAKATONUTONU 19/0.

VOUTI 3 - OFISI ATITA

Me a a e Eiki Sea o e Fale Alea o fakama ala ala a e voutí. Me a a e Minisit Pa anga o fakama ala ala a e hiki i he vouti ko ení.

Fokotu u a e Minisit T naki Pa anga ke tali a e vouti kae tuku a e Palani Fakaangaanga Fakata u 2016-2017 ki he K miti Pa anga ke nau ngaue ki ai.

Kole mei he Fakafofonga N pele Eua ke toe vave ange a e ngaahi lipooti atita ke oua e fu u t mui. Me a a e Eiki Sea o e Fale Alea ko e uHINGA IA oku omai ai a e Palani Fakaangaanga ke fai ha t naki ki ai.

P LOTI O TALI 19/0.

VOUTI 04 – KOMISIONA O E VA MO E KAKAI

Me a a e Minisit Pa anga o fakama ala ala pea oku hiki aki a e 200k tupu. Me a a e Fakafofonga N pele Fika 3 Tongatapu o fehu i oku ha heni a e polokalama ki he Va a mei he Tau i o e Faihala. Oku kehe eni ia mei he tokotaha oku amanaki ke fokotu u ko e *Anti-Corruption Commissioner*? E fakamalumu a e tokotaha koi a i f ? Me a a e Minisit Pa anga e toki monomono mai a e lao ke fakamalumu p a e Tau i o e Faihala he Va a Tali Launga. Ko e lao e toki omai ia amui.

P LOTI O TALI 17/1.

5. FALE ALEA [4pm]

Toloi a e Fale Alea ki he aho Pulelulu 15 Sune 2016, 10am.